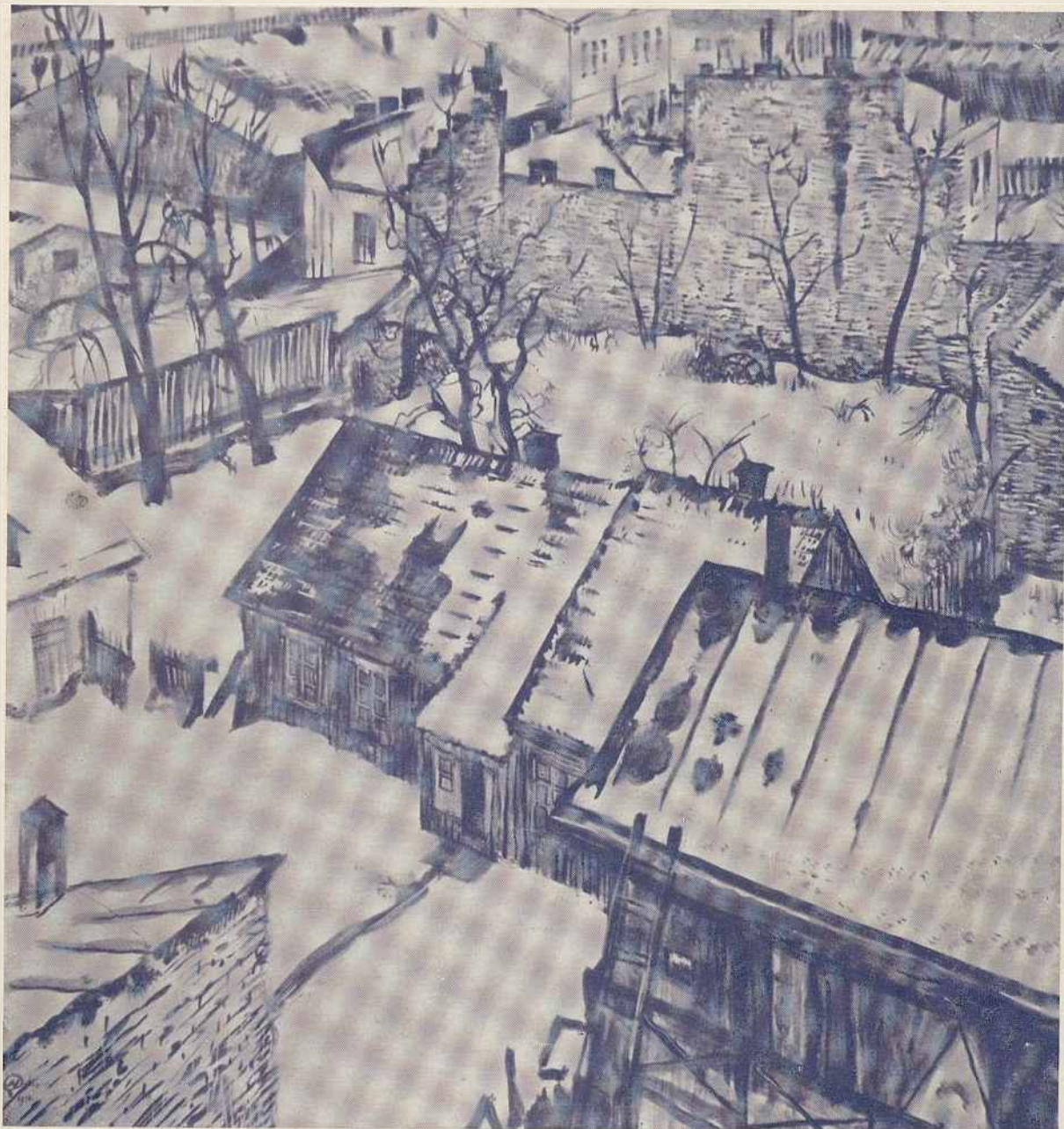

AIDAI

1952

NR. 1

TURINYS

	Pusl.
Zenonas Ivinskis — Vysk. Petras Pranciškus Būčys, žmogus, vienuolis, lietuvis	1
Paer Lagerkvist — Trys eilėraščiai (vertė Juozas Lingis)	17
Jonas Karys-Kareckas — Lietuvos valiuta amžių bėgyje	18
Henrikas Nagys — Epitapija ant poeto kapo, Mažo uosto švyturys, Pavasaris ir vaikai, Krūmai gegužio lietuvi (eil.)	30
Vincas Ramonas — Raudona skarelė	31

KŪRYBOS PASAULYJE

LITERATŪRA

Leonas Miškinas — "Raudoni batukai", arba Jurgis Savickis	37
L. Dambriūnas — Jurgio Savickio "Raudonų batukų" kalba	40
Jonas Brazaitis — Aloyzas Baronas: žvaigždės ir vėjai	40

MOKSLAS

Kazys Pakštas — Kurie plotai turėtų priklausyti atstatomai Lietuvai?	42
--	----

POLITIKA

A. K. — Pasaulis ant svarstyklių	45
--	----

ILIUSTRACIJOS

V. Dobužinskis — Žiema Lietuvoje	viršelių 1 pusl.
Vysk. Petro Pranciškaus Būčio nuotraukos	5 ir 13
V. Petravičius — Pieta (aliejus ant šilko)	9
Lietuvoje vartotų monetų nuotraukos	18-29
A. Galdikas — Žiemos peizažas	33

JANUARY, 1952

AIDAI

MĖNESINIS KULTŪROS ŽURNALAS

1952 METAI

SAUSIO MENUO

NR. 1 (45)

Vysk. Petras Pranciškus Būčys, žmogus, vienuolis, lietuvis

ZENONAS IVINSKIS

"... buvau pasišovęs būti Kristaus Bažnyčios apologetu Lietuvoje"

(Atsim. 260 p.)

"Kai kurie žmonės, kartais viešai kalbėdami, dažniausiai man girdint, vienas kitas raštu privačiame laiške, į akis mane pavadina katalikiškosios Lietuvos patriarchu. Tuo jie parodo man palankumo ir pareiškia pagarbą. Todėl aš negaliu jų ižeisti įtardamas, kad jie melavę. Bet aišku, kad minėtasis jų posakis neatitinka tikrybės. Nė rūpestingiausios kieno nors pastangos negalėtų parinkti šiek tiek įrodymų minėtajam posakiui.

"Ne tik katalikiškosios Lietuvos, bet visos mūsų tautos patriarchas buvo ir yra vysk. Motiejus Kazimieras Valančius. Deja, mūsų visuomenė mažai kada ir pernelyg retai apie tai mintija ir šneka. Man šalia jo atsistoti pritiktų tik tam, kad jo dydis šalia mano stuomens geriau būtų matomas. Juk taip daro statybos inžinieriai, šalia trobos plano pažymėdami žmogų arba medį..." (Atsim. 260 p.)

Situos žodžius vysk. Būčys pats įrašė prieš pusę metų paskutiniuose užrašinėti baigtų atsiminimų puslapiuose. Pačiai pabaigai jis pats savą ranka buvo panorėjęs duoti apaglvotą ir bendrą piūvį per visą savo gyvenimą. Toje sintetiškoje apžvalgoje jis, perdėm kritiškai nusiteikęs link savo darbų ir veikimo, stengėsi įrodinėti, kad ir anas titulas jam negalys būti priskirtas.

Ateis gal labiau tinkamas momentas objektyviai ir iš tolimesnės laiko perspektyvos įvertinti visas vyskupo plataus darbo sri-

tis. Gal atsiras ir teologas, kuris iš esmės pasakys apie gausius jo veikalus. Jo našus pedagoginis - pastoracinis - visuomeninis veikimas taip pat turės būti iškeltas. Juk vysk. Būčio viso gyvenimo darbas nepaprastai išsišakojęs. Iš esmės pašauktas būti fundamentalinės teologijos profesorium, jis nuėjo, kaip daugelis mūsų senosios kartos žymių vyrų, ir į kitas sritis. Jis ėjo ten, kur pats katalikiškasis gyvenimas jo pirmiausia reikalavo. Tad jis ir tapo ne vien aukštųjų mokyklų profesorium ir mokslininku. Jis yra taip pat publicistas ir rašytojas, kapelionas ir apaštalautojas, vikaras ir klebonas, dienraščių redaktoriai ir leidėjas, vienuolis ir ilgametis marijonų generolas, rytų apeigų vyskupas ir Rytų Bažnyčios Kongregacijos patarėjas ir tt.

Kolei tai daugialypei vyskupo veiklai įvertinti ateis laikas, turime pasitenkinti čia tik skubota ir suglausta garbingojo velionies gyvenimo bei jo darbų apžvalga. Ją tinkamiau galėtų padaryti teologas. Be to, išskyrus paskutinius dvejus metus Romoje, neteko anksčiau iš arčiau būti vyskupo aplinkoje. Tad neteko susidaryti ir plunksnos vertybės atsiminimų. Pagrindinį šaltinį čia sudaro jo paties pernai papasakotieji atsiminimai, kuriuos padiktuoti vyskupas, po pusės metų lūkuriavimo, pagaliau sutiko. Jų susidarė šeši stori sąsiuviniai (396 p.). Penkiuose egzemplioriuose jie buvo perrašyti mašinėle (262 p.). Visos ištraukos ir citatos čia daromos iš perrašyto egzemplioriaus. Tuose memuaruose vyskupas buvo nuoširdžiai atviras ir kritiškai savo gyvenimo praeičiai, ir jeigu kur jis į pabaigą buvo mažiau kalbus, tai vien dėl to, kad nesijautė galįs — kaip vienuolis — paliesti kitus žmones.

Kritiškumo masto sau tačiau jis niekada nenustojo. Tad ir čia nesivaduosime anuo posakiu, kad apie mirusius "aut bene, aut nihil". Visą darbingą savo gyvenimą velionis skelbė didžiąją Tiesą ir už ją kovojo. Tad būtų jam ne daug patarnauta, jeigu ir šis jo darbų suminėjimas išvirstų į barokiško stiliaus panegyriką, kurią 17-18 amž. gausiai būdavo spausdinama Lietuvoje mirusiems vienuolynų ir kolegijų geradariams.

Pirmiausia, kokie yra pagrindiniai vyskupo gyvenimo rėmai?

1. Tarp knygų ir žagrės

Jau nuo seno buvo dvi plačios Būčių giminės. Viena jų į Zanavykus buvo atkilusi nuo Gumbinės (Maž. Liet.), kita — pasklidusi Aukštaitiuose. Kai kurie Sūduvos Būčiai sulenkino savo pavardę į "Bučinski". Lengvai atsekama vyskupo dviejų kartų genealogija. Silgalių kaimė (Slavikų parap. Šakių apskr.) gyveno dveji Būčiai. Vieni buvo evangelikai ir vadinosi Pašėsupiniais Būčiais. Kiti — taip pat prie Šėsupės — gavo pravardę "Švelnabūčiai", ir buvo katalikai. Jonas Būčys (1810-1855) buvęs ypač švelnaus būdo žmogus. Vedė jis Agotą Totoraitę ir turėjo keturis sūnus. Jų vienas, Pranas, išėjo į kunigus ir Gelgaudiškyje mirė klebonu (1923), spaudos draudimo metu užsiimdamas lietuviškų knygų gabenimu ir paveiksliukų su lietuviškais užrašais platinimu. Jauniausias kunigo brolis Petras buvo apsikaitęs vyras (1931) ir, ilgai gyvendamas pas savo brolių Silgaliuose, nešdavo iš Prūsų knygas. Tai abu vyskupo dėdės. Jonas, antrasis vyresniškumu (1844-1904), paveldėjo Švelnabūčių tėviškę Silgaliuose ant Šėsupės stataus kranto, kur upė dalina Lietuvą nuo Prūsų. Žemės buvo 86 margai (43 ha). Ji netiko kviečiams, bet bulvės ir rugiai gerai užaugdavo. 1870 m. Jonas vedė iš Šunkarių-Valakbūdžių Oną Povilaitytę (1848-1908), ir turėjo tris sūnus ir penkias dukteris. Velionis buvo vyriausias.

Gimęs Silgaliuose 1872 m. rugpiučio 20 d., ant rytojaus per atlaidus vaikas buvo giminės kun. Prano Augustaičio (Seinų seminarijos profes.) Sintautuose pakrikštytas šv. Pranciškaus Ksavero, to didžiojo Indijos Japonijos misijonieriaus, vardu. Vyskupas tad švėsdavo vardadienį gruodžio 3 d. Senovišku būdu Pranukas prie motinos ratelio, lygiai kaip Rimšos skulptūroje, pramo ko skaityti. Jau kibo ir į namuose iš anapus Šėsupės lengvai gaunamą "Tilžės Keleivį", "Lietuvišką Ceitungą". Kai Slavikuose 1880 m. buvo atidaryta mokykla, per tris žiemas berniukas ją baigė, ir 1883 m. rudenį buvo įstatytas į pirmą Marijampolės gimnazijos klasę. Mokėsi jis vidutiniškai. O penktoje klasėje ėmė staiga visai apsileisti. Liko antriems metams. Kursą labai tingiai kartodamas, jau nebeturėjo vilties, kad pereis į šeštąją klasę. Tad po Velykų tėvai atsiėmė iš gimnazijos.

"Likau namie. Tėvas pristatė prie ūkio darbų; šieną piaunant, ant delnų susidarydavo kru-

vinos pūslės. Bernai ir pusbernai su panieka sakydavo, kad nemoku dirbti. Tėvas nuolatos būdavo piktas, o motina amžinai susirūpinusi ir nuiliūdusi... Keldavome antrą valandą ryto ir eidavome į kluoną su spragilais kultū rugių. Kiek buvo kūlikų, tiek klojimų reikėdavo iškulti iki pusryčių. Paprastai būdavome šeši kūlikai. Miegodavome žiemos metu nekūrenamame svirne. Per gavėnią nė mėsos, nė pieniško neragavome..." (Atsim. 7 p.).

Šitaip Pranas ėjo kietą namų mokyklą. Ne daug tereikėjo, kad tas "truputį mokslo palaižęs" pusbernis pasilikūt Silgalių liaudyje ir taip vargtų šios žemės vargus, kaip ir kiti Zanavykų žmonės. Taip tačiau neįvyko. Namuose vis labiau kilo rimtas pirmagimio ateities klausimas. Tėvai baiminosi, kad į sūnaus gimnazijos mokslą sudėtos lėšos nenuieitų niekais. Kartą tėvas jį net viršiu skaudžiai aplupęs.

"Dar gyva tebebuvo tėvo motina. Ji nuolat man kalbėdavo, kaip tai geras dalykas yra būti kunigu ir kaip aš kvailas, kad viskas nuėjo niekais. Ji peikdavo tėvą, kad tas manęs nepriverstė..." (Atsim. 7 p.).

Jaunuolio sąmonė tačiau budo ir brendo; jis pamatė, kad reikia būti žmogui. Staiga iš kaimo jis prasikalė, lyg kokia pavasario žibuoklė iš kietos ir šaltos žemės. Sužibėjo jis ne vien Paprūsės kampui, ar Zanavykams, bet ir visai lietuvių tautai. Sužibėjo jis stipriausia šviesa, atnešdamas Bažnyčiai ir Lietuvai žymiausių nuopelnų. Jo gyvenimo laiptai ėjo vis aukštytyn ir aukštytyn: teologijos magistras ir kunigas (1899), Friburgo teologijos daktaras (1901), Akademijos profesorius (1902), Lietuvos universiteto rektorius (1924), marijonų generolas (1927), vyskupas (1930) ir t.t.

Kai "Židinio" redakcija (Dr. I. Skrupskelis) 1935 m. išleido specialų numerį (Nr. 7), skirtą Lietuvos kariuomenės ir visuomenės susiartinimui, pirmasis straipsnis buvo vysk. P. Būčio: "Kariuomenė, tauta, žmonių giminė". Jame autorius pasakojo, kaip trys jaunučiai Marijampolės antrosios klasės gimnazistai 1885 m., išėję iš J. Jasiulaičio lietuvių kalbos pamokų, ryžosi, gimnaziją baigę, būti Lietuvos kareiviais, raiti vykti į Šunskų girias ir paskui į Prūsus. Ten pas juos, kovai už Lietuvą, turėję suplaukti visi jauni Lietuvos vyrai... Iš tų trijų svajotojų, "būsimų Lietuvos kareivių", ilgiausiai gyveno vyskupas, bet ir jis nenuėjo, kaip matome, į Šunskų girias, o į Seinų seminariją. Šitaip jis ryžosi būti dvasios kariu, t. y. tokiu kareiviu, kurio ginklai nerūdyja ir netrupa. O tose gretose šis karys iš eilinių-grandinių-leitenantų išėjo į pačius žymiausius generolus...

2. Pašaukimo keliais

Trys yra pagrindiniai etapai, kuriais ėjo vysk. Būčio teologinis išsimokslinimas: Lietuvoje — Seinų seminarijoje, Rusijoje — Petrapilio Dvasinėje Akademijoje (teologijos magistras),

Vakarų Europoje — Šveicarijos Friburgo universitete (teologijos daktaras).

1889 m. liepos mėn. pradžioje tėvas nuvežė sūnų į Seinus laikyti įstojamųjų egzaminų. Kai tačiau pagarsino priimtųjų sąrašą, P. Būčio pavardės ten nebuvo. Teko dar visus metus dirbti namie ūkio darbus. Kitų metų liepos mėn. jau pats vienas išvyko į seminariją. "Egzaminas buvo nesunkus. Reikėjo skaityti Tomo Kempiečio "De imitatione Christi" ir versti lenkiškai. Po egzaminų buvo pagarsintas sąrašas priimtųjų. Tame sąrašė buvau ir aš." (Atsim. 31 p.). Šitaip 1890 m. rugsėjo mėn. Pranas apsiliko sutana ir pradėjo "eiti į kunigus".

Savo atsiminimuose vysk. Būčys labai rūpestingai pasakoja apie visų savo mokslo įstaigų (gimnazija, seminarija, akademija, universitetas) dėstytojus, juos charakterizuoja. Tie pasakojimai eina nuo vadovybių iki pat žemiausių.

Nepaprasta vyskupo atmintis fiksavo dar daugybę faktų-faktelių, įvykių-įvykielių. Šituo atžvilgiu jame daug panašumo su Dr. K. Grinium, kurio "Atsiminimai ir mintys" (1947) taip pat stebino savo žinių gausa.

Seinuose greitai prabėgo įprasti penkeri klierikavimui skirtieji metai. Kai ką apie juos vyskupas yra rašęs "Tėvynės Sarge" (1947, Nr. 1, 4 p.). Kitu atveju jis vėl davė idomių epizodų, kai plačiu straipsniu įnešė stambių pataisų-papildymų prie Dr. K. Griniaus atsiminimų ("Tėvynės Sargas" 1949, II t., Nr. 1, 34 p.). Mes gi pasitenkinsime trumpu pažymėjimu, kad jau antraisiais mokslo metais Būčys ėmė rodyti tarp klierikų savo pranašumą. Seminarijoje atsigavo jis visais atžvilgiais. Jis ėmėsi lietuviškos veiklos, rašinėjo į lietuviškus klierikų lakraštėlius, siuntinėjo straipsnių į lietuvių spaudą (nuo 1891 m.). Jis čia pradėjo atsidėjęs papildinėti iš gimnazijos užsilikusias spragas. Jis ėmė vis labiau kreipti dėmesio į savęs auklėjimą ir tobulinimą. O tikram Šešupės lygumų kaimo vaikinui, kuris vis vasaromis grįždavo prie jos krantų, reikėjo ir išorinės ir dvasios kultūros. Apmąstymai, sąžinės kvotimai, savaitinės išpažintys, dažnos Komunijos tai skatino.

"Noras save pažinti, pamatyti savo įpročių blogumą gana greitai augo. Jau trečiame kurse būdamas, buvau visiškai atpratęs meluoti. O gimnazijoje man esant, ne tik tai draugai, bet ir mano amžiaus jaunuoliai giminės ir negiminės mane vadindavo "Drūtmelagiu". Atpratimas nuo melavimo pasisekė dėl to, kad seminarijos pedagogika buvo įdiegusi įsitikinimą, jog ir atleidžiamoji nuodėmė, kad ir nekenkdama kitiems žmonėms, tačiau labai kenkia jų darančiam. Šitas įsitikinimas liepė ir pareigas sąžiningai pildyti..." (Atsim. 54 p.).

Seminarijos regensui J. Giedraičiui buvo kilęs klausimas klieriką Praną Būčį už lietuvišką veiklą iš penktojo kurso pašalinti ("Tėvynės Sargas" 1949, 35 p.). Tačiau jis 1895 m. pavasarį vis tik buvo prileistas prie egzaminų, ku-

riuos puikiausiai išlaikė. Būčys labai nustebo, gavęs tuojau patirti, kad jis ir jo draugas Vincas Dvaranauskas (marijonas nuo 1911 m.) nebūsią šventinami į kunigus, nes esą nuskirti važiuoti į Dvasinę Akademiją Petrapilyje. Tokius tolimesniam mokslui numatytus kandidatus paprastai neapsunkindavo kunigo pareigomis, ir jie šventimus gaudavo Akademijoje.

Petrapilyje Būčys studijavo ketverius metus (1895-1899). Iš jo plačių atsiminimų nesusidaro išpūdis, kad ten tada bendrai mokslas būtų aukštai stovėjęs, nors pasitaikydavo atskirų ir gerų dėstytojų. Lietuvių profesorių Būčys ten rado prefekto pareigose jauną J. Maciulevičių—Maironį. Jis dėstė moralinę teologiją. Žemaičių seminarijos profesorius K. Jaunius atvyko dėstyti graikų kalbos, o kai kun. J. Pranaitis (jis buvo dėstęs dar giesmes ir liturgiką) išvyko į Taškentą (1902 m.), tai Jaunius dėstė ir hebrajų kalbą. Su Būčiu Petrapilio Akademijoje kursas iš kurso drauge ėjo ir prel. K. Saulys, kuriam 1952. I. 28 sueina 80 metų.

Akademijoje P. Būčys labai sėkmingai su-naudojo savo laiką. Jis pats mokėsi prancūziškai ir vokiškai, gilinosi į teodiciją, specialiau studijavo įvadą į Sv. Raštą. Turtingoje Akademijos bibliotekoje jis rado sau reikalingų knygų, o daug skaityti jis buvo pamėgęs jau gimnazijos suole. 1897 m. gavėnios pradžioje, po aštuonių dienų rekolekcijų, Būčys gavo subdijakonato šventimus. Trečią kursą baigiant (1898) pavasarį buvo išvestas dijakonu, ir gavo teologijos kandidato laipsnį už lotynišką darbą "De Papa Honorio I". Tai buvo pirmoji pradžia tų apologetinių raštų, kuriuos paskui jis rašys per visą savo gyvenimą.

Ketvirtam kursui baigti ir teologijos magistro laipsniui gauti reikėjo per metus parašyti jau žymiai didesnį mokslinį darbą. Būčys pasirinko temą apie kankinį šv. Stanislovą (Krokuvos vyskupą). Sėkmingai apgynęs savo darbą ir išvestas kunigu 1899 m. kovo 25 d. (1949 m. pavasarį buvo minima 50 metų jo kunigystės) magistras buvo formaliai jau baigęs Akademiją. Tačiau jis savęs dar nelaikė mokslus baigusiu.

Dar pas tėvą bebernaujant, o dar labiau Seinuose, jaunuolio galvoje jau buvo gimęs pasiryžimas tapti apologetu. Šitas nusistatymas Akademijoje galutinai sutvirtėjo. Reikia atsiminti, tai buvo tikrieji pozityvizmo "žydėjimo" laikai. Liberalai ir socialistai stipriau užpuldinėjo Bažnyčią ir dvasininkus. Kabinosi prie dogmų ir Bažnyčios istorijos. Būti tikru apologetu — reikėjo pačiam susidaryti tvirtą pasaulėžiūrą. Nemaža spragų studentas Būčys papildydavo savo pastangomis, nes Akademija neteikdavusi reikalingos pagalbos.

Būčys pasiryžo išvažiuoti į Vakarus. Prisidėjo ir ta aplinkybė, kad ten studijuoti vyko ir jo mokslo draugas kun. Jurgis Matulaitis-Matulevičius. Tada visoje garbėje švitėjo Šveicarijos Friburge Albertas Marija Weissas, ir Būčio svajonė buvo tapti jo mokiniu. Buvo dar ir kitas

pagrindas. Jis norėjo tapti katalikiško laikraščio redaktorium, kuris savo lygiu atstotų Kudirkos "Varpą".

1899 m. rudenį 27 metų kunigėlis per Karaliaučių-Berlyną-Miuncheną, leidosi pirmą kartą į Vakarų. O kadangi vistiek nemokėjo dar kalbėti nei prancūziškai, nei vokiškai, tai ir jis, kaip tie "Mūsiškiai užsieniuose", neišvengė juokingų nuotykių. Gavęs prieglaudą studentų bendrabutyje Canisianume, rado jau ten ir kelis lietuvių kunigus: J. Totoraitį, J. Matulevičių, J. Naujoką, A. Racevičių. Visi jie turėjo slapyvardžius, nes tik pravarde buvo galima pasislėpti nuo Rusijos policijos kontrolės. Būčys įsirašė slapyvardžiu "Bernys".

Per dvejus metus magistras Būčys uoliai studijavo Friburge. O ten mokslas jau žymiai aukščiau stovėjo negu Petrapilyje. Domininkonas Weissas jau buvo prirašęs daug gražių veikalų vokiškai. "Aš ne visai esu tėvo Weissio sistemos ištikimas mokinys, nors savo mokytoją labai gerbiu ir branginu. Jis buvo nepaprastos vertės žmogus. Studentaudamas Friburge naudojausi juo ir kaip savo nuodėmklausiu. Profesoriaudamas universitete, jis gyveno vienuolio atsiskyrėlio gyvenimą..." (Atsim. 136 p.).

Nebeturėdamas reguliarios stipendijos, kun. P. Būčys Friburge vis turėjo dairytis pajamų, nes Canisianum dykai nelaikė. Keletą mėnesių jis traukiniu važinėjo šventomis dienomis mišią laikyti į netolimą Authigny parapiją. Ilgesnį laiką jis buvo mergaičių ūkio mokyklos kapelionu Orsonense. Rūpestingai studijuodamas, Būčys savo petrapilinė magistro temą praplėtė ir iš jos padarė istoriškai-apologetinę lotynišką tezę: apie šv. Stanislovą, Krokuvos vyskupą (išspausdino lenkiškai Krokovoje 1902 m. 196 p.). Viešame dispuose apgindamas savo disertaciją, magistras Būčys 1901 m. liepos 27 d. gavo teologijos daktaro laipsnį.

Tuo jo mokymasis buvo atbaigtas. Nuo tada jis pats pradėjo duoti kitiems. Ir lygiai pusę šimtmečio jis gausiai į visas puses teikė savo žinias, nesigailėdamas nei laiko, nei sveikatos. Prieš pereinant tačiau kalbėti apie labiau žinomas jo veikimo sritis, reikia iškelti vieną apmirstą.

3. Sielų pastoracijoje

Iš tiesų vysk. Būčys labiausiai minimas kaip profesorius, marijonų generolas, rytų apeigų vyskupas. Jis yra tačiau buvęs ir paprastu vikaru, ir klebonu. Tiesa, tai buvo tik trumpi proginiai pasirodymai. Bet ir juose kun. P. Būčys parodė daug savo iniciatyvos.

Ką tik mokslus baigusį, Seinų vyskupas Baranauskas Būčį, kuris anot kaimiečių, buvo "mokytesnis už patį vyskupą", nė iš tolo neleido eiti į lietuviško laikraščio redaktorių, bet numatė į Punsko vikarus. Tik 1902 m. kovo mėn. pabaigoje į Seinų teatėjo Varšuvos general-gubernatoriaus sutikimas. Tad kun. Būčys 1901-1902 žiemą vikaravo gimtuose Slavikuose. Ką tik iš-

mokslintas teologijos daktaras tuojau pastebėjo, jog pastoracija Zanavykuose yra perdėm pasyvi, t. y. atlikinėjamos tik šventadienių pamaldos ir duodami patarnavimai, kai patys parapijiečiai kreipiasi. Nebuvo net tikro parapijiečių sąrašo, nebuvo jokio pastoracinio plano, neieškota jokios pastoracinės medžiagos, nesantykiauta su katalikų šeimomis.

"Jokio pozityvaus veikimo nebuvo. Neturėjome nei sąrašo paplitusių parapijoje dvasinių ar kultūrinių blogybių, su kuriomis reikėtų kovoti, nei idealų, kuriuos reikėtų vykdyti. Pasirodė, kad ne viena Slavikų parapija yra tokioje padėtyje. Visame Naumiesčio dekanate padėtis buvo tokia pat, o dekanatas, protingo ir visais žvilgsniais gerbtino prelado Saliamono Olekos vedamas, vyskupijoje skaitėsi pats geriausias..." (Atsim. 166 p.).

Ir čia vikaraudamas, bevažinėdamas pas ligonius, jaunas vikaras susidarė sau visą eilę problemų ir uždavinių, kuriuos teko gyvenime vykdyti. Petrapilyje vieną ištisą vasarą kun. Būčys pavadavo Čarskoje Selo kleboną. Kitomis vasaromis padėdavo jis Sudarge ar savo dėdei Gelgaudiškyje. Bet tikrą pastoracijos darbą beveik metus dirbo, kai jis per I Didįjį Karą nuvyko į Ameriką. Ten jis 1917 m. rudenį buvo Milwaukee (Wisc.) arkivyskupo paskirtas į Sheboyganą Nekalto Prasidėjimo parapijos klebonu. Iš išnykusios protestantų parapijos buvo pirktą medinė bažnytelė ir klebonija. Pati parapija, turinti tik 110 lietuvių katalikų šeimų, buvo labai varginga.

"Parapija turėjo skolų tiek, kiek vertos dvi jos trobos ir žemė po jomis. Parapijiečiai, dėl ankstyvesnių patyrimų, visiškai nepasitikėjo savo kunigais. Parapijos atskaitomybę vedė komitetas ir klebonui sumokėdavo tik algą, bet į sąskaitas nebeleisdavo žiūrėti. Algos buvo skirta 50 dol. mėnesiui, bet ne kiekvieną mėnesį būdavo tiek pinigų kasoje, kad galima būtų tą algą išmokėti. Vargonininką ir zakristijoną klebonas turėjo samdytis iš savęs". (Atsim. 137 p.).

Po kelių mėnesių Sheboygane atsirado šilti ir malonūs santykiai su parapijiečiais, bet lietuvių parapijos opinija mieste vis dar buvo menka, nors klebonas stengėsi iš visų jėgų. Perkeltas į Čikagos arkivyskupiją į Waukeegoną, į 2-3 kartus didesnę šv. Baltramiejaus parapiją, naujasis klebonas parodė jam įprastą rūpestingumą. Jis tuojau atremontavo mokyklą, kleboniją, parapijos išlaidoms padengti organizavo loterijas-bazarus. Buvo suvaidintas jo paties parašytas didaktinis veikalėlis "Katra neišmanė". Be kitko, svarbiausią rolę gražiai atliko operos solistės Rakauskaitės motina. Bet ir šioje parapijoje kun. Būčys trumpai tepabuvo. Jis buvo iškviestas į Čikagą redaguoti žurnalo "Draugo". Šitaip greitai ir baigėsi jo formalus pastoracinis darbas. Tačiau iš esmės jis nesiliovė per visą gyvenimą. Tie trumpalaikiai patyrimai jam buvo labai naudingi.

Vysk. Petras Pranciškus Būčys, rytų apeigų dvasininko drabužiuose

Niekas jau niekada nebegalės suskaičiuoti, kiek vysk. Būčiui per 50 su viršum metų teko pasakyti pamokslų ir kalbų. O daug rekolekcijų jam teko vesti ne vien marijonams. Buvo jis rekolekcijų vedėju ir pasauliečiams. Labiausiai jo svarų žodį tačiau apčiuopdavo kunigai. Per jo rekolekcijas jie pajusdavo gilią spinduliuojančios asmenybės įtaką. Kiekvienos vysk. Būčio rekolekcijos duodavo daug ko jaunam kunigui pamąstyti. Jos paremdavo jo kasdieninį sielos gyvenimą teologinėmis tiesomis. Jos sutvirtindavo kunigo dvasios pagrindus ir iš įvairių gyvų pavyzdžių atskleidavo jo pašaukimo prasmę. Vyskupas buvo, berods, vienintelis tarp savo amžininkų, kuris taip vykusiai sugebėdavo savo galias teologines žinias pritaikyti klero gyvenimui. Vysk. Būčio paskaitų ir rekolekcijų "mokyklą" išėję kunigai, be abejo, tiksliau ir išsamiau galės parašyti apie jo didelę įtaką jaunajai Lietuvos kunigų kartai.

4. Pedagoginė veikla

Dirbti pedagoginį darbą teko vysk. Būčiui ilgus metus ir labai įvairiai. Būdamas ketvirtame seminarijos kurse, slapta jauniems klierikams jis dėstė, pagal Jablonskio "statrašą", lietuvių kalbą. Į Seinus jis grįžo jau profesorium fundamentalinei teologijai ir lenkų kalbai 1902. IV. I, bet tik keturiems mėnesiams, nes buvo pakviestas adjunktu (nuo 1905 m. ordinariniu profesorium) apologetikai į Petrapilio Dvasinę Akademiją. Vienuolika metų ten Būčys profesoriavo, vis dėstydamas tą pačią pagrindinę savo gyvenimo ir raštų temą.

Akademijoje lietuviai turėjo savo svorį. Nors šalia 15 milijonų kitų Rusijos katalikų, lietuvių tebuvo tik 3 milijonai, tačiau Petrapilio Akademijoje lietuvių svoris buvo neproporcingai didelis. Jie sudarė trečdalį klierikų (20-30) ir gerą trečdalį visos profesūros. Tai yra puiki atestacija mūsų ano meto dvasiškijai.

Prof. P. Būčys lietuvių svorį ir garbę tik kėlė. Prof. B. Čėsnyš (†1944. VIII. I), kuriam nuo 1904 m. teko būti Akademijos studentu ir vėliau dėstytoju, apie savo mokytoją pasakoja: "Iš entuziastiškų draugų nupasakojimų mano gautieji geri išpūdžiai apie prof. Būčį ne tik neišdilo, bet dar dikčiai sustiprėjo, man pačiam pradėjus lankyti jo prolekcijas. Jis skaitė fundamentalinę teologiją... Čia tai ir pasirodė ypatingas kun. Būčio, kaip profesoriaus, talentas, kad jis sugebėjo ne tik praplėsti dalyką ir atskleisti daug dar mums nežinomų davinų, bet ir jau žinomus dalykus taip pateikti ir tiek naujai nušviesti, jog ir tie atrodė įdomūs, lyg pirmą kartą būtų girdimi". ("Tiesos Kelias" 1927, Nr. 1, 24 p.). Taip kalba prof. Čėsnyš. Bet prof. Būčio žymių studentų buvo daugiau: ark. M. Reinys, latvių vysk. J. Rancans, prof. kun. P. Kuraitis, prel. M. Krupavičius, prof. kun. Iz. Tamošaitis, prof. Vl. Jurgutis, prof. kun. Pr. Penkauskas, kun. J. Vailokaitis, Dr. J. Purickis, klier. Liudas Noreika (Atsim. 181-2 p.).

Prof. Būčys 1912 m. tapo Akademijos prorektorium; 1913. V.-1914 m. ėjo rektoriaus pareigas. Akademijos rektoriui lenkui dėl karo nebegalint į savo pareigas sugrįžti, jis antrą kartą (1914. IX. 13 - 1915. III. I) ėjo rektoriaus pareigas. Bet formaliu rektorium, kaip nelenkas, nebuvo paskirtas. Su marijonų generolu kun. J. Matulevičium išsiaiškino, kad nelenkiška kilmė negalėjo būti pagrindu jo neskirti į rektorius. Tada prof. Būčys iš Akademijos visai pasitraukė. Jo pedagoginė veikla Petrapilyje nesiribojo tačiau vien Akademija. Jis privačiai dėstė tikybą dviem Petro Vileišio sūnums-gimnazistams, vieno lenkų grafo vaikams ir t.t. Jis buvo VIII Petrapilio gimnazijos katalikų kapelionas, dėstė tikybą katalikėms bajoraičių šv. Elenos Institute. Tokių kapelionavimų jam ir toliau tekdavo. 1915-16 m. žiemą jis ėjo kapeliono pareigas lietuvių tremtinių kolonijoje Maskvos priemiestyje Izmailovskaja Roščia ir mokė jų pradedamoje mokykloje.

Čikagoje jis vėl buvo kapelionu šv. Kazimiero seserų vienuolyne ir jų laikomos mergaičių Akademijos vyresnėse klasėse (1918-1921). Iš ten lietuviškai dėstyti apologetikos pamokų paskui sudarė pirmasis leidimas "Trumpoji apologetika" (1922 m.).

Kai 1921 m. vasarą marijonų generolas Matulevičius įsakė prof. Būčiui iš Amerikos grįžti į ką tik atsikūrusią Lietuvą, tai vysk. Pr. Karevičius paskyrė jį sekretorium plano katalikų universitetui steigti. Tačiau Būčys paruošė projektą tik teologijos fakultetui, nes visam katalikų universitetui nebuvo jėgų. Abiejų Lietuvos vyskupų (Karevičiaus ir Karoso) įgaliotas, jis nuvyko Romon ir gavo Studijų Kongregacijos kard. Bisletti ir Sekretarijos (kard. Gasparri) pritarimą. Iš to gimė Teologijos-Filosofijos fakultetas. Kalėdomis sugrįžęs, tuoj buvo pakviestas į Seimo komisiją paruošti Lietuvos universiteto statutui. Su kai kuriais pakeitimais jo ir prof. Čepinskio projektai buvo priimti. Universitetą įsteigiant (1922. II. 16), prof. Būčys tuojau buvo paskirtas į Teologijos-Filosofijos fakulteto penkių profesorių branduolį ir tapo fundamentalinės teologijos katedros vedėju. 1922 m. balandžio mėn., po rimtos ligos, jis tapo to fakulteto dekanu. 1923-24 m. buvo universiteto prorektorius, o 1924. IX. I Lietuvos universiteto rektorius (vienintelis teologas rektorius per visą nepriklausomos Lietuvos gyvenimą!). 1925-26 m. jis vėl buvo Teologijos-Filosofijos fakulteto dekanas.

Tik Kaune prof. Būčiui pirmą kartą teko lietuviškai dėstyti fundamentalinės teologijos paskaitas. Jo skaitomąjį kursą keliais storais sąsiuviniais studentai teologai rūpestingai atsilitografavo. Ir čia profesorius mokėjo žinias perduoti ir sužavėti. Fundamentalinė teologija yra pirmasis dalykas, kurį teologijos studentams tenka klausyti. Tik po jo eina dogmatinė. Toks jaunų teologų puikiai skaitomu dalyku užsidegimas, be abejo, pozityviai atsiliepia ir į jų tolimesnę teologinį gilinimąsi ir pašaukimą. Skaitė prof. Būčys ir teologijos enciklopedijos kursą, kurį pats išleido 1925 m. (254 p.).

Kaip ir Petrapilyje, taip, žinoma, ir Kaune, šalia profesoriaus pareigų, buvo daug ir visuomeninio veikimo. 1926 m. pradžioje jis kruopščiai talkininkavo savo vienuolijos generolui, apaštališkam vizitatoriui, arkiv. J. Matulevičiui, kai labai ir intensyviai bei skubotai buvo ruošiamas Lietuvos bažnytinės provincijos projektas. Staiga, dėl pavėluotos apendicito operacijos, arkiv. J. Matulevičius Kaune mirė (1927. I. 27). Liepos 12 d. nepaprastoje kapituloje Vilnuose (Latvijoje) prof. Būčys buvo išrinktas įpėdiniu to šviesaus vyro, su kuriuo nuo jaunystės, beveik per visas mokslo įstaigas, buvo drauge ejęs ir drauge veikęs. Naujasis generolas turėjo išvykti Romon (1928 m.), ir jis pasitraukė iš universiteto.

Dar kartą vysk. Būčiui teko turėti šilto pe-

dagoginio kontakto su jaunimu, kai jis 1935-37 m. Telšių kunigų seminarijoje tapo fundamentalinės teologijos profesorium ir klierikų dvasios tėvu. Ir čia jis, kaip anksčiau, kalbėjo į širdis ir ugdė naująją kunigų kartą.

5. Plunksnos darbininkas

Iki pat priešpaskutinės savo gyvenimo dienos vysk. Būčys neišleido plunksnos iš rankos. O rašyti jis pradėjo dar jaunu klieriku būdamas 1891 m. Kai 1927 m. "Tiesos Kelias" Nr. 1 paminėjo jo 35 metų spaudos darbo sukaktį trimis reikšmingais straipsniais (Tumas, Totoraitis, Čėsnyš), ten buvo išspausdinta, nors ir labai nepilna, Būčio raštų bibliografija iki 1912 m. Ten buvo tada jau 207 bibliografinės pozicijos. Žinoma, geroką jų dalį sudarė smulkūs straipsniai ir recenzijos. Per kitus 39 metus (nuo 1912) jis dar daug prirašė, ir todėl, jau neminint smulkių raštelių-recenzijų, jo raštų skaičiuojama per 600. Tai sudaro knygos, studijos, straipsniai ir t.t.

Pirmas klieriko Būčio straipsnelis buvo išspausdintas Tilžėje leidžiamo "Ūkininko" 1891 m. nr. 8 slapyvardžiu "Pulvis" (Dulkė). Klierikas Milukas, kuris už savo lietuvišką veikimą buvo iš Seinų seminarijos pašalintas, šalia Naujoko, Dargio, Kudirkevičiaus, Dvaranausko, Jusaičio, Totoraičio, įtraukė ir Būčį į jau veikiančią lietuvišką draugiją. Šis ėmė rašinėti, ir daugiausia vasaros atostogomis jis pasiūsdavo smulkių straipsnelių-korespondencijų į "Ūkininką", "Apžvalgą", "Šviesą". Tumas bandė net tiksliau tuos rašinius sužymėti ("Tiesos Kelias", 1927, Nr. 1, 2-3 p.). "Varpe" Būčys vedė su Kudirka polemiką (1895, Nr. 1) dėl pop. Leono XIII enciklikos Lenkijos vyskupams. Enciklikoje imperatoriaus valdiniai buvo raginami paklusti valdžiai, nors rusai prieš metus (1893) buvo padarę Kražių skerdytes. Būčys gynė encikliką, o Kudirka ją smarkiai puolė (žiūr. Kudirkos Raštai, II, 283, 242, 258).

Ir seminarijoje klier. Būčys jau 1891 m. bendradarbiavo ranka rašytuose laikraštukuose "Knapt", "Visko po biskį", "Vilty"). Rašė jis ir į "Tėvynės Sargą". O kai "Vienybė Lietuvninkų" ėmė redaguoti jo bičiulis kun. Milukas, pasidarė jis pastovus bendradarbis. Jau iš Friburgo rašinėjo jis "Žinyčioje", "Dirvoje-Žinyne". 1905-6 m. suredagavo Petrapilyje Metraščių-Kalendorių. Bendradarbiavo jis ten "Lietuvių Laikraštyje". Profesoriaudamas vis parašydavo į Kauno "Nedėldienio Skaitymus", "Vilniaus Žinias", "Viltį" (Vilniuje), Jakšto "Draugiją". Seinuose leidžiamame kunigų žurnale "Vadove" pasidarė Būčys nuolatinis bendradarbis, kur skyriuje "Katalikybė ir tiesa" nuolat polemizuodavo, arba aiškino apologetinius klausimus. Tą patį jis darė "Šaltinyje", kur buvo jo skyrius "Klausimai ir atsakymai". Iš šitos publicistinės veiklos "Apie tikėjimo dalykus", iš "Vadovo" ir "Šaltinio" bei kitos periodinės spaudos velionies palikime yra gana storas tomas (per 1000 p. ma-

šinraščio in 4°). Jis buvo vėliau krūvon rūpestingai surinktas. Akademijoje išvystęs nuostatų darbštumą, prof. Būčys rašinėjo ir lenkiškų straipsnių bei recenzijų į "Przegląd Katolicki", "Podręczna Encyklopedia Kosscielna", "Wiadomości Kosscielne", "Ateneum Kaplanskie", "Słowo", "Pod znakiem krzyża" ir kitur. Vėliau rašė prancūziškai "Messager du Sacre Coeur" (Belgijoje) ir kitur.

Tikru publicistu tačiau Būčys tapo tik Amerikoje, kai ėmė redaguoti "Draugą". Redaktoriui jis buvo dviem atvejais. Pirmiausia jis redagavo greit po atvykimo iš Europos, 1917 m. vasario-liepos mėn. "Tąsų gyvenau marijonų name prie North Avenue, šv. Mykolo parapijoje, ir Ashland gatvės tramvajum važinėdavau į "Draugo" redakciją, buvusią Wood St., ties šv. Kryžiaus kleboniją. Pietums įsidėdavau duonos su mėsa ar su sūriu, ir apyvakariais grįždavau į marijonų namus. Algos gaudavau 125 dol. į mėnesį. Šv. Kryžiaus parapijos klebonas, kun. Aleksandras Skripka, pasigalėjo manęs ir pakvietė pietus valgyti klebonijoje..." (Atsim. 185 p.).

"Draugas" buvo įbridęs į didelius sunkumus. Kunigų raginamas, arkiv. J. Mundelein pasiūlė marijonų viršininkui kun. Feliksui Kudirkai perimti laikraštį su visomis skolomis ir turtu. Marijonai parodė didelės energijos ir daug sumanumo, kai jie pasidarė "Draugo" skoloje paskendusio, tikraisiais leidėjais. Po kiek laiko jie laikraštį pastatė ant kojų. Antrą kartą "Draugo" redaktoriui prof. Būčys išbuvo beveik trejus metus (1918. IX-1921. VII). Laikraštyje tekdavo jam rašyti visokiausiais klausimais ir įvairiausių straipsnių. O po jais jis, paprastai, nepasirašinėdavo. Tad jų nė skaičius nežinomas. Vien religinių straipsnių "Drauge" 1917-1921 jis pats skaičiavo apie 750.

Amerikoje būdamas, Būčys 1920 m. įkūrė liaudiškai religinį, marijonų leidžiamą savaitraštį "Laivą". Į jį rašė jis iki pat savo gyvenimo pabaigos. 1920-21 m. jis ten pastoviai aiškindavo Lekcijas ir Evangelijas (52 straipsniai). Lietuvon sugrįžęs, 1921 m. redagavo "Laisvę". 1922-29 m. išspausdino daug straipsnių "Ryte", "Lietuvoje", "Šaltinyje" (atgaivintas 1926 m. kovo mėn.), "Tiesos Kelyje", "Kosmose".

Prof. Būčio publicistinė veikla buvo gerokai apmažėjusi, kai jis 1930 m. buvo konsekruotas rytų apeigų vyskupu. Bet grįžęs 1934 m. Lietuvon, vėl rašė į eilę katalikiškų laikraščių ir žurnalų: "Tiesos Kelyje", "Židinyje", "XX Amžiuje", "Mūsų Laikraštyje", "Žemaičių Prieteliuje" ir kit.

Kaip ir savo kalboje, taip ir rašte, vyskupas turėjo originalų žodį, patraukiantį stilių, sugestyvų rašymo būdą. Be abejo, pasitaikydavo jo kalboje prieškarinių žodžių likučių, arba zana-vyktiškų provincializmų. Tačiau jo mintis visuomet būdavo ne raizgytai dirbtinė, ne gudriai akademiškai supainiota, bet paprasta; joje būdavo iš pašaknų imamas klausimas. Būčys mokėjo paprasčiausiais žodžiais giliai ir gražiai išsireikšti.

Štai, pav., savo straipsnyje apie Laterano sutartį jis taip įdomiai pabaigia: "Taip dviejų protų ir drąsių žmonių sutartis užgydė seną Bažnyčios ir tautos žaizdą, pasidarė stambus ir naudingas tarptautinis įvykis. Žmonija žengė ilgą žingsnį pirmyn". ("Židiny", 1929, t. 10, 41-52 p.).

Dar įdomesnis buvo Būčio straipsnis "Židinyje" 1938 m. (t. 28): "Lietuva ir jos jaunoji karta". Neiškenčiu nepaminėjęs jo žodžių apie Petrą Kriaučiūną, kur jis kondensuotai ir vaizdingai išreiškė tos didelės asmenybės reikšmę: "Net ir Plokščių pakalnėje gyvendamas tas žmogus buvo tautinio lietuvių susipratimo širdis. Benediksenai iš Danijos, Mikkola iš Suomijos, Sauerveinai iš Vokietijos ir susipratusieji lietuviai iš Prūsų bei Klaipėdos krašto nevažiuodavo nei pas Basanavičių į Varną, nei pas Kudirką į Šakius, bet pas Petrą Kriaučiūną į Plokščius. Nemanau mažinti Basanavičiaus ir Kudirkos nuopelnų, bet man gaila, kad tauta užmiršta didį žmogų dėl to, kad jis neraiš, tik dirbo, kaip tie pirmieji garbingos Lietuvos kūrėjai XIII amžiuje, kurie nematė reikalo žymėti savo veiklos kronikose..." (645-6 p.). Toliau vyskupas dėstė 1938 metų (autoritatyvio režimo laikai) Lietuvos jaunajai kartai: "Kai politika įsigali tikyboje, moksle ir teisybės vykdyme, tai tauta lieka be tiesos ir be teisybės, be dviejų brangenybių, sudarančių tautos stiprybę ir tėvynės meilės židinį": (ten pat, p. 650).

Tai buvo testamentinis vysk. Būčio straipsnis Lietuvai, nes jis po metų išvyko iš Lietuvos, kurios daugiau neberegėjo. "Šitą lyg testamentą rašydamas jaunajai Lietuvos kartai, tikiu ir pasitikiu jos protu, širdimi ir sąžine. Man spindi maloni viltis, kad bebaigiantieji ir neseniai baigusieji lietuviai, kai jie syki stos tautos priešakyje, pakels jos dorovę, išgydydami dvasines jos ligas, išstobulins valstybinį aparatą, pastatydami prie jo sąžiningus valdininkus, panaikindami politikos hipertrofiją..." (ten pat, p. 651).

Su dideliu įdomumu Būčys 1937 m. "Tiesos Kelyje", straipsnyje "Su Jakštu per pikto laukus" (Nr. 1, 69) charakterizavo "Lietuvos mokslininkų ir laikraštinių patriarcho" A. Jakšto "Pikto Problemą". Sujaudintas Jakštas parašė jautrų padėkos prierašą (81-82 p.). Bet mūsų publicisto plunksna kai kada būdavo ir labai aštri. Per tris "Tiesos Kelio" numerius (1936, 401, 498, 506 p.) jis išliejo savo kritiką prieš Putiną ir jo Vasarį, gindamas Lietuvos kunigą. Kadangi jo kriterijus jau buvo nebe literatūrinis, tai jam Gintauto "Savu Keliu" (antidotas prieš Putino romaną) herojus Saulius atrodo nepalyginamai vertesnis už ištisų, bevalį Vasarį.

Nors Būčio publicistika yra gausi, įdomi ir gyva, tačiau savo sugebėjimu toje srityje jis neprilygo nei Jakštui, nei Smetonai. Betgi logika jame visada būdavo aiški. Tiesa, akademikas-profesorius kartais pasikeldavo į teorinius silogistinius samprotavimus. Jie iš paviršiaus, rodos, buvo teisingi, tačiau tokio galvojimo prielaidos likdavo nepatikrintos. Tam gyvą pavyzdį teikia

keturi jo straipsniai 1917 m. Amerikos marijonų leidžiamame žurnale "Tikyba ir Dora" (Nr. 51-54).

Po ilgo įvado, kuriame tiek daug išvadžiojimų, kur tik teoretiniai ateities galimybių samprotavimai vienas kitą teremia, Būčys rašo: "Tačiau katalikiškoji inteligentija tikrai kunigais tėra stipri Lietuvoje. Taigi kunigams negriebiant tėvynės valdžios ir rankas, ją pagriebs priešingoji srovė, būtent, pirmieiviai. O jie duos laisvę visiems, išskyrus Katalikų Bažnyčią." Tad tolimesniuose straipsniuose jis išvedžioja, vėl su gausiais argumentais, kad Lietuva dėl nesaugumo savo likimo, tegalinti apsiginti "prigulėdama prie kitos didelės viešpatijos", nes "negalime nei svajoti apie tikrąją savistovybę". Tačiau Būčys revidavo savo autonomizmo pažiūrą, kurią prieš dvylika metų buvo nutaręs D. Vilniaus Seimas. Ketvirtame straipsnyje jis jau rašė: "Jei būtume žinoję, kad visa katalikiškoji visuomenės pakraipa sutarė reikalauti savistovybės, tai būtume patylėję... Baigdami šį raštą, pasiduo-dame tautos disciplinai ir drauge su jos visuomene norime Lietuvai savistovybės". Tai buvo paskutinis drausmingo publicisto sakiny, kuris galutinėje sąskaitoje tik teigiamai charakterizuoja autorių. Visus keturis prof. Būčio straipsnius perspausdino kun. Dr. V. Bartuška savo knygoje: "Lietuvos nepriklausomybės kryžiaus keliais", 1937, 283-290 p., iš ten juos ir cituojame.

Kad vysk. Būčys lengvai valdė plunksną, tai žino visi, kas jos gausius raštus skaitė. Kad jis yra mėginęs ir literatūrinių bandymų — tas, rodos, mažai kam žinoma. "Poezija man niekad nesisekė, ir eilių nepajėgiau rašyti" (Atsim. 188 p.). Prozoje tačiau yra bandęs smulkių literat. dalykėlių. Seniausias jų tilpo "Šaltinyje" ("Teatinie Tavo Karalystė"). Kalendoriuose būdavo jo juokingų vaizdėlių, dažniausiai pajuokiančių prietarus. 1905 m. Petrapiilio Kalendoriuje buvo "Soksiu ir perplėšiu". "Žiburio" kalendoriuje vėliau išspausdino "Ilinkę" (žydo vardas) ir kitus dalykus. Tai pačiai rūšiai priklauso jo pagarsėjusi apologetinio turinio apysaka "Rapukus kaupiant" (1929, 52 p.). Čia prof. Būčys vėl pasirašė savo senu slapyvardžiu — Pulvis. Dar kitas jo slapyvardis buvo "Černižna", gautas juokais iš Miluko.

Velionis rašė iki pat paskutinių savo gyvenimo dienų. Storas tomas "Paskutinieji Raštai" užrašų — yra iškarpos 1944-1951 m. iš "Laivo", "Draugo", Italijos lenkų karių "Orzel Bialy" (1944), Stockholme latvių katalikų leidžiamo "Dzimtines Bals" (1951) ir kita. Salia spintoje sudėti trys storiausi tomai "radijo valandėlių" kalbų, kai vysk. Būčys nuolat kalbėdavo bei rašydavo paskaitėles lietuviškoms Vatikano radijo transmisijoms (iki 1941 m. pavasario). Trys stambūs tomai yra apmąstymų. Gražiai mašinėle perrašyti apmąstymai marijonams (519 p. in 4°). Dar storesnis mašinraščio tomas (597 p. in 4°) "Apmąstymai apie gerą elgesį", viso 121 ap-

mąstymas. Patys naujausieji jo rašyti apmąstymai (sau ir vienuoliams) — 101 straipsnis (vėl 520 p. in 4°) "Apmąstymai apie V. Jėzaus stebuklus ir sakytojus prilyginimus".

Savo kruopščiam tvarkos pamėgime vyskupas ir atskirą tomą surinko pamokslus, rekolekcijų medžiagą ir prakalbas (lotyniškai įvardinta "Adnotationes variae de rebus praesertim asceticis"). Dar kitas tomelis spintoje yra dvasinių konferencijų, pamokslų ir prakalbų planai bei santraukos (įvairiomis kalbomis). Septynis tomas sudaro kanoniškų vizitacijų (1924, 1931, 1940, 1946, 1949 ir t.t.) užrašai bei protokolai. Išskyrus 1924 m., visas kitas vizitacijas atliko pats vysk. Būčys. Pagaliau dar yra trys dideli tomai (1939-51) laiškų nuorašų. Vyskupas turėjo didelę dorybę: į kiekvieną laišką vis tuo j pat atsakydavo.

Iš viso to galima jau susidaryti įspūdį, kiek daug vyskupas rašė, juo labiau, kad jis paliko ir eilę knygų. Senatvėje dažnai skųsdavosi, kad dešinėji ranka jam skaudanti, ir baiminosi, kad gali nebepajėgti ja naudotis rašymui. "Tuomet likčiau kaip be galvos" — sakydavo.

6. Religiniai veikalai

Salia visokios publicistikos, tačiau svarbiausią vysk. Būčio rašto produktą sudaro jo veikalai, ir tai labiausiai apologetiniai. Jis yra parašęs, arba savo išmėtytus rašelius surinkęs, poroje dešimtų įvairaus dydžio knygų-knygėlių. Šitaip jis paliko lietuvių tautai kaip neužmirštamas ir rūpestingas gausios religinės literatūros gamintojas lietuvių kalba. Pradėjo dar klieriku būdamas nuo vertimų. Nespausdintas liko, jo su kitais klierikais organizuotas, Fiszerio pamokslų vertimas. Taip pat rankraštyje liko ir žuvo jo vertimas: Alfonso de Liguori — "Kaip mylėti Jėzų", 893. Būčys redagavo ir iš dalies vertė Smolikowskio "Marijos mėnuo", 1900 (II leidimas 1903). 1907 m. lotyniškai (Petrapiilyje) ir 1909 m. Seinuose buvo išleista jo "Svenč. Panielės Marijos Apsireiškimai Liurde" (362 p.), II pataisytas leidimas 1934 m. Marijampolėje; o III leidimą be atmainų išspausdino "Darbininko" redakcija 1943 m. Dar viena jo knyga susilaukė trijų leidimų, būtent, "Trumpa Apologetika" (Čikagoje 1922, Tilžėje 1923, Marijampolėje 1926). Tik porą metų ją tačiau tevartojo gimnazijų vyresniųjų klasių tikybos pamokoms. Lietuvos vyskupai patvirtino naują tikybos mokslo programą, o "Trumpa Apologetika" netiko jai. Nuo arkiv. Karevičiaus (buv. Petrapiilio kunigų seminarijos profesorius) nepasislėpdavo nei vienas teologinis negriežtumas, nei vienas, kad ir mažiausias, nuo teologinės tiesos nukrypimas. Šią aštrų kritiką, turintį gausias ir labai stiprias teologines žinias, aukštai, be kitko, vertino Jakštas ("Tiesos Kelias" 1931, 692-3 p.). Vysk. Būčys tad pastebi apie savo knygas: "Apie kitus mano spausdintuosius veikalus nėra ką daug kalbėti. Arkiv. Pr. Karevičius sužymėjo pastebėtąsias juose klaidas". (Atsim. 261 p.). O pats

V. PETRAVIČIUS
P I E T A
(aliejus ant šilko)

autorius, labiau turėdamas galvoje, tiesa, savo prieškarinius darbus, sakė: "Šiandien jau neverta tą visą surinkti, nes dabar jau kitoki abejojimai, ne tie reikalai, ne tos nė pažiūros abejojančių žmonių. Į tarptautinį katalikų apologetikos mokslą nieko nesu idėjęs. Ne aš vienas rašinėdavau lietuviškai apologetinius straipsnius. Nė lengvas uždavins būti išspėsti, kam tenka pirmoji vieta tarp rašinėjusių juos" (Atsim. 260 p.).

Tais klausimais iš esmės, žinoma, nieko negalėdami čia pasakyti, turime pasitenkinti tik tuo inventorisku veikalų išskaičiavimu. Kaip minėta, prof. Būčys prieš D. Karą "Vadove" ir "Šaltinyje" nuolat aiškino tikėjimo klausimus. Tik maža dalelė jų buvo išspausdinta atskiru veikalu "Tikėjimo dalykai" (1913, 112 p.). Autorius surinkdavo savo spausdintus rašinius krūvon, ir iš jų atsirasdavo geros ir storos religinės knygos. Iš jo straipsnių 1930 m. "Tiesos Kelyje" pasirodė "Gyvenimo Pagrindai" (83 p.). Tai yra apmąstymai inteligentams. Kaip matėme, didžiausią dalis vysk. Būčio apmąstymų (1636 p. mašin. in 4°) yra jo rankraštiniame palikime. 1936 m. vėl iš "Tiesos Kelio" buvo surinktos jo rašytosios sekmadieninės homilijos ir didžiumai svarbesnių švenčių pamokslai (81 pamokslas). Šitaip gimė 397 puslapių knyga "Pamokslai". Kai vyskupas gyveno Telšiuose, jo autoritetingas žodis buvo labai branginamas. Tada atsirado iš atspaudų "Straipsniai katalikams pasiskaityti" (337 p.).

Rašinėjo vysk. Būčys įvadus knygoms. Vienas iš tokių, pav., buvo A. Jakšto rinkiniui "Tikėjimas ir Mokslas" (1930). Ten Būčys iškelia Jakštą kaip apologetą. Taip pat ir jo straipsnis "Su Jakštu per pikto laukus" akivaizdžiai rodo, jog Būčys buvo šviesus mokslo vyras. Savo kolegas ir jų raštus objektyviai vertindavo, greičiau jiems kokią gerą žodį pridėdamas, kai tuo tarpu sau turėjo visada autokritikos. Į savo parašytą žodį neįsimylėdavo. Šitokia autokritika jį lydi per visą gyvenimą. Ji kartais būdavo net per griežta.

Būčys yra rašęs idomų straipsnių, atsiminimų ir kolektyviniuose leidiniuose. Kai buvo leidžiama stora (396 p.) knyga apie Pijų XI (1937 m.) jo 80 metų gyvenimo ir 15 metų pontifikatui paminėti, tai redaktorė O. Zaštautaitė panaudojo labai idomų vysk. P. Būčio rankraštį "Pijaus XI darbai Lietuvai" (333-377 p.). Tai yra vienintelis tos rūšies straipsnis lietuvių kalba, kuris istoriškai apžvelgia Lietuvos ir Vatikano santykius. Kai kur, tiesa, norėtusi aiškesnių komentarų ir paaiškinimų Lietuvos laikysenai. Vyskupas tais klausimais daug žinojo ir jis teikė visokios medžiagos kun. Dr. St. Matuliui, M.I.C., kai šis rašė disertaciją apie apaštališką vizitatorių Lietuvai ark. J. Matulevičių.

Būčys yra rašęs ir gana populiariai. Vaizdingai aprašė jis savo kelionę aplink pasaulį. Tik ji truko ne 80 dienų, o 120 (1928. VII. 28 - XI. 1). Tai buvo keliavimas į XXIX Tarptautinį Eucharistinį Kongresą Sydneyje ("XXIX Tarpt.

Euchar. Kongresas Sydney" 1929, 244 p.). Diskusijų forma su savo tėviškės kaimynais jis parašė "Pasikalbėjimai apie sielą" (1930, 87 p.).

Vysk. Būčys nuolat savo kalbose, pamoksluose, rekolekcijose, raštuose sielodavosi tautos dorovės ir jaunimo auklėjimo reikalais. 1930 m. jis išvertė pop. Pijaus XI encikliką apie krikščionišką jaunomenės auklėjimą ("Tiesos Kelias", persp. rink. "Popiežių enciklikos" 1949). Parašė knygutę "Tėvų teisė ir pareiga auklėti vaikus" (1927). Dar 1918 m. Amerikoje buvo išleista jo 60 pusl. knygutė "Apie apšvietą". Labai svarios autoriaus mintys atkreipė dėmesio Lietuvoje (J. Grinius: Prof. Būčio pažiūros į privatinį mokyklų sistemą, "Lietuvos Mokykla" 1923, Nr. 11). "Aiduose" (1949, Nr. 24, 139 p.) vėl buvo iš naujo mūsų visuomenės supažindinta su tomis brangiomis mintimis. Paneigdamas švietimo supolitininimą, prof. Būčys pareiškia: "Viespatija neturi kištis į religinius žmogaus įsitikinimus. Ji neplatina tikėjimų, nei netrukdo jiems... Taigi vardan laisvės pamatų apgynimo, mokykla turi būti vien privatė, o ne viespatijinė" (35-37 p.). Knygutės pagrindinė mintis yra, kad valstybė negali būti kompetentinga pasaulėžiūros srityje. Kadangi mokykla be pasaulėžiūros negalima, tai mokyklų steigimas turi atitekti pasaulėžiūrinėms bendruomenėms, o valstybei turi likti tik paprasta priežiūros teisė. Už šitokias mintis nepriklausomoje Lietuvoje energingai pasisakė prof. St. Salkauskis, prof. K. Pakštas. Jas gina prof. A. Maceina ir kiti.

Pats žymiausias tačiau vysk. Būčio veikalas yra "Katalikų tikyba pagal Apaštaloj Sudėjimą", 3 tomai: I tomas — Dievas Sutvėrėjas, 1929, 221 p.; II tomas — Jėzus Kristus, 1930, 514 p. Abudu tie du tomai spausdinti Čikagoje "Draugo" spaustuvėje. III tomas — Šventoji Dvasia, 1932, 289 p. spausdintas Marijampolėje. Šio veikalo 1000 su viršum puslapių yra prieinami vidutiniam inteligentui. Bet tokie populiarūs teologijos mokslo išdėstymai buvo svarbūs ir naudingi taip pat ir kunigams, "dar ir kaipo nepaprastai vertinga pagalba katekizacinių ir daugelio švenčių pamokslų sakyme" ("Tiesos Kelias" 1932, 556 p.).

Antrojo D. Karo metu (1942-45) vyskupas Romoje atsidėjęs rašė apie kun. Justiną Pranaitį, plačiai paliesdamas jo ginčus su žydais, duodamas krikštytų žydų sąrašus ir t.t. Viso yra 5 tomai (2118 p.). Prie to rūpestingiausiai surankioti šaltiniai: Pranaičio dienynas (1902-1916 m.), 268 jo laiškai ir 133 atvirlaiškiai, fotografijų albumas, gausus vysk. Būčio susirašinėjimas Pranaičio biografijos reikalu ir kita.

Prof. Pr. Dovydaičio 50 metų sukakties proga 1936 m. arkiv. Reinys apskaičiavo, kiek maždaug spausdintų puslapių profesorius iki tol buvo parašęs ir suredagavęs. Vysk. Būčio 60 metų (1891-1951) rašto darbams to padaryti neįstengiam, nes bet kokie skaičiai nepasakys tikslų duomenų. Visą tą lygiai šešių dešimtmečių plunksnos darbą peržvelgus, kyla didelis nusi-

stebėjimas, kada gi jis turėjo ir laiko tiek daug rašyti, nes jis ilgai buvo marijonų generolas, rytų apeigų vyskupas, reiškėsi visuomeninėje lietuvių veikloje.

7. Marijos garbei

Atvykus į Friburgą marijampoliečiui kun. J. Matulevičiui, tarp Friburgo studentų kunigų būdavo pakalbama, jog reikia atgaivinti visai išnykstančius Marijampolės marijonus. Būdamas Petrapilio Akademijos profesorium, šviesusis J. Matulevičius dar labiau užsidedė tuo sumanymu. Jis pritraukė ištikimą bičiulį prof. Būčį. Akivaizdoje paskutinio "baltojo tėvelio", marijonų generolo kun. V. Senkaus (1911. IV. 10), Būčys 1909. VIII. 27 tapo slapta atnaujintos marijonų vienuolijos nariu. Tuoj atliko jis novicijatą, ir pirmieji trys marijonai (Matulevičius, Būčys, Totoraitis) istoriškoje Gelgaudiškio kapitulyje (1911. VII. 27) nauju generolu išrinko J. Matulevičių. Kai jis staiga Kaune mirė (1927. I. 27), autoritetu vyriausias liko prof. Būčys. Jis buvo tuoj (1927. VII. 12) išrinktas įpėdiniu, turėjo išvykti Romon (1928. V). Pusseptintų metų ėjo jis generolo pareigas. Vienuolija augo ir stiprėjo. Jos narių skaičius tada pakilo iki 431, namų įsikūrė 18. Pačioje Lietuvoje, neskaitant Lenkijos ir Amerikos provincijų, be centrinio Marijampolės namo, susikūrė nauji marijonų židiniai Žem. Kalvarijoje, Panevėžyje, Ukmergėje. Įšventintas rytų apeigų vyskupu, Būčys gavė naujų uždavinių, ir 1933 metų kapitulyje marijonai turėjo išsirinkti kitą generolą — kun. A. Cikoto. 1939 m. visuotinėje kapitulyje Romoje jis vėl buvo išrinktas generolu. Prieš pat II Did. Karą rudenio paskutinį kartą vyskupas bėmė Lietuvą. Marijonų klierikams Žem. Kalvarijoje davė aštuonių dienų rekolekcijas, pašventino Panevėžyje novicijatą ir naujai pastatytą bažnyčią ir per Kauną grįžo Romon (1939. VIII. 25).

Įprastu sau rūpestingumu ėjo generolo pareigas beveik 12 metų, nes 1945 m. negalint sukviešti visuotinės kapitulos, Vienuolių Kongregacija tas pareigas jam pratęsė nenustatytam laikui. Tačiau amžius diktavo savo. Stiprus apkurimas (vyskupas galėjo šiek tiek girdėti tik su specialiu ausies aparatu) trukdė eiti pareigas, kuriose jis visada norėjo būti labai sąžiningas, ir 1951 m. pavasarį marijonų generolas iš pareigų atsisakė. 1951. IX. 17 Vienuolių Kongregacija, pirma padarius anketinį apklausimą, paskyrė naują vadovybę ir naują vysk. Būčio įpėdinį — kun. Vl. Mročeką.

Būčys yra išbuvęs marijonų generolu beveik 18 metų. Kiek daug jis yra atlikęs administracinio darbo, kiek daug rūpestio padėjęs per paskutines tris kanoniškas vizitacijas po visus pasaulio marijonų (išskyrus Lietuvą, Latviją, Lenkiją) namus (1931, 1940, 1946, 1949), galima būtų maždaug apčiuopti, pasiskaičius jo plačius pranešimus. Ypačiai senelį marijonų generolą prisilgė Lietuvos ir kitų provincijų likimas po komunistų jungu. Daug takto ir švelnaus supra-

timo reikėdavo rodyti daugiatautėje vienuolijoje (lietuviai, lenkai, gudai, latviai, amerikiečiai, rusai), kai naujose tautinėse valstybėse nacionaliniai skirtumai ėmė vaidinti svarbų vaidmenį. Visą laiką darbštusis vyskupas budėjo, kad būtų išlaikyta broliška meilė, kurioje yra vienuolijos stiprybė.

Reikėtų tikrai labai atsidėjus paieškoti kito tokio lietuvio, kuris tiek daug būtų keliauęs. Išskyrus Aziją, jei neskaityti Ceilono, vyskupas buvo įkėlęs koją į visus kontinentus. Kaip nuolatinis Tarpt. Eucharistiniams Kongresams Komiteto narys, jis keturis kartus dalyvavo tokiuose Kongresuose. 1928 m. jis buvo Sydnejuje ir atliko kelionę: Neapolis - Suezas - Ceilonas - Sydnejus - Havajų salos - Los Angeles - Čikaga - New Yorkas - Neapolis. 1930 m. jis buvo Kongrese Kartagenoje (Š. Afrikoje), 1932 — Airijos Dubline. Dešimtį kartų vyskupas buvo Š. Amerikoje. Du kartu iš Š. Amerikos skrido lėktuvu į Pietų Ameriką. Paskutinį savo skridimą lėktuvu senelis vyskupas atliko 1949 m., turėdamas jau 77 metus: USA - Argentina - Portugalija - Roma. Didelė dalis tų kelionių buvo marijonų vizitacijos ar važinėjimas rytų katalikų misijų reikalais.

8. Du dešimtmečiai Rytų Bažnyčios tarnyboje

Gyvendamas Petrapilyje, prof. Būčys atsidėjęs sekė ir gerai susipažino su stačiatikių gyvenimu. Jis buvo žymių konvertitų nuodėmklausiu. Kaip apologetas, buvo išstudijavęs rusų religinę literatūrą. Kai tik jis atvyko Romon pastoviai gyventi (1928. V), į jį tuoj buvo atkreiptas dėmesys. Veiklusis pop. Pijus XI savo planuose nuo 1928 m. vis labiau puoselėjo mintį ruošti Rusijos vienybei su Katalikų Bažnyčia. Anuo metu buvo stipriai tikima, kad Rusijos valdovai bolševikai kartą duos šiekios tokios laisvės Bažnyčiai. Nevengta net ir tam tikrų derybų, kuriose Maskvos valdovai davė suprasti, kad Rusijos tikinčiuosius galės aptarnauti tik rusai dvasininkai. Visa tai sukėlė sąjūdį atkreipti dėmesį į rusus. O ir tarp rusų emigrantų vis daugiau atsirasdavo konvertitų, todėl ir jų dvasinė globa negalėjo būti pamiršta.

Šalia Rytų Bažnyčios Kongregacijos (kurios patarėju vysk. Būčys buvo iki mirties), pop. XI 1930. IV. 6 įkūrė atskirą Apaštališkąją Komisiją Rusijos Reikalams, priklausančią tiesiogiai popiežiui. Jos pirmininku tapo jėzuitas vysk. d'Herbigny, o Būčys buvo pritrauktas artimu bendradarbiu. Planas buvo didelis ir kilnus. Juk jau nuo 16 amžiaus Katalikų Bažnyčioje buvo žymus skaičius unitų, kurių liturgija yra bizantiška, bažnytiniai rūbai kitokie, mišios laikomos slavų kalba, Komunija dalinama duonos ir vyno pavidalais. Tačiau tai grynai išorinis skirtumas. Unitai yra tokie pat katalikai, kurių galva yra popiežius.

Sunkią sau našą ir didelę auką prisiėmė drausmingas vienuolis Būčys. Jis nenorėjo tapti vyskupu ir sakėsi esąs, kaip vienuolis, padaręs

įžadą vengti poaukščių ir garbingų vietų. "Tada d'Herbigny man atsakė, klausdamas, ar aš esu padaręs įžadą neklaudyti popiežiaus" (Atsim. 207 p.). Ir taip 1930 m. liepos 6 d. Romos šv. Klemenso bažnyčioje, asistuojant dviem rytų apeigų (graikų ir syrų) vyskupams, Bulgarijos vyskupas Kirilas Kurtevas suteikė Būčiui vyskupo konsekraciją. Pagal rytų paprotį, naujasis vyskupas turėjo pasirinkti naują vardą. Ir taip titulinis Olimpo vyskupas ėmė vadintis Petru-Pranciškum.

Įtrauktas į naują darbą, vysk. Būčys visada mėgęs kurti didelius planus, bus pasiūlęs Rusijos komisijai ir Lietuvos stačiatikių atvertimo planą, pagal kurį arkiv. Pr. Karevičius turėjo būti paskirtas Lietuvos rytų apeigų arkivyskupu su katedra Kaune, Igulos bažnyčioje. Senelis arkiv. Karevičius pakluso gautajam patvarkymui ir buvo išvykęs Jugoslavijon prie Zagrebo mokytis rytų apeigų. Tik griežtas Lietuvos marijonų reagavimas prieš tokius nerealius ir neįvykdomus planus ark. Karevičių paliko ramybėje.

Būtų platus klausimas nušviesti visą vysk. Būčio veiklą toje srityje. Vos pramokęs slaviskų apeigų, jis tuojau porai mėnesių buvo išsiųstas vizituoti įvairių rusų emigrantų kolonijų, plačiai išsimėčiusių Prancūzijoje, Belgijoje, Liuksemburge, Vokietijoje, Čekoslovakijoje, Jugoslavijoje. Nuosirdžiai kritiškai naujasis rytų apeigų vyskupas pasisako: "Naudos iš tos kelionės nebuvo. Visur pasirodžiau su aukštu apaštališkojo vizitatoriaus titulu, bet su visai nepatenkinamu rytinių apeigų žinojimu, ir su menku, net menkučiu, asmeniniu autoritetu. Neturėjau nė tarno mano valizoms nešioti. O tų valizų buvo daug: mitrai, pastoralui, asmeninėms reikmenims... Juk reikėjo zokristiją su savim vežioti..." (Atsim. 208 p.).

Toliau dėmesys buvo nukreiptas į Amerikos rusus. Jau 1931 m., kai vysk. Būčys ten vizitavo marijonus, ir kitais metais, jau Popiežiaus Komisijos Rusijai pavestas, jis vėl veikė apaštališko vizitatoriaus titulu. Šį kartą jis vyko organizuoti katalikų misijų tarp emigrantų rusų. Romon grįžęs įteikė 90 puslapių raportą (su 14 priedų). Atlikęs generalinę marijonų kapitulą (1933. VI. 23), kurioje vėl buvo renkamas marijonų generolu, bet popiežiui jo išrinkimo netvirtinus, perdavęs generolo pareigas kun. A. Cikotai, jis 1933 m. spalio mėn. vėl išvyko Amerikon baigti tvarkyti katalikų rusų misijos. Išbuvo jis Amerikoje 7 mėnesius, bet grįžęs Romon rado žymiai pasikeitusius nusistatymus. Mat, Amerikos episkopatas kritiškai pažiūrėjo į vysk. Būčio ne visada realius planus bei užsimojimus. Amerikoje vysk. Būčio paveikti keli rusų dvasininkai jį tik išnaudodavo ir nemanė rimtai prisijungti prie Katalikų Bažnyčios. Be abejonės, kas nors apie vysk. Būčio veiklą Amerikoje painformuodavo ir Romą. Čia buvo įsitikinta, kad vysk. Būčio misija yra nepasisekusi. O ir pats vysk. d'Herbigny

skaudžiai apvylė gražias popiežiaus viltis. Tada vysk. Būčiui davė suprasti, kad jo misija yra pasibaigusi ir jis galįs grįžti į savo vienuolijos darbo barus. Netekęs toje srityje uždavinių, vysk. Būčys 1934. VI. 27 grįžo Lietuvon ir čia pasiliko iki 1939 m.

Atvykęs Lietuvon, vysk. Būčys ėmė dairytis, kas būtų galima čia padaryti Bažnyčių vienybei. Savo planus, kaip reiktų apaštalausti Lietuvos rusų tarpe, išdėstė šv. Sostui ir laukė nurodymų. 1934 m. gale, arkiv. Skvirecko kviečiamas, vysk. Būčys iš Marijampolės atvyko Kaunan ir čia Igulos bažnyčioje pradėjo laikyti pamaldas rytų apeigomis, kol Telšių vysk. Staugaitis pakvietė jį profesoriauti Telšių kunigų seminarijoj. Klebonų prašomas, įvairiose Žemaitijos vietose laikydavo rytų apeigomis pamaldas, sakydavo lietuviškus pamokslus, aiškindavo apeigų įvairumą. Stačiatikių ir sentikių grąžinimo Bažnyčion reikalui nuolat rašinėjo į "Žemaičių Prietelių". Iš jo straipsnių buvo atmušamos brošiūrėlės ir dalinamos ypačiai ten, kur buvo stačiatikiai.

Per klebonus vyskupas surinko statistikos ir parašė kruopštų darbą "Rusai stačiatikiai ir sentikiai Lietuvoje" (atsp. iš "Athenaeum" 1936, 72 p.). Iš tos pačios veiklos ėjo ir lotyniškas straipsnis "Tiesos Kelyje" (1936) apie sentikių krikšto galiojimą. Mat, kai kur norėta katalikais tampančius sentikius perkrikštyti.

1937 m. Rytų Bažnyčios Kongregacija paskyrė vysk. Būčį naujai įsteigtos misijos rusams Lietuvoje pirmininku. Grįžęs iš Telšių Kaunan, jis laikydavo Igulos bažnyčioje pamaldas, organizavo apologetinius pasikalbėjimus, apaštalavo šeimose. Vyskupas dirbo, ką galėjo, nors jo padėjėjai, atsiųsti iš kitur, buvo silpni, kol pagaliau, vėl išrinktas generolu, 1939 m. grįžo Romon.

Čia jo veikla rytų apeigose sumažėjo. Tiesa, vyskupas rūpestingai auklėjo kelis jaunos marijonus rytų apeigose. Marijonai anksčiau turėjo rytų apeigų misiją Harbine. Rytų apeigų namas susikūrė ir Londone. Šie namai buvo ypatingoje vysk. Būčio globoje. Besirūpindamas, kad rytų apeigų kunigai neliktų be atitinkamų kasdieninių maldų (lotyniško brevijoriaus jie nekalba), vyskupas ištyrinėjo rusišką ražančių, vad. "čiotki". Apie tai jis parašė Rytų Bažnyčios Kongregacijai nuodugnią studiją (1942). Kongregacija po to įpareigojo katalikus rytų apeigų kunigus jį vartoti brevijoriaus vietoje.

"Šiaip mano veikla rytų apeigose Romoje sutelpa į tai, kad nueinu į Capella Pontificia, rusiškais rūbais apsirengęs" (Atsim. 214. p.).

Ne šiai temai priklausau aiškinti klausimą, kodėl žymusis Pijaus XI sumanymas nesisekė. Įjungtas į tą naują Bažnyčios planą, vyskupas pakluso, dirbo atsidedęs ir nuosirdžiai. Tas darbas tačiau, ypačiai Lietuvoje, atrodė ankstyvas, be pasisekimo, nerealus. Tai matė Lietuvos vyskupai. Tai, berods, jautė aiškiai ir pats vysk. Būčys. Su vienuoliškai krikščionišku kantrumu vyskupas tiesiog herojiškai pakėlė jo išjungimą

Vysk. Petro Prancškauskio Būčio
paskutinė niotrauka

iš kitados tokio didelio plano. Bet skaudžių nuosėdų sielos gelmėse pasiliko iki amžiaus pabaišos.

Įdomiai jis pasakoja, kaip jo namiškiai reagavo į jo tapimą rytų apeigų vyskupu. Teta jam su ašaromis pasakiusi: „Sugadino mūsų kunigėlių“. O viena jo sesuo iš viso „nenorėjo tokio mano episkopato pripažinti“. Lietuviškoji šviesuomenė stipriai jautė, kad vysk. Būčys, akivaizdoje nenusisekusio plano, yra padaręs didelę auką.

Beapaštalaudamas tarp svetimųjų, bevadaudamas marijonams ir, lyg tas Odisėjas, bevažinėdamas po tolimus kraštus, Būčys tačiau niekad nenuvarto nuo lietuviškų reikalų.

9. Lietuviškai visuomeniškose arimuose

Iš namų Pašešupio vaikas jau išėjo pratrintomis akimis. Skaitė jis gotiškais raidėmis Prūsų lietuvių laikraščius. Jis dar puikiai prisimena, kokį įspūdį padarė namiškiams pirmasis numeris „Aušros“, kurioje ir raidės „buvo tokios kaip maldaknygėse“ („Tėvynės Sargas“ 1947, Nr. 1, 3 p.). Tais metais (1883) jis stojo į gimnaziją. O joje lietuviams iš tolo švietė P. Kriaučiūno įtaka, nors Būčio lietuvių kalbos mokytoju buvo ne jis, o J. Jasiulaitis ir kiti. Vyskupas laikė Dr. K. Griniaus nuopelnu, kad tas „Atsiminimuose ir mintyse“ surado pagaliau tinkamą Kriaučiūnui vietą, nors šiaip dėl tų „Atsiminimų“ Būčys turėjo daug ką pasakyti ir parašė ilgą atitaisymų-papildymų straipsnį: „Kunigų lietuviškumas ir bedievybė Lietuvoje“ („Tėv. Sargas“, 1949, Nr. 1 (5), 22-45 p.). Beatitaisindamas tačiau vyskupas vėl pats kai kur suklydo. Tai davė pagrindo prof. Vael. Biržiškai atsiųsti jam keliolikos puslapių laišką papildymų-pataisų. Tas pastabas senelis labai dėmesingai ir pagarbiai priėmė.

Seminarijoje Būčys greitai pasireiškė aktyviu lietuviu. Išijungė jis į esamą kuopelę. Pats mokėsi ir vėliau kitus mokė jablonskinės „stat-

rašos“. Organizavo slapta lietuvišką bibliotekėlę ir buvo jos vedėju. Tą savo veikimą geroka dalimi jis yra aprašęs savo jaunų dienų prisiminimuose („Tėvynės Sargas“, 1947, Nr. 1, 2-7 p.).

1893 m. vasarą Šilgalių klierikas buvo vienas iš iniciatorių naujam laikraščiui organizuoti. Seiniškiams, t. y. suvalkiečiams „Apžvalgos“ gramatika (jos kalba) atrodžiusi „lyg supelėjusi“ (ten pat, 3 p.). Petrapilio Akademijos Dubinskas, nuo Seinų klierikų Būčys susitiko tada Vilniuje ir Kauno klierikus. Sitaip trijų Lietuvos seminarijų atstovai tarėsi naujo katalikiško laikraščio leidimo reikalu. Bet sumanymas tebuvo įgyvendintas tik už poros metų, kai vienas Kauno seminariją baigusiu kunigų įsikūrė arti sienos ((J. Tumas). Taip gimė „Tėvynės Sargas“.

Mokėdamas vykusiai maskuotis prieš viršininkus, Būčys išvengė Miluko likimo. Jis nebuvė pašalintas už lietuviybę, nors tas pavojus iškilo prieš pat pabaigą („Tėv. Sargas“, 1949, Nr. 1, 35 p.). Akademijoje, tiesa, jis išgyveno žandarų krata (ji buvo visoje Akademijoje) ir tardymą už lietuviškus reikalus, tačiau nuo rusų nukentėti jam niekada neteko, nors Suvalkijos pabaisa Vonsiackis darė „vizitą“ jam tėviškėje.

Studentaudamas jis įsijungė į 30-ties lietuvių būrelį, kurie buvo išpareigoję bendradarbiauti „Tėvynės Sarge“. Friburge Būčys dalyvavo lietuvių draugijoje „Rūtoje“. Prof. J. Totoraitis tą jo veiklą smulkiai atžymi („Tiesos Kelias“, 1927, 18-20 p.). Friburgo universitete, žinoma, buvo ir lenkų organizacija, kuri rengė šventes, susirinkimus ir kviesdavo lietuvius. Lenkai lietuvių separatizmu buvo nepatenkinti. Per kun. Skirmuntą įskūsti Seinų vyskupui Baranauskui, Būčio vardu jie gavo įspėjimą raštu—laikytis išvien su lenkais (Atsim. 139 p.).

Veikliu kovotoju už lietuviybę, tokiu pirmuoju ledlaužiu, kaip Tumas ar Jakštas, Būčys neturėjo progos būti. Neturėjo jis tuo klausimu nė tokios aiškios programos, kaip aniedu. Tad jaks-

tiško turinio knygutės kaip „Glos Litwinow“ (i lenkus) Būčys niekada nerašė. Jis tai nedarė ne dėl to, kad būtų didžiųjų lietuviybės pionierių mintims nepritaręs. Būdamas labai švelnaus būdo (Švelnabūčio anūkas!), jis visada stengėsi sugyventi su įvairių tautybių žmonėmis. Be to, nebuvo linkęs veltis į tautiškai-politinius ginčus. Iš kitos pusės, daugybė visokių jo pareigų taip jį buvo absorbavę (žiūr. „Tiesos Kelias“, 1927, 20 p.), kad Būčys pristigdavo laiko. Jeigu Tomas visą savo gyvenimą, šalia altoriaus, atsidėjo tik lietuviškai veiklai, tai Būčys, profesorius Akademijoje, ir vėliau, vis išeidavo veikti plačiau: jis kapelionaudavo, apaštalaudavo ir tarp lenkų, ir tarp rusų, aiškino priekaištus, tarp slaptų, katalikais virtusių, rusų dėstydavo tikėjimo klausimus, su savo paskaitomis patekdavo ir į moksline draugijas („Tiesos Kelias“ 1927, 20 p.). Savo veikimą nelietuviškoje visuomenėje jis paveldėjo iš kun. J. Pranaičio. Tokios pat rūšies darbą dirbo jis ir tarp lietuvių, ir būdavo jų organizacijų aktyvus narys: 1902 m. jis įsirašė į „Labdaringąją Lietuvių ir Žemaičių Draugiją“. Tapo jis nariu ir „Lietuvių Savišalpos Draugijos“.

„Prel. A. Dambaruskas daug kartų mane barė, kad nieko nerašau lietuvių spaudai. O aš nebegalėjau“. (Atsim. 180 p.). Tačiau iš tiesų prof. Būčys rašinėjo. Štai jis daug sielojosi ir rašė tada apie ką tik mirusį prof. K. Jaunių, kurio gyvenimą iš arti sekė („Draugija“ 1908, Nr. 16, 60 p.; „Viltis“ 1908, Nr. 57; „Šaltinis“ 1908, Nr. 10; „Vadovas“ 1909, t. IV., Nr. 15). Be kitko, Būčys rūpinosi ir jauno kalbininko K. Būgos šelpimu.

Lyginant vysk. Būčio veikimą lietuviybės srityje su kitais jo amžininkais, reikia nepamiršti vienos svarbios aplinkybės. Užbaigęs trumpą vi-karavimą Slavikuose ir 4 mėnesius profesoria-vęs Seinuose, jis beveik 40 metų vis leido svetur. Lietuvoje jis buvo tik 1922-28 ir 1934-39 m. Ir jeigu suskaičiuoti jo beveik 80 metų amžiaus (trūko tik 300 dienų iki jubiliejaus!) visus išgyventus metus, tai nuo išvykimo į Fri-burgą (1899), trys ketvirtadaliai laiko vis buvo praleisti ne tėvynėje. Tokiu būdu jis nors ir ne-tapo pirmojo plano lietuviybės veikėju, betgi vi-sada išliko Lietuvos „ambasadorium“, jos atsto-vu kituose kraštuose. Jei mes jį lygintume su vysk. Pr. Karevičium, tai vysk. Būčys galėjo šiam pavydėti lietuviškosios romantikos. Štai Žemaičių vyskupas grąžina lietuvių kalbai teises savo vyskupijoje (nuo 1914 m.). I Did. Karo me-tu Lietuvos Tarybos reikalu jis aplanko vokiečių politikus Erzbergerį, grafą Hertlingą, karo va-dus Hindenburgą ir Liudendorfą (žiūr. „Naujoji Romuva“ 1931, Nr. 45-46; „Tiesos Kelias“ 1931, 690 p.). Aktyviai dalyvauja jis kuriantis Lietu-vai, saikdina pirmuosius pulkus, prisideda prie Steigiamojo Seimo atidarymo, šventina naujai įkurtą Karo Mokyklą ir t.t. Tuo pat metu prof.

Būčiui tenka redaguoti „Draugas“, vesti pole-miką su kairiąja spauda.

Kur tik jis tačiau prie lietuviško darbo ga-lėdavo pritapti, jam būdavo uolus ir ištikimas. Nuo Petrapilio lietuvių visuomenės išrinktas į Did. Vilniaus Seimą (1905. XII), jis pateko į prezidiumą, ir taip atstovavo krikščionims demo-kratams, prie kurių programos sudarymo buvo gana aktyviai prisidėjęs. Programos projektas buvo paskelbtas „Draugijoje“ (1907, Nr. 1, 68-80 p.). Pirmininkauti Did. Vilniaus Seime Bū-čiui neteko nė viename posėdyje, nes kiti uoliai veržėsi į vadovavimą. Jis tik prisidėjo prie rezoliucijų sušvelninimo. Rašydamas savo atsimi-nimus apie tą Seimą „Tėvynės Sarge“ (1948, Nr. 4, 255 p.), Būčys, be kitko, pasakoja, kaip kun. Stakelė jam iš salės sušukęs: „... lenkams par-sidavęs!“

Prof. Būčio kelionė iš Rusijos Amerikon (1916) buvo numatyta panaudoti ir lietuviškiems reikalams. Martynas Yčas planavo kelionės tiks-lus. Iš Liet. Centrinio Komiteto gavo jis 70,000 rublių tam reikalui, ir per Skandinaviją-Angli-ją-Prancūziją Būčys pasileido Romon. Nenorėda-mas tiek daug pinigų imti su savim, pasiuntė juos į Banco d'Italia. Bet Romoje jų nesisekė at-gauti, matyt, dėl rusų atstovybės Romoje inter-vencijos (Atsim. 195 p.). Dėl priešingų monsin-joro Skirmunto žygių, nepasisekė profesorius iš-gauti iš popiežiaus leidimo atskirai Lietuvių Die-nai. Tai paskui išgavo veiklus prel. Olšauskas. Kun. Dr. V. Bartuška, kuris ironizuodamas pa-mini Būčio pastangas, negailestingai prideda: „Ir prof. Būčys, anot įduoto Sv. Tėvui pral. Olšaus-ko rašto žodžių, „verkdamas apleido Romą“, sa-vo misijos neatlikęs nei Ryme, nei Tautos Tary-boje“ (Liet. nepriklausomybės kryžiaus keliais, 104 p.).

Vyskupas gyvenime nuo lenkų patyrė daug nuoskaudų. Tikybų Departamentui Petrapilyje vieno aukščiau norinio pakilti lenkų profeso-riaus jis, tada einęs rektoriaus pareigas, buvo skundžiamas, kad rusų kalbos rašto egzaminas Akademijoje daromas su „falšu“. Net iki Romos nuskambėjo reikalas, kai jis vizituojančiam Aka-demiją rusų archirėjui pabučiavo ranką(rusų stačiatikių dvasiškijs šventimai yra tikri). Ne-trūko šmeižtų ir grynai asmeniškų rūšies. Len-kai vyskupai nepasiūlė jo, lietuvių, į rektorius. Tačiau Būčys tokias skriaudas vienuoliškai kan-tariai nešdavo. Santykiuose su lenkais jis visada reikšdavo nuosaikią pažiūrą, nors ir jis, pav., aštrų konfliktą dėl Vilniaus taip pat pergyveno kaip skriaudą („Židinys“, 1934, Nr. 7, 8 p.). Rusiškai lenkiškose mokyklose auklėtas, girdė-jęs dar Friurge vysk. Baranausko pabarimus, jis pakludavo autoritetingiems aukštų dignito-rių nusistatymams. Tad, nespręsdamas lietuvių lenkų santykių iš esmės, jis buvo gero su jais su-gyvenimo šalininkas. Būdamas ilgametis marijo-nų generolas, ypačiai turėjo rodytis objektyvus.

Tas uolumas būti teisingu ir bešališku, berods, išvirsdavo kartais į artimesnį kaimynų globojimą. Tokiais atvejais rasti vidurio kelią būdavo nelengva. Gyvenant skirtingų tautų vienuoliams po vienu stogu, prisiedavo generolui dalyvauti įvairių tautų marijonų tautinėse šventėse, iškilnių progomis pasveikinti. Generolas juk buvo galva mišrios vienuolijos. Reikėdavo, pav., vizituoti ir lenkų vienuolynus. Šitaip jame atsirado labai gerbtina dorybė — plataus masto tolerancija kitų tautų atžvilgiu. Jis, pav., užjautė ir gudų tautinėms aspiracijoms.

Jeigu vysk. Būčiui ir neteko, kaip Karevičiui, dalyvauti prie naujai atsistatančios Lietuvos lopšio tėvynėje, tai jis buvo joje labai aktyvus, kada buvo organizuojamas aukštasis mokslas. 1922-28 Lietuvoje jis paliko tas pats uolus visuomenininkas, kokį aptinkame Seinuose, Friburge, Petrapilyje, Amerikoje. Organizavo jis K. V. C., laikė paskaitas, rašė straipsnius. Keletą metų nebuves, grįžo jis vėl į savo kraštą 1934 m., pagaliau atitrūkęs nuo Lietuvai svetimesnių ir tolimesnių reikalų. Tuoj panorėjo jis savo tauotoje sučiupti kultūrinio moralinio gyvenimo pulsą. Labai sielodamasis Lietuvos doroviniu likimu, per "Mūsų Laikraštį" paleido "moralinę anketa". Iš jos vėliau sėmėsi sau medžiagos. Ta tema kalbėjo "Pastoracijos kursuose" ir ją rašė ("Tiesos Kelias" 1934, 557 p.).

Iki pat paskučiausių dienų jis sielojosi Lietuvos reikalais. Visada buvo autoritetingas mokytojas, kurio gilus žodis iki pat jo paskutinių valandų pagarbiai būdavo išklausomas pas jį apsilankiusių lietuvių. Ir kaip širdin smigo jo išpu dingas pamokslas, pasakytas pernai Romos lietuviams per Tautos šventę (IX. 8). O to pamokslo pagrindinė mintis buvo paimta iš giesmės "Dievas mūsų prieglauda ir stiprybė", kurią per jo laikomas mišias turėjo lietuviai giedoti. ("Mums likosi tik vienintelė prieglauda ir stiprybė — Dievas".

10. Charakteristika ir paskutinės dienos

Pagarba didžiajam velioniui sukelia abejonių, ar iš viso, dar neturint laiko perspektyvos, galima drįsti čia charakterizuoti jo gyvenimą. Tačiau ji tikrai nesumažės, jei kuriam nors iš skaitytojų ir pasirodytų, kad šitą skyrelį be reikalo rašėme.

Iš to, kas buvo pasakyta, jau yra išryškėjusios kai kurios vyskupo būdo ypatybės: darbštumas, rūpestingumas, tolerancija, atsидėjimas pasiimtam darbiui. Tai buvo tikėjimo gynėjas, apologetas visa širdimi, jį kitiškai dovydaitiško tipo enciklopedistas. Tosios kartos jis buvo paskutinis mohikanas. Nesiekė Būčys tapti anokiu užsidariusiu teologu mokslininku, išsirausiusiu gilių specialybės žulinių, kuriame lemia vienam trokšti. Gyvenimas mėtė jį į visokius vandenius, ir jis plaukė, kaip tik sugebėdamas, pradedant vikaru, profesorium, redaktorium, baigiant vyskupu ir vienuolių generolu. Dievo duotosios prigimtosios dovanos: gilus protas, puiki atmintis,

gera sveikata padarė iš jo produktingą mokslininką. Gilus tikėjimas, pamaldumas, vienuoliškas nuolankumas ir paprastumas iškėlė jį iki Apaštalo įpėdinio — vyskupo. Žmogaus meilė, mandagumas išugdė plataus masto tolerantą. O Zanavykų žemė davė tikrą savo sūnų su visais ano krašto savumais: patriotiškumu, užsispyrimu, ištverme ir savo vertės pajautimu.

Iš arti eilę metų sekęs jo gyvenimą, kun. Dr. J. Vaišnora, M.I.C., gražiai pažymi: "Iškilęs Bažnyčios hierarchijoje į vyskupo laipsnį, savo vienuolijoje į vyr. vadovus, savo tautoj į garbingo patriarcho amžių, jis vis dėlto nenutrūko nuo kasdieninio gyvenimo. Jis sekė spaudą ir puikiai orientavosi bėgamuosiuose gyvenimo klausimuose, darė teisingas, kartais gana toli numatančias išvadas, nusakė ateities galimybes". ("Aidai", 1949, Nr. 25, 151 p.).

Jei tačiau žodžio ir rašto tarnyboje Būčys buvo vienas iš pačių didžiausių lietuvių, tai vis tik jo kontaktai su realiu gyvenimu buvo mažiau sėkmingi. Prisiimtas pareigas jis nešdavo su dideliu atsakomybės pajautimu, tačiau kai reikėdavo keisti taktiką, ar veikimo būdą, jis to nepadarėdavo ir tol kankindavosi, kol galutinai įsitikindavo, kad jau toliau eiti nebegalima. Dėl savo gero būdo jis buvo linkęs iš karto į kiekvieną kitą laikyti geru, greitai pasitikėti svetimui, nepažįstamui žmogui. Iš to einas žmonių nepažinimas ir nemokėjimas pasirinkti tinkamų bendradarbių darė jam sunkenybių visą gyvenimą. Ypač tai skaudžiai atsiliepė, kai jis organizavo rytų katalikų misijas Amerikoje tarp rusų emigrantų, ar kai apaštalo Lietuvoje po 1934 m. žmonės išnaudodavo jo gerumą, ir tie, kuriais jis bandydavo remtis, skaudžiai jį apvildavo.

Teorijoje jis turėjo daug ir gražių planų. Kontaktai su realybe tačiau dažnai juos nublandino. Iš čia suprantama, kodėl Būčiui nesiėkdavo administraciniai reikalai. Tai krito jau į akis tada, kai jis išėjo Akademijoje į prorektorius. Studentai sakėdavo: "Professor fein, Administrator kein". Prof. B. Čėsnys savo atsiminimuose pasakoja, kad iš dėstytojams natūraliai pasitaikančių nesusipratimų su savo auditorija jis "darydavo per toli einančias išvadas ir keldavo net savo dimisijos klausimą" ("Tiesos Kelias", 1927, 25 p.).

Daugelyje dalykų nesimatė realaus gyvenimo įžvelgimo. Tai galima aiškinti jo dideliu teoretiniu išsilavinimu, atitrauktu deduktyviu gyvenimo klausimų svarstymu. Nežiūrėdamas, kokios yra faktinės gyvenimo aplinkybės, jis tik iš principų deduktyviu būdu nusileisdavo į gyvenimo praktiką. Šitaip klausimus statant, dažnai, praktiškame reikalų sprendime, jis pats kankindavosi ir kankindavo kitus. Jausdamas savo gilų intelektą ir gausų žinojimą, Būčys dažnai užsispyrėdavo savo profesoriškai moksliškumo mintijimuose ir, kai kiti pareikšdavo kitokių pažiūrų, reikalaudavo gilių motyvų-argumentų, kurie nusvertų jo turimuosius. Tai kilo ne iš blo-

gos valios, bet iš švento įsitikinimo. O apologetikos profesoriaus bet kuo neįtikinsi. Įsitikinęs, jog jo pusėje yra tiesa, kai pajusdavo, kad kiti turi kitokią nuomonę, imdavo manyti, kad tie kiti yra ne jo argumentų, bet jo asmens priešai. Ypačiai į senatvę, vis labiau atitrūkdamas nuo gyvenimo tikrovės, jei kas bandydavo kalbėti prieš jo argumentaciją, arba nušviesti klausimą iš kitos pusės, senelis paimdavo tai į širdį manydamas, kad kalbama prieš jį. Tokių kompleksų, kad esama prieš jį visur nusistatymo, pasitaikydavo dažnai. Kai kartą per klaidą neįspėtas, Velykų sekmadienį nuvykęs kalbėti per Vatikano radiją, rado dėl šventės radijofoną uždarytą, buvo nesugriaujamai įsitikinęs, kad Vatikano radijo vadovybė yra prieš jį nusistačiusi. Jis buvo įsikaęs, kad kai kieno sutrukdytas jo planuotas pasiaukojimas Švč. Marijos širdžiai (1939) užnešė tėvynės didžiulias nelaimes.

Tai vis smulkūs dalykėliai iš kasdieninės pilkumos, kurie tačiau netemdo šviesios asmenybės. Juk iš kitos pusės kiekvienam imponuodavo, kaip tas dvasios aristokratas ir taurus džentelmenas santykiaudavo su žmogum, su svečiu. Svečią jis tuojau užkariaudavo. Kas tik į jį turėdavo reikalo, visada maloniai priimdavo. Nesvarbu, ar jis pats užimtas, ar ne, bet viską dėdavo į šalį, ir dažnai lankytoją vaišindavo kava. Jeigu kas jam padarė vizitą, tai — tikras dalykas — bus tuoj revizituotas. Romos geležinkelio stotyje vyskupas nuolat labai rūpestingai pasitikdavo ir išlydėdavo ne tik daug jaunesnius už save dignitorius, bet ir šiaip kunigus, Amerikos lietuvius, draugus.

Tiesa, velionis nuo seno buvo praręs gerbti tituluotus ir valdžios žmones daugiau, negu jo postas ir amžius to reikalaudavo. Kartais toji teikiama pagarba iš šono atrodydavo jau lyg pataikavimas, kai, pav., koks "ekscelencijos" ar kitas aukštas titulas iš jo lūpų nukrisdavo ir tiems, kuriems jis nepriklausė. Tai gal plaukė iš jo noro labiau pagerbti tą žmogų, kuris turi iš aukščia autoritetingą pavidimą.

Išėjo Būčys į šviesius vyrus iš paprasto kaimo berniuko, kuris vasaromis karves ganydavo, žiemomis ant Šešupės ledo su vaikais iš Prūsų lupdavosi, kuris ir spragilą kilnojo, ir dalgę pus-tė... Nuoširdžiai prisipažino jis turėjęs įvairių ydų, kurios net mokslui trukdė. Kiekvienam vėliau turėjo tačiau nepaprastai imponuoti, kaip šitas vaikinys išsiauklėjo, kaip jis susitvarkė; ir kūnas jam taip pakluso, kad tas aštuntą dešimtį bebaigias senelis koplyčioje klūpodavo kaip žvakė, keldavosi prieš 5 val. ryto, o po pietų niekada nepriguldavo, nors tai Italijoje laikoma būtina. Savo gyvenime labai kuklus ir santūrus, senatvėje neragaujās nė lašelio vyno, ir savo kambarėje visus apyvokos ir rašomojo stalo daiktėlius turėjo kuo paprasčiausius. Jis tenkinosi kuo mažiausiu, buvo iki smulkmeniškumo pavyzdingas ir neturtingas vienuolis. Likosi jame tikrai zanavykiškai žemaitiško užsispyrimo, kitais ne-

pasitikėjimo. Dėl to mėgdavo sprendimus daryti vienas, už pasekmes atsakomybę pasiimdamas sau.

Šviesus yra vyskupo bruožas, kai jis, nors 1945 m. paskirtas marijonų generolu neterminuotam laikui, 1951 m. pavasarį pats atsisakė iš pareigų. Jis jautė didėjančią kurtumą, stiprėjančią senatvę, vis didesnę negalę. Būcys pavedė Vienuolių Kongregacijai išspręsti naujos vadovybės sudarymą. O ši anketiniu būdu (nešaukus visuotinės kapitulos) pravedė balsavimus ir šitaip paskyrė marijonų vienuolijos generolą bei jo tarybą.

Taip jau yra: kai žmogus, ilgus metus kuriose nors pareigose buvęs, iš jų pasitraukia, tai jis greit traukiasi ir iš gyvenimo. Valios ir didelė jėgų įtampa iki aukščiausio laipsnio palaikė vysk. Būčio sveikatą. Tad iš pareigų atsisakius, savaime turėjo ateiti krizė, nes organizmas jau buvo išsisėmęs, susidėvėjęs. Kai patyrė, kad jau yra paskirtas naujas įpėdinis, senelis vyskupas galėjo pasakyti Simeono žodžiais: "Dabar atleisi, Viešpatie, savo tarną". Rugsėjo 19 d. vakarą su-negalavo. Iš karto manyta, kad tai yra paprastas nuovargis, kuris jau kai kada pasikartodavo, ir vyskupas turėjo kokią dieną praleisti lovoje. Rugsėjo 28 d. ryte atėjęs koplyčion laikyti mišią, apalpo. Atgavęs sąmonę, priėmė Vijatiką ir Paskutinį Patepimą. Pakviestas gydytojas konstatavo stiprios sklerozės pasėkoje prasidedantį kraujo išsiliejimą smegenyse. Sukviestas gydytojų konsilijumas konstatavo tą patį. Lovoje gulėdamas, pagal Vienuolių Kongregacijos patvarkymą, perskaitė naujos vadovybės paskyrimo dekretą ir prisaiškino jos narius. Popiežius, pa-informuotas apie vyskupo ligą, atsiuntė telegramą specialų apaštališkąjį palaiminimą. Tai ligonį labai sujaudino, ir jis vis rūpinosi, kaip čia tinkamai popiežiui padėkoti už tokią malonę ir prielankumą. Nors po poros savaitių rūpestingos priežiūros ir vaistų vartojimo velionis kiek atsigavo, vėl pradėjo vaikščioti, laikyti mišias, tačiau buvo matyti, kad jau nebegrįš į tai, kuo yra buvęs. Gydytojas įspėjo, kad katastrofa gali ateiti labai netikėtai.

Vyskupas to dar neįjautė. Tvarkėsi, planavo, rašė laiškus, ruošėsi gyvenimui, kaip paprastas vienuolis. Velionis tvarkė savo rankraščius, perdavinėjo įpėdiniui raštus ir pareigas. Spalių 24 d., jausdamasis pakankamai stiprus, pirmą kartą ligoje išėjo iš namų ir automobiliu nuvyko į Rytų Bažnyčios Kongregaciją pristatyti naują generolą ir gauti leidimą laikyti mišias lotynų apeigomis. Mat, rytų apeigų mišios yra visuomet giedotos ir ilgesnės. Vyskupas džiaugėsi, kad tą leidimą gavo, ir vakare su savo pusbroliu kun. Povilaičiu juokavo, kad bent gyvenimo pabaigai pagaliau vėl virs "kataliku". Kun. Povilaitis juokais siūlė nusikirpti barzdą ir padėti po stiklu muziejuje.

Spalių 25 d. rytą įvyko naujas kraujo išsiliejimas smegenyse. Pusiau šeštą valandą prasi-

PAER LAGERKVIST

Gražiausia juk, kai ima temt iš lėto.
O meilė, kiek tik jos dangių sudėta,
Slėpias balzganų šviesoj,
Visą žemę
Ir mus supančioj.

Visur jautrumas. Rankos viską šildė,
Tolius krantus pats Viešpats išdildė.
Arti taip viskas, toli taip viskas — neužmatai.
Viskas, viskas
Žmogui čia paskolyta tiktai.

Dar vienas mano, greit atims man viską,
Netrukus aš visai neteksiu visko:
Ir medžių, žemės ir dangaus.
Vienas vienas aš keliausiu,
Nepalikęs pėdsakų žmogaus.

T O R S O

Tik tu, krūtine, man telikai,
Tik tu kentėt gali,
Pajust skausmo gylį
Ir niekad nesiskusti.
Pavirto dulkėm lūpos mano,
Šaly nežinomoj trūniję.
Pavirto dulkėm gerklė jau mano,
Kandioj nebegali ji šaukti.
Skeveldrom suskaldyti
Kaulai mano,
Su žvirgždais kely sumaišyti,
Praeivio kojom sumindžiot.

Nekyla mano jau ranka
Pagauti džiaugsmo tuščio,
Pasveikint dieną saulės,
Laimėjimo paimt vainiko.

Nekyla mano jau kakta
Mintim, kaip vyrui dera,
Sutikt likimo.
Nesiveria jau mano akys,
Nežvelgia pasaulin aiškiai,
Neranda vienuoj ramybės.

Tik tu, krūtine, man telikai.
Vien skausmui tik sužalota
Kalėja mano čia dvasia.
Tik tu, krūtine mano —
Gyvenimo tu paukščio lizdas —
Dar vis tebevirpi,
Nors paukštis jau seniai
Sparnus pakėlė savo.
Tik tu, krūtine, mano,
Tu skausmo gylis, nepaliesta likai.

*
* *

Atėjo laiškas man apie vasarojaus laukus,
Serbentų krūmus, vyšnynus mūsų.
Atėjo laiškas iš mano motinos senos,
Rašytas drebančia ranka jos.

Žodinė prie žodžio liūliavo pievos dobilų,
Rugiai pribrendę, lysvės gėlių
Ir Jis, kurs klosto likimą mūsų
Iš metų į metus.

Sodybos šildėsi saulės kaitroj,
Saugioj mūs Viešpaties globoj,
O žemės taikai iš aukštai
Skambėjo žvangantys varpai.

Sode kvėpėjo takų ūksmė,
Levendros, vakaro šventa giesmė,
Sėkmadienio rimtis šviesl,
Kai ji man rašė laišką šį.

Dienom, naktim skubėjo laiškas šis,
Vien tik kad aš — tas tolimas svetys —
Galėčiau sužinot nūnai,
Kas pasilieka amžinai.

Iš švedų kalbos išvertė JUOZAS LINGIS

dėjo agonija. Gydytojas jau nieko negalėjo padėti. Senelis liko suparalizuotas, be sąmonės. Prieš mirtį, kuri atėjo 14 val. 15 min., dar kartą buvo gautas iš Vatikano popiežiaus palaiminimas. Taip užgeso tas uolusis Kristaus kareivis, didysis Jo mokslo skydas lietuvių tautoje, tikrasis dvasios karys, šiaip jau vienuolis marijonas. Jo žemiškieji palaikai, kuriuos jis taip norėjo parvežti į Lietuvą, ilsisi Romos Verano kapi- nišė.

Bibliografija: Liet. Enciklop. IV, 892-96 (ten nurodyta ir kita literatūra). J. Tumo, J. Totorai- čio, B. Čėsno str. "Tiesos Kelyje" 1927, Nr. 1,

1-26 p. Bishop Peter Francis Bucys 1934. J. Vaiš- nora — Ecce Sacerdos Magnus, "Aidai" 1949, Nr. 25, 149-151. J. Stakauskas — Lietuvių kal- bos kelias į Seinų seminariją, "Tiesos Kelias" 1938, F. B(artk)us — J. E. vysk. P. Būčys, "Tė- vynės Sargas" t. II, Nr. 2-3, 86-94 p. Paties vysk. Būčio spausdinti atsiminimai "Tėvynės Sarge"— 1) 1947, Nr. 1, 2-7 p. 2) 1948, Nr. 4, 254-257 p. 3) 1949, Nr. (5), 22-45 p. Nespausdinti jo atsi- minimai (I. Ivinskio surašyti) 262 psl. in 4° (ma- šinėle.

Roma, 1951 m. lapkričio 6 d.

LIETUVOS VALIUTA AMŽIŲ BĖGYJE

JONAS KARYS-KARECKAS

PIRMOJI EPOCHA¹⁾

*Laisvos ir savarankios Lietuvos pinigai iki
Vytauto Didžiojo mirties*

Iškasenos ir senovės raštai mums byloja, kad Lietuva savų pinigų (šių laikų prasme) tepasigamino pirmą kartą tik XIV amž. pabaigoje. Iki tol pinigų vietoje mūsų prabočiai vartojo gintarą, brangius kailius, sidabro gabalus bei štangeles ir, spėjama, kitokius patvaresnius daiktus. Tačiau svarbiausiomis mokamosiomis priemonėmis viešuose prekybos centruose buvo svetimų kraštų metaliniai pinigai, ėję lietuvių apgyventose žemėse nuo neatmenamų laikų. Iškasenose randama: graikų, arabų, romėnų, Bizantijos ir kitų šalių monetų. Bet ypatingą vaidmenį istoriškios Lietuvos valiutos vystymosi eigoje suvaidino čekiški grašiai (vėliau gavę Pragos grašių vardą), užplūdę mūsų kraštą nuo pat XIV amž. pradžios.

Čekiškas PRAGOS grašis
(Vaičiovo II)

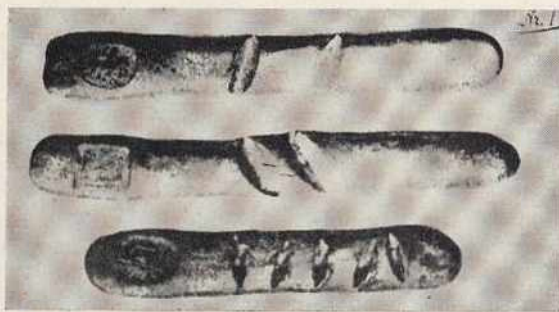
Svetimų pinigų atsiradimo Lietuvoje priežastis glūdi prekyboje. Mūsų žvėrių kailiai, gintaras, vaškas ir medus anais laikais visur turėjo didelį pasisekimą. Už tas prekes gauta svetimą valiutą pasilikdavo daugiausia mūsų krašte; ypač ta dalis, kuri iš pirklių pereinavo savon rinkon ir pasiskirstydavo tarp žmonių.

Apie kailinius ir kitokius primityviškus „pinigus“ ir sidabro štangeles čia nekalbėsime. Teišsiaiškinsime tik tas sąvokas, kurios iš tų „pinigų“ kilo ir ilgiems laikams pasiliko, ir su kuriomis šiame rašinyje reikės susidurti. Tos sąvokos yra GRYVINĖ, RUBLIS ir KAPA.

Turtingi Maskvos bajorai bei didikai mėgdavo dėvėti iš brangių kailių susiūdintas apikakles, vadintas „gryvomis“ (karčiais). Gryvos dėvėjimo būdas ir pats to daikto vardas persimetė Lietuvon. Ilgainiui tas vardas pritaipo ir

sidabriniam kaklo papuošalui, imtam vadinti „gryvine“. Šis kaklo papuošalas, darytas maždaug pastovaus svorio, reikale ėjo pinigų funkcijas. Taigi populiarūs lietuvių tarpe gryvinė (vėlesniais laikais rusiška 10 kapeikų moneta Rusijos okupacijos metu) bus atkeliavusi pas lietuvius iš rusiškųjų žemių. Rublis, kuris pas lietuvius kadaise buvo lygiai gerai prigijęs, yra taip pat rusų padarinys (turint galvoj lietuvių santykius su rusiškais kraštais, tokia įtaka stebėtis netenka). Žodį rublis etimologiškai aiškinant, tenka kreiptis į rusų žodį „rubiš“ — kapoti. Tai buvo piniginis vienetas, nulietas iš tam tikro svorio sidabro. Šį pinigą smulkinant, reikėdavo kapoti (rubiš) į šmotus. Be to, mėginant sidabro grynumą taip pat reikėdavo įkirsti koku kietu daiktu į šoną. Tokio mėginimo pėdsakų iškastuose rubliuose (kaip ir lietuviškose sidabr. lazdelėse) apščiai randama. Trečia sąvoka, kapa, jau lietuviškas padaras, kilęs iš žodžio „kapoti“. Kapa pirmiausia reiškė tą patį rublį — sidabrinę atitinkamo svorio lazdelę. Vėliau kapa ėgavo prasmę kaip tam tikras sudėtinis iš šešiasdešimt dalių vienetas. (Dar ir šiandien lietuvių rugiapjūtės metu pėdus skaičiuoja kapomis, t. y. po šešiasdešimt).

Visos trys sąvokos — gryvinė, rublis ir kapa — galiausiai susibėgo į vieną, tik trejopa prasme, būtent: gryvinė reiškė tam tikrą svorį (apie 191 g), rublis — jau sidabrinę to pat svorio, dažnai taisyklingai nulietą, štangelę (mūsų istorikų „muštiniu“ vadinamą), o kapa — 60 grašių, kurių vertė kartu paėmus, atsižvelgiant į esamą juose sidabro kiekį, buvo ta pati kaip ir rublio (arba gryvinės).

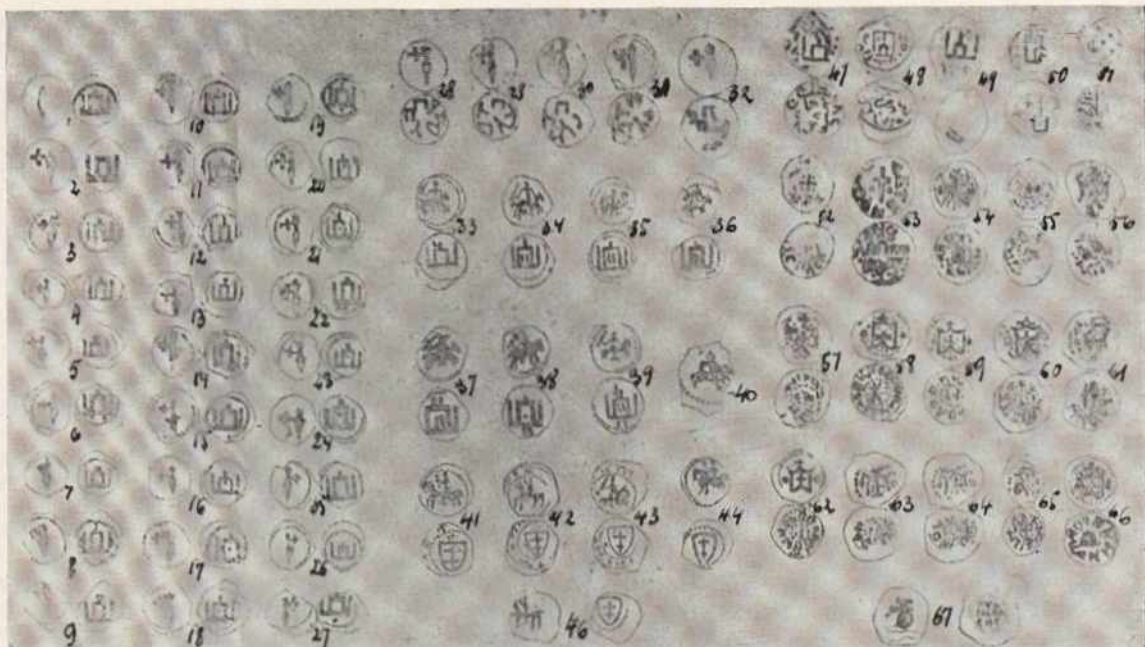

Kapos (muštiniai); ankstyvesniuose jų radiniuose valdžios
šampų nėra. Grynas sidabras.

II.

Patys pirmieji Lietuvos kaltiniai metalo pinigai buvo emituojami labai decentralizuotai. Beveik tuo pačiu laiku monetas kaldino: Kijevo

¹⁾ Autorius senosios Lietuvos valiutą yra nagrinėjęs „Naujojo Romuvoj“

Pirmieji Lietuvos metaliniai pinigai (monetos)

kunigaikštis Vladimiras (Algirdo sūnus), po jo Romanas, Vilniuje Jogaila, (paskui jo vietininkas Skirgaila), Naugardo kunigaikštis Kaributas, Smolensko valdytojas, ir Vytautas (Kaune). Tik Vytautui Gedimino soste įsigalėjus, pinigų emisija ilgainiui buvo suimta į vienas rankas ir centralizuota prie didžiojo kunigaikščio dvaro, Vlniuje.

Visų pirmiausia pasirodė Vladimiro Algirdaičio sidabrinės rusiškais įrašais monetos (fot. 54-65). Jos svėrė apie 0,60 g; gryno sidabro jose randama iki 0,492 g; taigi lydinio praba 0,800. Kaikuriuose tų monetų atmainose randamas totorių ženklas "tamga" liudija, jog jos nukaldintos apie 1374-77 m., t. y. tame laikotarpy, kai Vladimiras valdė Kijevo Algirdo su totoriais susitarimu ir mokėjo Aukso Ordai mokesčius. (Totoriai laikėsi keisto papročio: bent mažiausiai politiškai susirišę su jais kraštas, mokėjęs jiems mokesčius, turėjo savo piniguose įkaldinti ir jų ženklą; be "tamgos" pinigų totoriai neėmė. Būdinga to dalyko iliustracija: dieną prieš Vorklos mūšį (1399) totorių karvedys Edigiejus, numatydamas laimėjimą, rašė Vytautui: "Mokėk duoklę ir mušk ant savo pinigų mano anspaudą". Vadinasi, pripažink totorių viršenybę. Kaip žinoma, Vytautas pasirinko kovą.) 1377-1393 m. Vladimiro monetose "tamgos" jau nėra. Matyt, Algirdui mirus (1377), didysis Lietuvos kunigaikštis Jogaila bus besąlygiškai prijungęs Kijevo prie Lietuvos.

Apie 1386 m. išėjo apyvarton Vilniuje kal-

dintos jau grynai lietuviškos monetos, PINIGĖLIAIS*) vadinamos (fot. 1-27). Vienoje jų pusėje atvaizduoti vadinamieji Gedimino stulpai, antroje — jieties smaigalis. Kitose tų monetų atmainose randama raidė "V" (Vilnius) ir taisyklingas kryžius. Iš čia kaikas daro išvadą, jog pirmieji Vilniuje kaldinti lietuviškieji pinigai išėjo iš kalyklos prieš krikščionybės Lietuvoje įvedimą. Taip, tikriausiai, ir buvo, nes pinigėliai yra Jogailos finansinės pažangos išdava, o jis galutinai įsėdo didžiojo kunigaikščio sostan, Kęstučiui mirus, 1382.

Jogailai (1387) išvykus Krokuvon, pinigėlių kaldinimą tęsė jo brolis ir vietininkas Skirgaila. Pinigėlis svėrė apie 0,33 g. Gryno sidabro jame buvo apie 0,165 g., taigi lydinio praba — 0,500. Iš lietuviškos gryninės gryno sidabro tokių pinigėlių kaldinta apie 1158 vienetų. Esamas pinigėliuose sidabro kiekis rodo, kad jų kursas buvęs 0,1 tuolaikinio Pragos grašio, nes Vaclovo IV (1378-1419) grašis, pagal prof. Piekosinskio tyrimus, turėjęs gryno sidabro 1,835 g., taigi ne kiek daugiau už dešimt pinigėlių (0,165 x 10 = 1,650); betgi savo krašto pinigas, suprantama, turėjo būti bent kiek aukščiau vertinamas.

Kiek kitokios yra Vytauto monetos (fot.

*) Šios monetos "pinigėlių" vardą turėjo nuo pat pradžios. Taip jas vadinant užtinkame ir vėlesniais laikais, būtent XVI amž. Gudiškiai rašytuose senovės raštuose jos vadinamos "penezi" (žiūr. Istorijos Archyvas I tomas, puslap. 556 ir kt.). — J. K.-K.

33-40), kurias jis kaldino Kaune, nesantaikos su Jogaila metu. Šių monetų vidutinis svoris 9,390 g; gryo sidabro jose randama apie 0,290 g; taigi jų praba — 0,750. Vienoje jų pusėje atvaizduotas Vytis, antroje — Gedimino stulpai. Stulpų pusėje įkomponuota raidė „K“ reiškia monetų kalyklos buveinę (Kaunas). Pagal sidabro kiekį, Vytauto pinigai turėjo būti dvigubai vertesni už vilniškius pinigėlius; už čekų graši jų mokėta po penkis. Kaikurie numizmatikai tuos Vytauto pinigus linkę vadinti lietuviškomis kapeikomis, bet tatai, turbūt, toliausia nuo tiesos, kadangi jie nei su Maskvos žinoma kapeika nesiderino kursu, nei nieko bendra neturi su pačia kapeikos sąvoka ar rublio sistema. Reikia manyti, kad tai buvo tik dvigubas pinigėlis, ir tiek. Visai suprantama, jog Vytauto rivalizacija su Jogaila galėjo paskatinti jį pasirodyti su geresniais pinigais, tačiau šis reikalas nėra ištirtas ir aiškus.

Susitaikęs su Jogaila ir grįžęs į Vilnių (1392), Vytautas išleido naujus savo pinigus (fot. 41-46). Įdomus dalykas čia yra tas, kad šiose monetose vieton Gedimino stulpų padėtas dvigubas kryžiumi skydas, toks pat, koks buvo kalamas ir lenkų monetose nuo pat Jogailos sėdimo Lenkijos sostan (1386). O tas dvigubas kryžius skyde, kaip aiškina dr. Gumowskis, nebuvo kas kita, tik Jogailos namų herbas. Mušimas to herbo Vytauto Lietuvos piniguose, matyti, turėjo simbolizuoti didžiųjų pusbrolių taiką. Šios monetos svėrė apie 0,495 g; sidabro jose buvo iki 0,370 g; taigi jų praba buvo visai panaši į kauniškių Vytauto monetų prabą (apie 0,750). Betgi, nežiūrint bendro ženklų, su lenkų pinigais šios monetos nesiderino. Jų paritetas buvęs $\frac{1}{4}$ čekų grašio, arba $2\frac{1}{2}$ ankstyvesnių Vilniaus pinigėlių. Kaip šios monetos buvo vadinamos gyvenime — tikrai nežinoma.

Vertos dėmesio Vytauto monetos su rusišku užrašu „pečat“ (fot. 28-32). Jos kaldintos greičiausia tam, kad rusų bei gudų žemėse, kurios anais laikais plačiai priklausė Lietuvai, būtų lengviau pažįstamos. Vidutinis jų svoris 0,80 g. Cheminė jų sudėtis nebuvo tirta, bet iš akies rodosi, jog jos buvusios beveik gryo sidabro. Jų vertė buvo lyginama penkiems pinigėliams, dėl to galima prileisti, kad tai buvo Lietuvos pusgrašis.

Dar yra žinomos retos monetos Naugardo kunigaikščio Kaributo, XIV a. pabaigoje (fot. 53), ir Kijevo kun. Romano, valdžiusio tą sritį Vytauto vietininko teisėmis (1399-1403) pinigai (fot. 66). Tos iškasenos, dėl jų retumo, nebuvo chemiškai tirtos; tepadaryti tik piešiniai. Romano monetose vėl atsiradusi totorių tamga, kas rodo, jog tais laikais Kijevas vėl turėjo su totoriais nemalonių politinių ryšių. Šį faktą lengviau suprasime, prisiminę skaudų Vytauto pralaimėjimą prie Vorkslės (1399).

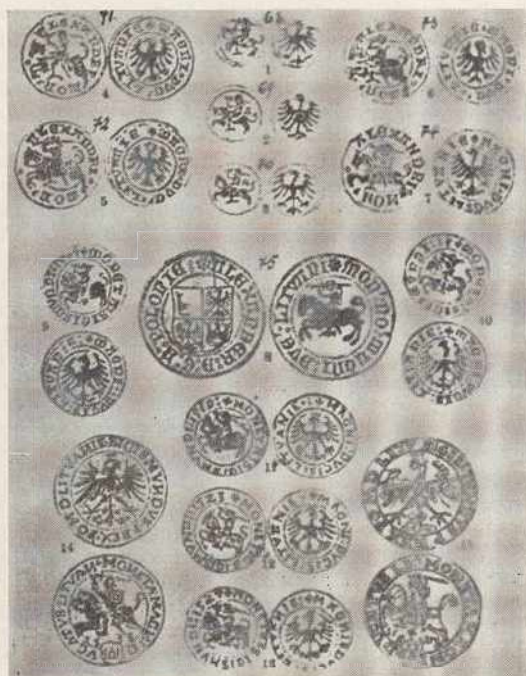
Nuo 1403 iki 1514 m. Smolenskas su apylinkėmis buvo Lietuvos valdžioje. Tai sričiai buvo kaldinami specialūs pinigai, vadinami „Pul

Smolensk“ (fot. 67). Toks pinigų pavadinimas yra charakteringas Rytų variniams pinigams ir jo kilmė vedama iš totorių. „Pul Smolensk“ buvo 14-16 mm skermens ir svėrė 1,35 g. Jų vertė daugiau derinosi prie Tvėrio ir kitų rusų kraštų pinigų. Smolenskas buvo vienintelis Lietuvai priklausęs kraštas, taip ilgai naudojėsis „pinigine autonomija“...

ANTROJI EPOCHA

Didžiosios Lietuvos Kunigaikštijos pinigai unijų su Lenkija laikais

Vytautui mirus, apie 60 metų Lietuvos pinigai nebuvo kaldinami. Tame laikotarpyje vėl įsigalėjo krašte čekiškieji grašiai, kuriais buvo vertinamos visos turtų transakcijos, mokamas činšas, skaičiuojamas pelnas. Betgi svetimus pinigus vartot nebuvo nei patogų, nei garbinga, nekalbant jau apie nuostolius krašto valdžiai. Dėl to paskutiniame XV a. dešimtmetyje kunigaikštis Aleksandras vėl įrengė Vilniuje monetų kalyklą ir ėmė kaldinti sidabrines monetas, vadinamuosius pinigėlius (lenkų „denarkomis“ vadinamus (fot. 68-70) ir pusgrašius (fot. 71-74)).** Aleksandro pinigėlių kursas buvęs beveik toks pats, kaip ir Jogailos vilniškių, būtent: 10-14 už čekų graši. Vienoje pinigėlio pusėje atvaizduotas Vytis, antroje — lenkų erelis, dėlto ši moneta dar ir tuo įdomi, kad joje, pirmą kartą vienoje vietoje, sujungti abiejų tautų valstybiniai

Lietuvos monetos Aleksandro ir Žygimanto Senojo laikais

herbai. Tai yra pirmasai lietuvių su lenkais politinės unijos atminimas.

Senovės aktuose randamas užrašas, jog kunigaikštis K. Ostrogiškis 1491 m. pirkė Vilniuje dvarą ir sumokėjo už jį Chreptavičiui 150 kapų grašių jau Aleksandro pinigėliais. Dėl to reikia manyti, kad tie pinigėliai pradėti kaldinti anksčiau, t. y. apie 1490 metus. Rečiausias radinys yra ta Aleksandro moneta, kurioje nėra inicialo "A" (fot. 68). Dr. Gumowskis mano, kad tokias monetas Aleksandras kaldino būdamas dar tik karaliaus Kazimiero vietininkas Vilniuje (1490-92). Mėgino Aleksandras kaldinti ir grašius (fot. 75), kuriuose be valstybinių lietuvių-lenkų herbų įtalpino dar ir karališkąjį Lenkijos ženklą — karūną. Tačiau, grašių, matyt, nebuvo daug išleista, kadangi jų iki šiol terastas tikrai vienas egzempliorius (kažkur apie Hanoverį, Vokietijoje; matyt, kalyklos meistrų nuneštas). Visi Aleksandro pinigų įrašai padaryti anais laikais taip labai madoje buvusią lotynų kalbą.

Aleksandro įrengta monetų kalykla Vilniuje veikė, su keliomis pertraukomis, iki 1666 metų. Jos administratoriais būdavo skiriami aukšti asmenybės, bajorai. Pav., kurį laiką tas pareigas ėjo: maršalka Chreptavičius, kunigaikštis Glinskis, Vilniaus vaivada Mikalojus Radvilas, Leonas Sapiega ir kiti didikai. Tarpais kalykla būdavo išnuomojama ir privatiems asmenims; atsiskaitoma buvo tiesiogiai su kunigaikščio išdu. Nemažas priežiūros bei kontrolės teises turėjo pinigų kalykloje ir žemės išdininkai. Vis dėlto niekas neįstengė apsaugoti valstybės išdo nuo tų nuostolių, kurių visuomet sugebėdavo padaryti jam kalyklos administratoriai bei nuomotojai, jau tai nusukdami sidabro, jau tai nusikaldindami sau virš leistos kvotos pinigų. Iš pasilikusių dokumentų apskaičiuojama, jog tik per ketverius metus (1495-99) didžiojo kunigaikščio kasa buvusi apmauta apie 460.000 grašių sumai. Pridėjus dar ir nepaprastai dideles monetų pagaminimo išlaidas, netenka stebėtis, kad išdas dažnai gaudavo iš kalyklos vos 30% visos apyvartos.

Ypač gerai mokėjo naudotis pinigų kalyklos patogumais kunigaikščiui įsiteikę žydai. Jų perkrikštas Abraomas Ezofovičius nuomojo Vilniaus kalyklą apie 10 metų; antras toks pat prisiplakėlis Feliksas — septynerius metus. Jie kaldino monetų kiek tik įmanydami daugiau, bet kartu kaip įmanydami menkino ir tų monetų prabą. Kadangi Lietuvos pinigai ėjo ir kaimyninėse šalyse, tai ši kombinacija buvo ilgainiui atidengta. Prūsų pirkliai pasiskundė savo valdovui Albrechtui, o tas 1561 m. gegužės 2 d. parašė karaliui Žygimantui Augustui aliarmuojantį tuo nešvarių reikalu laišką. Laiško pasėkos: 1562 m. karalius vėl perėmė kalyklą į sa-

vo rankas, o jos vedėju paskyrė dvaro maršalką Gabrielių Tarlą.

Ėmus taip dideliais kiekiais kaldinti monetas, padidėjo krašte ir sidabro pareikalavimas. Išvežti iš Lietuvos neperkaldintą į monetas sidabrą dar Aleksandro buvo griežtai užginta. Sugauti sidabro eksportininkai buvo skaudžiai baudžiami, o kontrabandos objektas konfiskuojamas. Šis draudimas buvo labai griežtai vykdomas. Kai kažkoks Možaisko pirklys Jakuzas kartą Smolenske pateko į Lietuvos valdininkų rankas su sidabro kontrabanda, tai negelbėjo nei jo suvereno didžiojo Maskvos kunigaikščio Jono intervencija: Aleksandras jo pasiuntiniams aiškiai pasakė, kad jo įstatymai pirkliais esą žinomi ir sulaukyto sidabro konfiskavimas esą visiškai teisėtas...

* * *

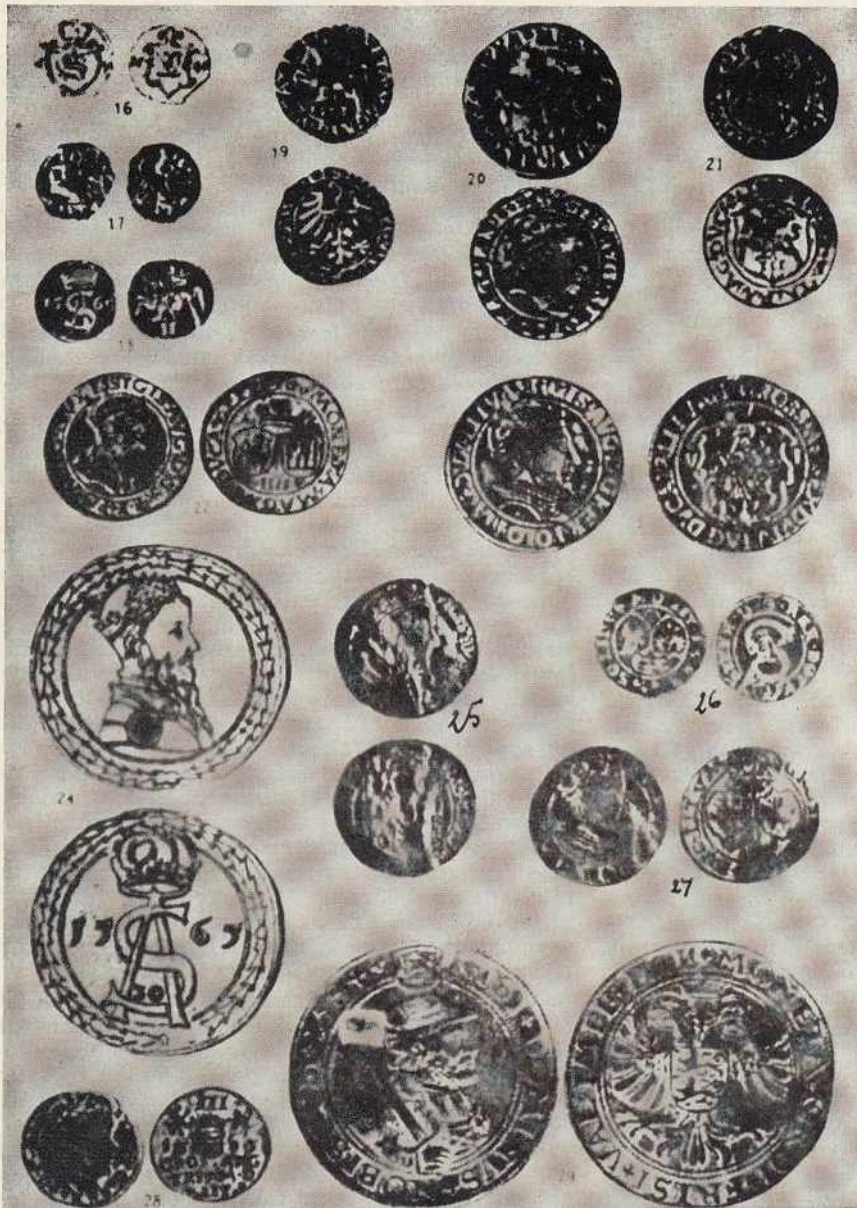
Nuo Aleksandro iki Liublino unijos Lietuvoje buvo kaldinami šie sidabriniai pinigai (monetos): 1/ obolis ($\frac{1}{2}$ dinaro); 2/ dinaras (0,1 grašio); 3/ pinigėlis (Aleksandro denarka) 1/10-1/14 grašio; 4/ dvigubas dinaras; 5/ pusgrašis; 6/ grašis; 7/ dvigrašis; 8/ trigrašis (trijų rūšių: 2,67 g, 3 g, ir didysis apie 7 g svorio); 9/ ketvirtokas; 10/ šeštokas, lygus šešioms lenkų grošams; 11/ šeštokas didysis (svėręs beveik tris kartus daugiau, bet apie pustrėčio karto menkesnės prabos); 12/ pustaleris, lygus 15 lietuviškų grašių ir 13/ taleris, vadintas puskapiu, lygus 30 grašių. Ir juo toliau, juo labiau pastebimas palyginimo tikslingumas. Kaldindamas šeštoką (p. 10) Žygimantas Augustas padarė pirmą konkretų žingsnį, priderinantį Lietuvos pinigų prie Lenkijos pinigų sistemą. Šis šeštokas turėjo sidabro 4,66 g, gi lenkų groše jo buvo 0,77 g; tad $0,77 \times 6 = 4,62$ g, vadinasi, beveik tiek pat gryo sidabro buvo šešiuose lenkų grošuose, kaip ir kalbamajame lietuviškame šeštoke.

Be sidabrinų, Žygimantas Augustas kaldino dar ir auksines monetas, būtent: 1/ dukatus 3,5 g svorio; 2/ dukatus dvigubo ir trigubo svorio; 3/ lietuviškąjį portugalą, lygų 10 dukatų. Auksinių monetų praba buvusi labai aukšta (siekusi iki 23,5 karatų).

Po Liublino Unijos, tais pačiais pavyzdžiais dar buvo kaldinami: dinarai, dvigubi dinarai, grašiai, trigrašiai ir šeštakai, bet jų svoris, sudėtis ir garbė kaskart vis mažėjo ir mažėjo. 1707 metų laidos Augusto II-jo šeštokas svėrė vos 2,6 g (tuo tarpu Žygimanto Augusto laikais jo svoris buvo 5,35 g). Kaip matyti iš pridedamos lentelės, čia paminėta moneta buvo ne tik menko svorio, bet ir pačios žemiausios šeštokams prabos (0,250; ansktyvesni šeštakai turėjo 0,871, 0,848, 0,500). Be to, tai buvo ir pati paskutinė Lietuvos sąjungos su Lenkija laikų lietuviškoji moneta. Po to Lietuva jau neturėjo nei savų pinigų, nei jiems mušti kalyklos (iki atgavusi nepriklausomybę, 1922 m. įsivedė moderniškąją LITO valiutą, o 1936 m. paleido darban ir naują monetų kalyklą Kaune).

**) Visų šiame skyriuje minimų Lietuvos monetų svorio ir prabos lentelė duodama skyrium. —J. K.-K.

ISTORINIŲ
LIETUVOS
PINIGŲ
PAVYZDŽIAI

Žygimanto Augusto (16—21)

ir

Stepono Batoro (20—29)

Paskutinis šeštokas buvo kaldintas Gardine. Tą monetų kalyklą paskubomis įsteigė karalius Augustas II (Saksas), kad įrodytų, anot Dr. M. Gumowskio, savo prisirišimą prie valdomų žemių (pirmiau jis savo pinigus kaldino vokiečiuose). Betgi Gardine tebuvo nukaldinti nedideli kiekiai 1706 ir 1707 metų laidų šeštokų su Lietuvos paizdininko Liudviko Paco (Paciejaus) inicialais "LP" (ir dar, rodos, viena laida tri-grašio). Tuo ir baigėsi visas šio karaliaus-svetimšalio "patriotizmas". Gardino monetų kalyklą netrukus absorbavo Krokuva, t. y. viena svarbiausių Lenkijos pinigų kalyklų.

Tiesa, kažin kuriais sumetimais 1768 m. buvo kilęs sumanymas Gardino monetų kalyklą atgaivinti, o Krokuvos kalyklos laikytojas Gartenberg-Sadogurskis parūpinęs net kaikurias mašinas, tačiau iš to nieko neišėjo.

Po paskutinio lietuviškojo šeštoko, šalia buvusių apyvartoje ankstyvesnių pinigų (grynai lietuviškų ir "pusiau lietuviškų" — šiligų, baratinų) pasipylė visoje plačioje, bet svyravusioje lietuvių-lenkų valstybėje lenkiškieji pinigai, kaldinami Lenkijoje. Pažymėtini jų lenkiškieji pusiau portugalai, pusdukačiai, trijų bei keturių dukatų monetos.

Augusto II (Sakso) Vienos paskutinių istor. Lietuvos mon.

Jono Sobieskio (?)

Žygimato III (Vazos)

Jono Kazimiero

Reikia dar pažymėti, kad tarp lietuviškųjų monetų po Liublino unijos Žygimantas III įmaišė savo "pusantro grošo", o Jonas Kazimieras dar ir "ortą" bei "zlotą", kurie su lietuviškomis atitinkamos vertės monetomis nesiderino ir nežinia kur buvo nukaldinti; greičiausia — Krokuvoje, ne Vilniuj.

II.

Kalbant apie istorinius Lietuvos pinigus, tenka paliesti ir kontrasignuotas, t. y. specialiais šampeliais pažymėtas svetimųjų kraštų monetas

(pav. fot. 47-52), kurių XIV-XVI a. Lietuvoje cirkuliavo nemaža. Iš ankstyvesniųjų paminėtinos: Aukso Ordos totorių chano Tachtamuišio, Maskvos ir Genujos kolonijos Kryme, Kufos, monetos. Kontrasignavimo šampeliai nebuvo sudėtingi: juose išžiūrimi vienur tiksliai Gedimino stulpai, kitur — taisyklingas kryžius ir neaiškių reiškiantieji taškai.

Atskirą ir savaimingą kontrasignuotų pinigų epochą Lietuvoje sudaro karališkieji Neapolio, Ispanijos ir Belgijos taleriai bei pustaleriai. Jų atsiradimo Lietuvos žemėse istorija yra šitokia. Garsi karalienė Bona Sforca, susipykusi su karaliaus dvaru, 1556 m. paliko Lenkiją ir išsidangino Italijon. Su savim ji išsigabeno ir milžiniškus lobius, kurių dalį paskolino dideliame karų mėgėjui Ispanijos karaliui Pilypui antrajam. Po trijų metų Bona mirė. Tiesioginis jos turtų paveldėtojas Žygimantas Augustas pareikalavo iš Pilypo gražinti tą skolą jam. Po kelių metų susirašinėjimo ir įvairių pertraktacijų, 1564 m. dalis skolos buvo atgauta (o likusi dalis pasiliko neišlyginta iki šiai dienai...).

Atgauta skola buvo pargabenta monetomis. Tų monetų buvę iš tikrųjų labai daug ir jų realizavimas sudarė vyriausybei rimtą problemą. Pirmiausia, žinoma, kilo klausimas sutirpyti jas ir perkaldinti į savas monetas, tačiau nebuvo laiko; praūžusio karo su Maskva skolos ir kariams nemokėtos algos spyrė valstybės išdą čia pat verstis šiais pinigais. Todėl nutarta atvežtas monetas kontrasignuoti ir tuoju paleisti apyvarton. Specialiu šampeliu su monograma "SA" (Sigismundus Augustus) ir "1564" (metais) Vilniaus monetų kalykloje joms buvo suteiktos vietos mokamųjų priemonių teisės, ir jos atsidūrė apyvartoje. Karaliaus dekretu, taleris buvo prilygintas šešiasdešimčiai lenkų grošų, nors tokios vertės jis ir neturėjo, nes jame sidabro buvo tik 25,79 g, tuo tarpu tuolaikinių lenkų 60 grošų lydinys gryno metalo randama apie 46 gramai (0,77x60). Kaip matome, išdas čia padarė neblogą biznį, dirbtinai pelnydamas kiekvienu Bonos skolos taleriu pa 26,5 grošų, t. y. apie 44%.

Kodėl tos svetimos monetos buvo kontrasignuojamos Vilniuje, o ne Lenkijoje, išaiškinti nepavyko. Bonos sūnus Žygimantas Augustas, dar tėvui karaliui Žygimantui Senajam tebegyvenant, 1544 m. įsikūrė Vilniuje, tą miestą pamilo, isitaisė vėliau puošnius rūmus, vedė lietuvaitę Barbora iš Radvilų giminės; pagaliau, atgautą skolą Žygimantas Augustas laikė kaip ir savo privačiu turtu, tik bėdos verčiamas jis turėjo tuos pinigus perleisti valstybės reikalam. Turint visa tai galvoje, tenka manyti, jog Žygimantas Augustas sąmoningai pasirūpino, kad atgauta skola atsidurtų Vilniuje, o ne Krokuvoje.

III.

Atsižvelgdamas į šio darbo tikslą bei pobūdį, XV-XVIII amžių Lietuvos pinigus (monetas)

XV—XVIII AMŽ. LIETUVOS MONETOS, JŲ SVORIS IR PRABA (BANDAS)

Sudarė: JONAS KARYS-KARECKAS

Monetų pavadinimas	Aleksandro			Žygimanto Senojo			Žygimanto Augusto			Stepono Batoro			Žygimanto III (Vazos)			Jono Kazimiero			Augusto II (Sakso)		
	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3
Pradėtos kaldinti prieš Liublino uniją*)																					
Obolis (½ dinaro)	—	—	—	—	—	—	0,317	0,070	110	0,366	0,036	098	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Dinaras (nuo 1546)	—	—	—	—	—	—	0,317	0,035	222	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Pinigėlis (0,1 grašio)	0,345	0,085	246	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Dvigubas dinaras (½ graš.)	—	—	—	—	—	—	0,634	0,139	219	—	—	—	0,730	0,070	096	—	—	—	—	—	—
Pusgrašis	1,197	0,446	373	1,293	0,484	374	1,260	0,433	343	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Grašis	3,100	1,162	375	2,570	0,960	374	2,525	0,868	344	1,860	0,670	360	1,029	0,288	280	1,000	0,250	250	—	—	—
Dvigrašis	—	—	—	—	—	—	1,820	1,596	877	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Trigrašis (1546-56)	—	—	—	—	—	—	2,670	2,330	873	2,370	2,015	850	2,190	1,850	845	2,000	0,750	375	—	—	—
" (1562) didysis	—	—	—	—	—	—	7,070	2,430	344	—	—	—	—	—	—	1,750	0,660	377	—	—	—
" (1562-66)	—	—	—	—	—	—	3,000	2,625	875	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Ketvirtokas	—	—	—	—	—	—	4,290	3,760	876	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Šeštokas	—	—	—	—	—	—	5,350	4,660	871	4,750	4,030	848	—	—	—	3,000	1,500	500	2,60 (1707; paskutinė Lietuvos moneta)	0,65	250
" didysis	—	—	—	—	—	—	14,970	5,140	343	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Pustaleris	—	—	—	—	—	—	13,930	10,240	735	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Taleris=30 graš. (puskapis)	—	—	—	—	—	—	27,860	20,470	735	28,83	24,32	844	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Dukatas (auksinis)	—	—	—	—	—	—	3,500	(23,5 karatų)	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Dvigubas dukatas	—	—	—	—	—	—	7,000	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Trigubas dukatas	—	—	—	—	—	—	10,500	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Lietuviškasis portugalas=10 auks. dukatų (1562)	—	—	—	—	—	—	(35,0)	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Kontrasignuoti Pilypo II taleriai	—	—	—	—	—	—	29,500	25,790	874	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Pustaleriai	—	—	—	—	—	—	15,000	12,890	859	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Pradėtos kaldinti po Liublino unijos																					
Šilingas sidabrinis	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1,120	0,200	179	1,120	0,200	179	0,530	0,066	125	—	—	—
Šilingas varinis (baratinka)	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0,660	0,080	121	1,270	(vėliau masiškai padirbinėta moneta)	—	—	—	—
Pusanro grošo	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1,544	0,724	469	1,000	0,375	375	—	—	—
Orta	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5,400	2,700	500	—	—	—
Zlotas (=30 grošų)	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	6,720	3,360	500	—	—	—

*) Dešinien einančiose skiltyse telpa atitinkamai kiekvieno valdovo: 1) kaldintų monetų svoris; 2) kiek sidabro monetų; 3. praba (bandas). Pav., Aleksandro pinigėlis (0,1 grašio) sveria visas (apie) 0,345 gramo; sidabro jame rasta (apie) 0,085 g; trečioje skiltyje padėtas skaitmuo "246" pasako, jog tai monetai nukaldinti pagamintame lydyne imaišyta 0,246 dalys kilmingojo metalo — sidabro. Visi skaičiai gauti, tas monetas tyrinėjant (daugiausia tyrimų atlikta Lenkijoje). Turint galvoj anų laikų tikslumo galimybes, lentelėje padėtus skaičius tenka laikyti "apytikriais"; tačiau apie kažin kokius didelius skirtumus galvoti neradau rimto pagrindo. J. K.-K.

P A S T A B O S: 1. Variniai šilingai — BARATINKOS (nuo Lenkijos pinigų gamintojo Tito Livijaus Baratinio, kuris tą varinį menkinigį suprojektavo, o Seimo komisija priėmė) Karūnai ir D. Lietuvos Kunigaikštijai buvo kaldinamos Krokuvoje, greitosiomis įrengtose kalyklose Ujazdave, L. Brastoj ir net Kaune (1659—1666; J. Hornui suteikta monopolija). Karalius Jonas Kazimieras į piniginius dėsnius nesigilino, tad jo baratinų (paskui masiškai padirbinėtų) atsidūrė apyvartoje stačiai fantastiškai aniams laikams kiekiai (nors buvo nusistatyta tenkaldinti iki 10 milijonų lenkų zlotų sumos). Šis menkavertis pinigas dar labiau susmukdė sulungtos valstybės ekonomiją; pasekmės buvo jaučiamos ištisą šimtmetį. 2. Kalkurie mūsų istorikai ima "už tikrą lietuvišką pinigą Jono Sobieskio 1679 m. šeštąją (žūr. iliustr.). Tačiau aš nerandu pagrindo laikyti jį lietuviškųjų anų pinigų sistemos nariu. Tiesa, tie "6 grošai" yra panašūs į lietuviškąjį atitikmenį savo sudėtim ir svoriu; yra ten ir Vytis; betgi ši moneta nukaldinta Lenkijoje ir vieton įpareigojančių kokių nors Lietuvos Iždo Valdininko ženklų (kaip, pav., Augusto II šeštoko "LP"), ten randame krovniško Baratinio inicialus. Ir reikia pasakyti, kad Jonas Sobieskis kaldino kelių laidų šeštokus; be jų, jis kaldino dar ir "Orta" (18 grošų); tačiau visa tai dėjos Lenkijoje, be mažiausios lietuvių įtakos tuose reikaluose. Lietuviškoji Vilniaus monetų kalykla, kurią kontrollavo D. L. Kunigaikštijos atsakingi pareigūnai. J. Sobieskio laikais jau neveikė. Ji pasitraukė iš istorijos Jono Kazimiero viešpatavimo laikais, nelaimingų karų su Rusija metu. J. K.-K.

apėmiau kondensuotai ir sutalpinau lentelėn, tepažymėdamas pačius būtiniausius duomenis. Lentelė priklauso šiam darbui kaip lygi dalis kitoms dalims ir neatskirtina.

TREČIOJI EPOCHA

Atgimusios Lietuvos (1918-1940) pinigai *

I. Bendrosios žinios

Po šimtmečių pertraukos, 1918 metų vasario 16-ją dieną Lietuva pasiskelbė nepriklausoma valstybe ir pradėjo visai naują savo istorijos etapą.

Visu atkaklumu kovodama su pasinešusiais vėl ją pavergti priešais (bolševikais, lenkais ir vokiečiais), lietuvių tauta sistematingai dėjo savo naujos, nedidelės valstybės politinius, kultūrinius ir ekonominius pagrindus. Viena sunkiausių problemų buvo įvesti savąją valiutą, ir tai tokia, kuri iš karto užimponuotų ir kurios nereiktų kaitalioti. Bet nebuvo aukso. Kraštas buvo karo audrų nusiaubtas. Nepasitikėjimas bet kokiais pinigais visuomenėje buvo išaugęs iki neapykantos, nes kelios valiutos per kelis metus katastrofiškai susmuko; rusų caro banknotais imta lipinti sienas, Kerenskio "markelės" nebuvo vertos jų pundo svorio duonos, vokiškos (Reichs) markės stačiagalviais lėkė infliacijon, "Ob.-Ost" popiergaliai ir monetos iš menkiausių geležies tesilaikė tik ties okupanto žandaro pistoleto vamzdžiu...

Tauta ir vyriausybė vieningai ir kietai dirbo. Metai po metų, žygis po žygio buvo nugalėti išorės priešai ir visi vidaus gyvenimo sunkumai. Paskui, už parduodamus miškų gaminius (ir pagal sutartį su Rusija) atsirado krašte ir savai valiutai įvesti reikalingo aukso bei deizų. Vis dėlto, daugiau nei ketverius metus atgimusi Lietuva turėjo naudotis vokiškais pinigais ("Ob.-Ost" markėmis), išleistais I pasaulinio karo metu okupuotiems Rytų Kraštams, tad ir Lietuvai (1915-1918). Apyvartoj buvo notos (aišku, be jokio padengimo) ir, smulkiai gražai, pigaus metalo monetos.

1922 metais rudenį išėjo apyvarton mūsų krašte jau grynai lietuviški pinigai, bematant išstumdami labai susmukusias "ostmarkes". Tas bevertės markės Lietuvos Banke keičiant, žmogus įeidavo su maišu ant pečių, išeidavo su plona pinigine, bet su daug stipresne pajėga ką nors nusipirkti.

Lietuvos pinigų sistemą sudarė anuometinis krašto finansų tvarkytojas prof. V. Jurgutis, kelių talkininkų padedamas, o pinigus leido Lietuvos Bankas. Visi pirmieji Lietuvos piniginiai ženklai buvo popieriniai. Tik 1925 metais išleis-

*) Derindamasis prie ankstyvesnių laikų, sąmoningai išleidžiu čia nemaža įdomių žinių apie banknotus, visu svoriu užguldamas metalinius pinigus — monetas. Jomis, mat, iš viso daugiau dominasi. —J. K.-K.

"Ob.-Ost" (Des Oberbefehlshabers Ost — vokiečių vyriausiojo kariuomenės vado rytuose) monetos. Piniginis "Ob.-Ost" vienetas buvo dvilypis: rublis arba dvi markės. Rusiškai užrašai pavartoti dviem tikslais: imituoti kadaise buv. stiprią caro valiutą; palengvinti buv. Rusijos gyventojams naujuose piniguose susigaudyti.

ti apyvarton ir metaliniai: 1, 5, 10, 20, 50 centų bronzos; 1, 2, 5 litų sidabro monetos. Banknotai ir monetos buvo gaminami užsieniuose (Anglijoje). Pagaliau 1936 m. buvo įsteigta valstybinė Monetų Kalykla laikinoj Lietuvos sostinėj Kaune ir čia prasidėjo lietuviškųjų monetų kalimas: 550 metų po Vytauto monetų kalyklos veikimo tame pačiame Kaune, 270 metų po garsiosios Vilniaus lietuviškųjų monetų kalyklos "nutilimo" ir 230 metų po to, kai Gardino monetų kalykla, suduodama paskutinį smūgį Augusto II (Sakso) paskutiniam lietuviškajam šeštokui, užbaigė garsiosios ir tragiškosios Lietuvos gadynės istorinių pinigų erą.

II. L i t a s .

Atsistačiusios Lietuvos piniginis vienetas yra LITAS, susidedas iš 100 centų. Iš kur toks pavadinimas? Tiksliau nė nebuvo galima išgalvoti: pirmosios trys raidės "LIT" užsieniečiui palengvina suvokti, kieno tas pinigas; atseit — Lietuvos, iš lotyniškojo Lituania. Paskutinės dvi raidės yra to dirbtinio žodžio (Litas) lietuviškoji galūnė. (Latviai savo piniginių vienetą, tais pačiais sumetimais, pavadino "Lats").

Monetarinė lito sistema yra klasiškai monometalitinė, paremta auksu. 1922 m. rugpjūčio 18 dienos įstatymu ("Vyriausybės žinių" Nr. 103) nustatyta, jog litas turi 0,150462 gramo gryno aukso. Taip buvo užtikrinta ir specialiu įrašu Emisijos (Lietuvos) Banko banknotuose. Praktikoje kiekvienas litas nebuvo kaitaliojamas į trupinį aukso; tik atnešus nemažiau kaip 20,000 litų banknotais, L. Bankas privalėjo juos pakeisti į atitinkamą kiekį aukso, arba į kurios pilnavertės užsienių aukso valiutos pinigų ar čekius. Monetos nebuvo keičiamos į auksą.

Lito paritetas (arba perkamoji galia užsienio) nustatytas pagal seną (nuo 1873 m.) J. A. Valstybių aukso dolerį. Tas doleris turėjo 1,50462 gramo gryno aukso (pati moneta svėrė 1,6718 g; jos praba — 900/1000). Vienam litui paimta dešimtoji ano dolerio dalis; tad Amerikos doleris Lietuvos deizų biržoje kainavo 10 litų, o litas Amerikoje — 10 J. A. Valstybių centų.

1934 m. sausio 31 d. Jungtinių Amerikos Valstybių vyriausybė, ekonominių sunkumų spaudžiama, savo aukso dolerį sumažino iki 59,05%. Krito Anglijos svaras. Smuko Prancūzijos frankas, Vokietijos markė ir kiti. Tačiau litas pasiliko nepalūžęs iki galo, t. y. iki SSSR brutali okupacija atėmė Lietuvos politinę ir kartū ūkinę laisvę (1940).

Litų apyvartoje būdavo vos 55-60 vienas Lietuvos gyventojui. Toki kiekiai infliacijos nebijo. USA dolerių apyvartoje šiandien sukasi apie 200 vienas gyventojui.

III. Monetos, jų rūšys ir kitos reikalingiausios žinios.

Lietuvos metaliniai pinigai—monetos buvo nustatyti šių trijų rūšių: sidabro, vario-aliuminijaus ir bronzos. Aukso monetos minimos jau 1922 m. įstatyme; įsteigus savąją monetų kalyklą, buvo diskutuojamas laisvasis jų kalimas (teisiškai klausimas buvo tvarkoj, tik buvo aptariama techniškoji gaminimo pusė); smarkiai artėjančio karo ženkle nenorėta to darbo pradėti. Jei ne karas, Lietuva, gal vienintelė to meto Europos valstybė, būtų pasirodžiusi su auksinėmis pilnavertėmis monetomis. Jos būtų buvusios po 50 litų; apie 8,5 g svorio; 0,900 prabos aukso.

Įstatymais nustatytos Lietuvos monetos buvo šitokios:

SIDABRO

nom. vertė	1 litas—50%	gryno sidabro;
"	2 litai—68%	" "
"	5 litai—75%	" "
"	10 litų—75%	" "

2,7 g bendro svorio;	19 mm diametro
5,4 " "	23 mm "
9,0 " "	27 mm "
18 " "	32 mm "

VARIO-ALIUMINIJAUS

nom. vertė	10 centų—3 g bendro
"	20 centų—4 "
"	50 centų—5 "

Londone kaldintos monetos: viršuje — bronzinės, apačioje — sidabrinės.

svorio; 21 mm diametro
 " ; 23 mm "
 " ; 25 mm "

BRONZOS

nom. vertė 1 centas—1,9 g bendro
 " 2 centai—2,3 "
 " 5 centai—3,0 "

svorio; 16,5 mm diametro
 " ; 18,5 "
 " ; 20,5 "

Aišku, 1925 metais kaldintos Londone lie-
 tuviškosios monetos savo sudėtim, metais, svo-
 riui, net spalva (pav. 1, 5, 10, 20 ir 50 centų) pa-
 silieka truputį skirtingos nuo čia išvardintų nau-
 jausių ir paskutinių atgimusios Lietuvos monetų.
 Taip pat ir jų vaizdai kitoki (žiūr. iliustrac.).
 Tačiau tos "londoniškės" monetos iš apyvartos
 nebuvo išimtos ir ėjo lygiomis su "kauniškėmis".
 Pagaliau Kaune nei nesuskubta nukaldinti nau-
 jų 10, 20 ir 50 centų, bei 1 ir 2 litų; tad: a/ 10,
 20, 50 c. bei 2 litų monetomis naudotasi iš senų
 jų rezervų; b/ 1 lito monetai labai praretėjus,
 ji buvo Kaune senų pavyzdžių ant greitųjų ka-
 lama ir per L. Banko kasas išėjo apyvarton. Šio-
 je monetoje niekas nebuvo pakeista.

Kadangi "londoniškės" monetos esmėje ma-
 žai tesiskiria nuo "kauniškių", tai apie tuos men-
 kučius skirtumus nė nekalbėsime. Atskirti jas
 nuo naujaisių Lietuvos monetų bus lengviausia,
 žvilgtelėjus į jų kaldinimo metus (1925). Kau-
 ne kaldintų monetų ankstyviausi metai yra
 1936. Be to, Londone kaldintose monetose, jų
 valstybinei priklausomybei pažymėti, stovi "Lie-
 tuvos Respublika", o Kaune kaldintose — tik
 "Lietuva".

* * *

Naujoje Lietuvos Monetų Kalykloje Kaune,
 be jau minėto 1 lito (senų pavyzdžių), buvo kal-
 dintos: 1, 2 ir 5 centų bronzos; 5 ir 10 litų sidab-
 ro monetos. Buvo padarytas ir 2 litų monetos
 naujas originalas, bet ši moneta nesuskubo prieš
 karą pasirodyti.

Bekalant dešimtlitį su Vytauto Didžiojo pa-
 veikslu, atėjo 1938-ti metai. Tais metais sukako
 20 metų nuo Lietuvos Nepriklausomybės paskel-
 bimo. Šiai suvakčiai atžymėti buvo išleistas va-
 dinamasis "jubiliejinis dešimtlitis", su valstybės
 prezidento A. Smetonos atvaizdu ir atitinkamu
 įrašu.

Kiek ir kokių monetų buvo nukaldinta Lon-
 done ir Kaune, smulkių žinių neturiu, ir dabar
 neįmanoma jų gauti. Reikia pasitenkinti valsty-
 bės pinigų apyvartos statistiniais duomenimis,
 kurie parodys bent kokioms sumoms litų buvo
 paleista apyvarton sidabrinių ir bronzos monetų.

Pagal oficialiai paskelbtą statistiką apyvar-
 toje buvo:

1, "londoniškių" monetų (1935 metais, t. y.
 prieš išleidžiant naujas monetas):
 sidabrinių 12.365,2
 bronzos 3.415,5
 15.780,7 tūkstančių litų sumai;

2, senų ir naujų drauge (1939 metais, t. y.
 paskutiniiais metais prieš Lietuvos okupaciją),
 sidabrinių 34.872,6
 bronzos 5.052,7

39.925,3 tūkst. litų sumai;

3, kaikas mano, jog atėmę punkte pirmam
 padėtas sumas iš p. 2 gautume "kauniškių" mo-
 netų sumą litais, būtent:

sidabrinių 22.507,4
 bronzos 1.637,2

24.144,6 tūkst. (24.144.600) litų.

Bet tuo keliu nepasiekama tikslumo. Nėra
 nei mažiausio pagrindo prileisti, jog visos Lon-
 done kaldintos monetos baigiantis 1935 metams
 buvo apyvartoje. Dalis jų, gal ir nedidelė, galėjo
 tuo metu būti L. Banko rūsiuose ir išeiti apy-
 varton vėliau nei 1935 metai. New Yorko Nu-
 mizmatikos Draugijoje neseniai gavau neoficia-
 lių žinių, kad 1925 m. Londone buvę nukaldinta
 Lietuvai: 1 lito monetų 4 milijonai, 2 litų — 3
 mil., 5 litų — 1 milijonas. Pavertus litais, susi-
 daro 15 milijonų. Tuo tarpu, kaip rodo statisti-
 ka, apyvartoj sidabr. monetomis 1935 metais bu-
 vo tik 12.365.200 litų sumai (žiūr. aukščiau p. 1).
 Vadinas, jei New Yorko Numizmatikos Drau-
 gija teisi, per pustrčio milijono litų "londoni-
 škėmis" sidabro monetomis galėjo atsidurti (ir
 tikriausiai atsidūrė) 3-čiame punkte minimų si-
 dabrinių monetų apyvartinėje sumoje. Panašiai
 bus ir su bronzos monetomis; 3-čio p. sumoje
 "londoniškių" bus įmaišyta gerokai per pusės mi-
 lijono litų sumai, nes: a) 10, 20 ir 50 centų mo-
 netos Kaune nebuvo dar kaldintos, o jų apyvar-
 toje buvo; b) aš pats žinau, jog naujų bronzos
 monetų tikrai nebuvo nukaldinta tiek, kiek ro-
 do buvus apyvartoj (nors tikro skaičiaus ir ne-
 pajėgiu atsiminti).

Visais atžvilgiais geriausiai pavykusi Kaune
 kaldinta moneta yra "jubiliejinis dešimtlitis".
 Dailiai išrodė ir visos kitos, tačiau anajai prilyg-
 ti negalėjo. Jos modelio aukštį tiksliai užpildė
 paimto jai sidabro kiekis; prezidento atvaizdai
 skulptorius suteikė daug gyvumo; pagrindiniai
 šampai buvo padaryti be mažiausio priekaišto.
 Vos išėjusi apyvarton, ši moneta bematant vėl
 išnyko: savo krašto piliečiai ir užsieniečiai nu-
 mizmatikos mėgėjai tiek "aptuštinę" apyvartą,
 jog teko leisti dar vieną laidą — monetos kai-
 na buvo pakilusi iki 12 litų!

Mano ir buv. Monetų Kalyklos buhalterio
 K. Bakšio atmintimis pasikliojus, "jub. dešimt-
 ličio" monetų buvo nukaldinta Kaune ir pa-
 leista apyvarton apie 180.000 gabalų.

Lietuvos Monetų Kalykloje svorio ir me-
 džiagos sudėties nukrypimai buvo leistini:

aukso monetoje ligi 25/10 000
 sidabro " " 10/1000
 kitų metalų " " 20/1000
 svorio ir 2/1000 grynumo;
 " 5/1000 " ;
 " 9/1000 " ;

NEPRIKLAUSOMOS LIETUVOS MONETŲ KALYKLOJE, KAUNE,

1936—1939 m. kaldintos monetos:

1, 2 ir 5 centai bronzos, litas ir aukščiau — sidabro.

(1925 m. laidos bronzos gelsva, 1936 m. — rausva)

Vieno lito sidabrinės monetos grynumas galėjo nukrypti iki 7/1000.

Leistinių monetų kiekis buvo apribotas istatymu. Negalėjo būti paleista apyvarton sidabrinių monetų daugiau kaip 20 litų sumai, o pigesnių metalų — daugiau kaip 4 litų sumai vienam gyventojui. Aukso monetos, jei būtume suskubę jas išleisti, būtų ėjusios neribotais kiekiais (kaip paprastai pilnavertės monetos).

Privalomos monetų priėmimo normos Lietuvoje buvo šios:

a) sidabrinių

10 litų monetomis ligi 600 litų sumos,

5 " " " 400 " "

2 " " " 300 " "

1 " " " 200 " "

b) kitų (pigėsniųjų) metalų monetomis ligi 15 litų sumos.

Vadinasi, niekas (tyčia ar netyčia) nepakeiliamais maišais smulkiųjų negalėjo užgriauti stambesnio dalyko pardavėją. Valstybės Išdo kasos privalėjo priimti neribotas monetų sumas.

Apsaugoti monetoms nuo jų medžiaginės vertės sumažinimo tyčiomis, sidabrinės užsieny kaldintos monetos turėjo aplink dantelius; toks buvo ir Kaune kaldintas litas. O Kauno penkličio ir abiejų dešimtličių graiželiuose, vieton dantukų, buvo įspaudžiami parinkti sakiniai:

5 litų monetoje "Tautos Gerovė Tavo Gerovė";

10 " " "Vienybėje Tautos Jėga".

Monetų vaizdų nei įrašų čia neaprašinėju — jie matyti fotografinėse iliustracijose. Kauno monetose kaldintas valstybės ženklas — Vytis — savo laiku aptartas su žymiaisiais Lietuvos heraldininkais bei kitais tos srities specialistais, todėl tas ženklas gali (ir privalo!) pasilikti tvirtu pavyzdžiu visiems jo piešėjams ir spausdintojams.

Kone visų valstybių monetų viena ir antro pusė kaldinamos priešinga linkme: norint apžiūrėti ir antrąją pusę, paimtoji moneta verčiama "per galvą". Nepriklausomos Lietuvos monetos, norint kitą pusę pažiūrėti, verčiamos per šoną.

Visų Kaune kaldintų monetų modelius sukūrė žinomas skulptorius Juozas Zikaras. Metalą monetoms kalti pirkome Belgijoje. Tenai, Monnaie Royal de Belgique, paruošdavo monetoms kalti medžiagą ir iš modelių pagrindinius šampus, o Kaune, pačioj kalykloj, buvo padaromos matricos ir vykdomas kalimas. Nukaldintos monetos, ginkluotai sargybai lydint, būdavo neatidėliojant pergabenamos į Lietuvos Banką.

(Kiek prisimenu, vieno cento monetos pagaminimas, visas išlaidas suėmus, kaštavo netoli 2 centų; 10 litų moneta atsiėjo Išdui apie 3 litus).

Naujausių Lietuvos monetų įstatymas buvo paskelbtas 1936 m. birželio 3 d. "Vyriausybės Žinių" 537 Nr. Bet kad visi čia mano pateikti duomenys su įstatymais sutaptų, reikia pasinaudoti dar ir 1938 m. spalio 31 d. "Vyr. Žinių" 624 Nr., kuriame paskelbti šitoki pirmojo įstatymo pakeitimai: a) sidabr. 2 litų monetos praba kils-terta iš 0,500 į 0,680; b) sidabrinių monetų vienam gyventojui leistinas apyvartoni kiekis pakeltas nuo 12 iki 20 litų.

IV. Lietuvos Monetų Kalyklos organizacija ir įrengimai.

Kalykla buvo valstybinė įstaiga, tiesiogiai priklausiusi finansų ministeriui. Jis, pagal įstatymą, tvirtino monetų modelius ir nustatinėjo monetų lydinio sudėtį (ligatūra neskelta viešai) bei kaldintų tam tikros nominalinės vertės monetų skaičių. Prieš organizuojant šią įstaigą, jos naujai paskirtasis vedėjas (šio rašinio autorius) buvo nusiųstas Švedijon, Vokietijon, Belgijon ir net Paryžiun susipažinti su tų kraštų monetų kalyklomis. Dalis parsivežtų žinių buvo pritaikyta namie. Tačiau knygvedyba, atsiskaitymas ir kontrolė buvo originaliai išgalvota, pritaikant prie vietos sąlygų ir aplinkybių.

Pati kalyklos patalpa buvo "Spindulio" bendrovės namuose Kaune, Miško g-vė Nr. 11 (apatiniam aukšte), izoliuota stipriomis sienomis ir metalinėmis durimis nuo kitų patalpų. Langai buvo apsaugoti storomis plieninėmis grotomis. Viduje buvo įrengti visi darbai ir žmogui reikalingi patogumai. Techniškus veiksmus vykdė parinkti specialistai bei darbininkai, o prižiūrėjo, tikrino ir skaičiavo monetas finansų ministerijos gerokai "išsijoti" valdininkai. Kontrolėi sustiprinti, visuose kalyklos veiksmuose dalyvavo ir Valstybės Kontrolės specialus atstovas. Valdininkai ir darbininkai dienos darbai būdavo užrakinami kalykloje; vienintelis jų ryšys su "pasauliu" buvo telefonas į vedėjo kabinetą. Ir jie išeidavo iš kalyklos ne "darbo laikui išsekti", bet kai viskas būdavo suskačiuota bei pasverta ir kai gauti duomenys sutapdavo su rytą iš seifų išduotų dalykų duomenimis. Jei atsitikdavo koks (nors ir pats mažiausias) skirtumas, reikėjo trūkumą (ar padaugėjimą) surasti bei išaiškinti. Išskyrus 2-3 gramų masės nudulkėjimą, joki skirtumai nebuvo pakenčiami. Ir jie, jei

atsitikdavo, visuomet paaiškėdavo, nors aiškintojus (visus kalykloje dirbusius asmenis!) užgul-davo naktis...

Seifai, kuriuose buvo laikomi šampai, monetos ir medžiaga, turėjo du užraktus. Vieną raktą laikė kalyklos vedėjas, antrą — Valstybės Kontrolės atstovas. Dieną naktį būdavo ginkluota sargyba. Užrakinamos patalpos būdavo tų pačių atsakingų pareigūnų dar ir užplombuojamos.

Pinigų kalant, skubėti nevalia, nes nukaldintos monetos turi būti absoliučiai viena į kitą panašios — kaip viena! Tad patekę į tą įstaigą darbininkai ir valdininkai jautėsi keliais atžvilgiais laimingi; jie buvo geriau, nei kur kitur, apmokami, darbas buvo lengvas, lėtas, švarus ir įdomus. Parinktų žmonių sąžiningumu nei kartą neteko nusivilti; nepasitaikė nei mažiausio sąmoningo pasisavinimo.

Daug kur pasaulyje monetos skaičiuojamos mašinomis. Lietuvos Monetų Kalykloje nuo mašinų atsisakyta. Mūsų buvo išgalvotos specialios liželės, kuriomis skaičiuojant, jei žiūrėsi, apsirikimas neįmanomas. Tuo tarpu mašinos — ne žmogus, ir jos gali sutrikti; ir sutrinka.

Apie atliktus kalykloje veiksmus būdavo rašomi aktai, patvirtinami nemažiau kaip trimis parašais. Tai reiškia, kad tie veiksmai būdavo stipriai prižiūrimi ir sekami. Maišeliams su atrinktomis monetomis užplombuoti atsakingi valdininkai buvo aprūpinti jų priimtomis replėmis; jų prikabinotos prie maišelių etiketės eidavo su maišeliais iki L. Banko, taigi žinota, kas už skirtumą ir asmeniškai atsakingas.

Greta su Monetų Kalykla tuose pačiuose "Spindulio" rūmuose veikė ir kita finansų ministerijos įstaiga — vertybinių ženklų gaminių komisija, kuri, to paties asmens vedama "Spinduly" spausdino visus popierinius valstybės vertybinius ženklus (vekselių blankus, akcizo banderolės, paskolos lakštus ir kt.). Taigi, turint namie visas modernines spaudos priemones, rengtasi čia spausdinti ir Lietuvos Banko banknotus, bet nesukubta pradėti — sudundėjo antro pasaulinio karo šūviai.

Atgimusios Lietuvos Monetų Kalykla veikė apie trejus metus (1936-1939). Tai buvo viena jauniausiųjų pasaulyje ir moderniškiausiai įrengtų tos rūšies nedidelių įstaigų. Pats faktas, kad ji buvo, žiūrint dabar atgal, išauga mūsų akyse ir lietuvių tautos istorijoje į stiprų mūsų netolimos praeities įvykių grandinės sąnarį. O mūsų rankomis (Nepriklausomos Valstybės autoritetu ir teise) nukaldintos Lietuvos monetos, pasklidusios po visą žemės rutulį, daug kam primena ir byloja Nepriklausomą Lietuvą XX amžiuje tikrai buvus. Nuo Buenos Aires iki Tokijo, nuo Kanados iki Australijos, rasi muziejuose ir pas atskirus mėgėjus lietuviškųjų atgimusios Lietuvos monetų. O jos nerūdyja nei nepūva... Ir kur tik jų yra, ten puikiai žinoma ir mūsų Tėvynė, ten žinomi paskutiniai jos išgyvenimai bei tolimesnės aspiracijos.

HENRIKAS NAGYS

EPITAFIJA ANT POETO KAPO

Vytautui Mačerniui

Nepasiėmei nieko kartu: tavo rankose miega
paskutiniojo vasaros vakaro kvapas ir vėsoma.
Tavo galvą padėjo ant kieto drožlinio priegalvio,
ir giliai akyse tebegyvą dangų užžėrė žeme.

Tavo mėlynos upės sustingusios tyso smėlynuose —
kaip ilgi kalavijai rūdija ant žemės širdies;
į apakusius ežerus krenta pajuodę žvaigždynai,
ir į tavo miškus numylėtus šaltos nebūties

tuštuma. Tavo knygosė pasakų saulė užgeso,
ir už atdaro lango sudužo ant kelio akmenų
nebaigta svajonė. Tikslai vystančios vasaros
vakaro vėju kvepėjo tavo rankų atšalę delnai.

Tavo antkapio raidėmis teka pavasario vandenys.
Vaiko akys mato, pro tirpstančias ledo gėles, už stiklų:—
Tavo upės pabunda, atmerkia akis ežerai, ir į dangų
kelias debesys paukščių iš klėgančių tavo miškų...

MAZO UOSTO ŠVYTURYS

Į atvertas tavo šviečiančias akis
mirkuliuodamas iš lėto puola sniegas.
Nuo žiūrėjimo į šniokščiančias naktis
pavargai. Norėtumei užmerkt akis bejėges.

Nusibodo tau vienodas ūkavimas garlaivių.
Jų smaluotas prakaitas ir aitrūs dūmai.
Ir aukštai stiebuos, tarp svyrančių virvių,
girta jūrininko rėkiamų dainų gaudumas...

Žlegančiom grandinėm kojos prirakintos tau
prie dumbliuotų akmenų, susmigusį į jūrų dugną.
Ir tikslai viena svajonė tavo veidą liūdną
nušviečia kasnakt: Tu taip norėtumei išplaukt,

džiūgaujančią vėliavą ugnies iškėlęs vėjui,
nusigėrusiems putojančia, bekrašte platuma, —
tu norėtumei išplaukt, palikęs persunktą aliejum
uosto vandenį, laivus ir sniegą, kvepiantį žeme.

PAVASARIS IR VAIKAI

Pavasaris, ant lygumų patiesęs,
lininę juostą — vieškelį —
džiovina saulėje. O šviesūs
plaukai raudono riešuto
eglyne spindi.

Laimingi
išdykusių klumpaičių žingsniai
sumaišo vieškelio geltoną smėlį.
Pavasaris, praskleidęs plaukus jauno riešuto,
vaikams rieškučių peteliškių
beria į akis.

KRŪMAI GEGUŽIO LIETUJ

Vilgomos šilto šiušenimo
šakos šnabždėdamos šneka:
teka ir teka ir teka
žalsvals drabužėliais į žemę
karštas medus.

Kažinkas surinka džiaugsmingai —
Paukštis raudonas ir linksmas.

Ir vėl šakos šnara ir linkčioja,
kai kiekvieną lankstų ir liekną
liemenį paliečia
limpančiom lūpom
lietus.

RAUDONA SKARELĖ

VINCAS RAMONAS

Tumosų laukai siekė Šunskų girią, o trobesiai buvo išstatyti ant pat Šešupės kranto. Iš sodo vaikai akmenuką pajėgdavo numesti į patį upės vidurį. Abudu vaikai dabar kariuomenė. Vyresnysis liko puskarininkiu, o jaunesnysis plėšė eilinio batus. Jam teks ūkis, kai grįš iš kariuomenės. Dukters Tumosai neturėjo. Tumosienė labai mylėjo sesers mergaites, bet nemažiau ir savo tarnaites. Prie darbo labai nespaudė, o grįždama iš Marijampolės, tarnaitėi vis ką nors parveždavo lauktuvių.

Vaikai ne namie — reikėjo samdytis svetima šeimyna.

Agota Žiemytė buvo iš Šunskų. Po tarpkalėdžio parsivežusi ją namo, Tumosienė tarė savo vyru, sėdinčiam ant šilto priekrosnio:

— Tai mūsų Agotėlė.

— Aha, gerai, gerai, — linktelėjo galva Tumosa ir nusišypsojo. — Tai Agotėlė?

Tumosienė padėjo jai nusirūši vilnonę skarą ir pabučiavo į lūpas.

Agota buvo aukštoka, gražiai nuaugusi, tamsiaplaukė. Tumosai kažin kodėl pasirodė, kad josios nosis kiek per smaila. Abipus nosies ties akimis buvo daug rudų taškučių. Ir dar — kai ji pažvelgė tiesiai į Tumosą, dešinėji akis žiūrėjo kažin kur į šalį.

Tumosai pagailo jos. Tokio gražaus sudėjimo ir...

Agota mažai kalbėdavo, bet klausydavo atsidėjusi. Tumosienei ji atrodė protinga, bet Tumosa po savaitės nusprendė:

— Atrodo, kad jai trūksta vienos vinies.

— Kurgi! Kas tavęs nežino! Juk tau visos moterys kvailios.

— Ne, nesakau, bet jeigu moteriška mažai šneka, tai jau negerai.

— Negerai! O tokia apsikri darbininkė.

— Ne apie rankas šneku — apie galvą.

Pavasarij Tumosienė Agotai užsiminė apie darželį. Kaip nušvito ji!

— Tai žydės! Tai kvepės! Tai saulę juokins!

— Gerai, Agotėle. Gerai, mergele, — džiaugėsi ir Tumosienė. — O maniau, kad ir šiemet darželyje reiks agurkus ir morkas sėti. Vis gaudavau merginas iš Marijampolės, iš Degučių. Ar tai joms gėlės! Pavasarij lyg ir sukrusdavo kast ir sodint, o paskui nė žiūrėt darželio nežiūrėdavo. Varpučiu ir dilgėlėmis darželis aptekdavo. Gėda būdavo žiūrėt. "Ne tokiom rūtos", pasakiau ir darželį paverčiau daržu. Argi tai man pačiai, senai bobai, rūtos sėti! Rūtos, mergele, tik ligi vestuvių. Man tik prie tvoros pastovėti, į žalias pažiūrėti, jaunas dienas prisiminti.

— Ar teisybė, dėdiene, kad rūtos šventos?

— Šventos, Agotėle, šventos. Tik kelis daiktus šitoj žemėj Dievas mums davė šventus. Bitelė — šventas vabalėlis, rūtelė — šventa žolelė, o ir kregždutė šventa. Taip sakydavo mano amžinatilsj močiutė. Graži rūta, kai žydi, bet dar gražesnė nežydėjusi. Taip ir su mumis moteriškomis. Rūta karti, oi karti! Ant jaunų rūtelių ir rasa labiau krinta, negu ant žydinčių. Sunkus rūtų vainikėlis, mergele, oi sunkus, bet jisai mergaičių garbė ir visas gražumas. Vainikėli oi sunkus, bet jeigu... jeigu... — pašnibždėjo jai į ausį — Agota paraudo, — tai nuodėmė ir rūta nešioti. Ir ištekęs, ir vaikų susilauks, bet kai pro darželį eis, vis akis į šalį suks. Sunkus rūtų vainikėlis, šventa žolelė...

— Sunkus, dėdiene, — linktelėjo galva Agota susimąsčiusi.

— Rūtos, mergele, nė gyvulys neliečia. Viską iš savo močiutės ir mamos girdėjau. Po kruopelę susidėjo, nieko neužmiršau. Aha, Agotėle. Tai taip viskas yra, o man tik jaunas dienas prisiminti.

Tumosienė pasirėmė ant tvoros ir ilgai tylėjo. Ji žiūrėjo į toli, į mišką, į baltą debesėlį, lyg baltą nuometą ant liepos viršūnės. Josios pilkos akys juokėsi, liesas veidas buvo nušvitus.

Praeidamas pro šalį, Tumosa susijuokė:

— Girdėjau, girdėjau. Ar nepradėsit judvį čia senoviškas sutartines giedoti?

— Ne sutartines, o darželio tvorą pataisyk.

— O kas čia eis į tą tavo darželį? — stabtelėjo Tumosa, bet pagalvojęs šuktelėjo: — Mikai, atsinešk kirvį. Žiūrėk ant skiedryno.

Miką Tumosa parsivežė prieš savaitę. Per visą žiemą apsiėjo be berno. Parsivežė nuo Gižų. Tumosa nustebo išgirdęs, kad Miką ten vadina totorium, paskui sužinojo, kad tai tikra jo pavardė. Totorius. Bet veidas tikrai gelsvas, kaip tikro totoriaus. Apskritas. Nuo prakaito žibėjo, kaip žalvarinis puodas. Rudos ir didelės, kaip kaštonai, akys. Juodi plaukai vis krito ant akių. Ir eidamas, ir dirbdamas jis juos vis vertė į viršų.

Tumosa paėmė iš jo rankų kirvį ir paliepė:

— Nueik į klėtį ir atnešk vinių. Tų mažesnių.

Jis ėjo, kaire ranka versdamas į viršų plaukus. Užpakalinėj kelnų kišenėj raudonavo knygutė.

— Turbūt, nemažai pamokytas, kad visur su knyga, — pastebėjo Tumosienė.

— Mokyti savo mokslų kitiems po nosim nekaišioja, — piktai šyptelėjo Tumosa. — Ir laukuos, ir namie, kai tik stabtelėja valandėlę pa-

silsėti, tuoj iš kišenės išsitraukia tą knygpalaikę.

— Kas ten? Dainos?

— Geros dainos! Valstybė ir revoliucija. Lenino.

— Lenino? Ar tai tas mokytas žulikas, kur carą sušaudė?

— Nutilk tu! ... Pakišk liežuvį, tai žinosi, kuo Dievas vardu. Ar tu nežinai, kad Leninas yra šventas tokiems, kaip Mikas.

Vyrai taisė tvorą.

— Dėdiene, paprašyk, kad iš apačios prikal-
tų lentą. Kad viščiukai neilistų — gėles iškaps-
tys, — paprašė Agota nedrąsiai.

Mikas atsidėjęs pažvelgė į ją, pažvelgė į Tu-
mosienę ir pamastė. Palingavęs galvą, burbtel-
lėjo:

— Viščiukai ... Užteks, kad neilgis paršiukai.
Lietuvoj biedni žmonės bulvėms žemės neturi, o
čia — gėlės!

— Kam reikia, tas turi, — nukirto jį Tumo-
sa.

Tvorą pataisė.

Ir pasėjo rūtą, ir pasėjo mėtą.

* * *

Rytas buvo vėsus. Net epušė sodo kampe dre-
bėjo nuo to šaltuko. Bet liepos viršūnė buvo pil-
na saulės. Liepa skambėte skambėjo. Dagiliukas
ten buvo ir kitas pilkas paukščiukas. Jis švil-
paudamas šokinėjo nuo šakutės ant šakutės.

Patvoriu slinko ežys. Rainas katinas, nusi-
gandęs jo, užsoko ant tvoros.

Už sodo garavo upė. Už upės buvo tik žolė
ir debesys. Tamsiai mėlyni debesys žemiau sau-
lės, debesys aukščiau saulės. Jie visą rytą nu-
dažė mėlynai.

O tas rytas čia pat už lango kvepėjo mėtom
ir rezetom.

Pasiėmusi kibirą, Agota išėjo karvių melžti.
Prie darželio sustojo.

Linksmi broliukai juokėsi šalia ramių ir ne-
drąsių saulučių. Patvory susiglaudę rausvai mir-
guliavo karkliukų žiedai. Piliarožės raudoni žie-
dai plieskė ant viso darželio, bet aguona savo
raudonumu užrėkė visas gėles.

Rodos, pačioj širdy kvepėjo tie rusvi rezetų
taškučiai.

Agota šypsodama žiūrėjo į savo darželį. Su
tokiu džiaugsmu jau nusenę žmonės žiūri į bites
ir paukščiukus.

Išėjusi už sodo, Agota patraukė į pagirį pas
karves.

Iš girios išvažiavo keturios rusų kareivių
virtuvės ir dardėdamos leidosi pakalnėn. Rusai
važiavo prie upės vandens pasisemti.

Pagiry ant kalno sėdėjo Mikas ir skaitė savo
knygą.

— Mikai, kodėl tu arklius pririšai tokioj iš-
graužtoj vietoj? Matai, koki alkani. Beveik žė-
mę graužia.

Mikas užvertė knygą ir valandėlę tylėjo, žiū-
rėdamas į arklius.

— Tu nieko neišmanai, Agotėle. Nesakyk,

bet neišmanai. Tu tik dirbi ir nieko negalvoji.
Šitie buožės išnaudoja mus. Ir tave, ir mane. Vi-
są dieną tu sunkiai dirbi, vakare palaistai savo
gėles, ir viskas. Kad ir norėtum, tu neturėtum
laiko pagyvoti, ko mes susilauksim ir ką reikia
daryti su šitais buožėmis. O aš turiu turėti laiko.
Jei arkliai bus sotūs, tai tik bėgsi ir bėgsi pas-
kui žagrę. Bėgsi per visą dieną. O jei bus neėdę,
tai žagrės gerai nepatrauks. Stos ir stos. Turė-
siu laiko ir parūkyt, ir paskaityt, ir pagyvot.

— Bet kuo tas gyvulys kaltas? Tu beširdis!

Mikas tylėjo. Knygą išikišęs į kišenę, kaire
ranka perbraukė per plaukus ir nusijuokė:

— Aš tave pirmą kartą matau pikta, Ago-
tėle. Kad žinotum, tau pritinka tas piktumas.

Mergina žiūrėjo į žemę. Mikas nematė jos
akių, matė tik gražų jos liemenį.

Agota nuėjo, o Mikas palydėjo ją akimis ir
tyliai tvirtino kažkam: "Kad ne ta akis ... Ach,
kad ne ta viena akis! Juk ji graži mergina. La-
bai graži, kad žinotum. Eik skersai ir išilgai —
kitos tokios nerasi".

Kai Agota grįžo su pilnais kibirais, Mikas
parodė į arklius, pririštus didelėj žolėj.

— Kad žinotum, aš pagalvojau ir ... Mes
sau, o gyvulys sau. Duok, panėšėsiu vieną kibirą.

— O kai anąsyk prašiau panėšėti, tai ką sa-
kei? "Aš ne boba su kibirais tąsyti".

Mikas neša kibirą ir tylėjo.

To sekmadienio vakarą jau buvo sugu-
lė, kai jis grįžo perkėlęs arklius. Pagiry jis už-
truko gana ilgai. Tumosa nė neliepė arklius per-
kelti, nereikėjo, bet Mikas tą kėlimą sugalvojo
pats. Eidamas į kiemą, jis stabtelėjo prie pravi-
ro Agotos kambarelįo lango. Klausė. Čirškė žio-
gai. Tas atdaras langas, tas juodas keturkampis,
jam atrodė šiltas.

Mikas tyliai sugrįžo iki sodo kampo ir ilgai
ten stovėjo.

Toli vakaruose žaibavo. Jis jautė, kad ant
kairės rankos tupi uodas ir čiulpia kraują. Ge-
lia. Bet rankos jis nė nepajudino. O tų žiogų
čirškimo buvo pilna galva. Mikas tvirtino kaž-
kam: "Kad žinotum, jeigu ji ... jeigu ji ..."

Kai mėnulio piautuvus pasislėpė už debesų
ir sodo medžiai pasidarė visai juodi, jis vėl pri-
ėjo prie lango. Dar žingsnis arčiau, dar žings-
nis ... Žiogai visai pasiuto! Net įkaitę smilkiniai
tvinksi.

Tyliai, visai tyliai sujudėjo langai ir tyliai
užsidarė.

Žiogai nutilo. Vėl šyptelėjo mėnulis ir nu-
švietė taką į klėtį.

Mikui buvo gėda eiti tokiu šviesiu taku. Į
klėtį. Į savo lovą.

Ryte juodu susitiko prie šulinio. Mikas šyp-
telėjo, padėjo jai iškelti kibirą ir užkalbino:

— Matei, kaip šianakt žaibavo? Kad plyks-
tels — pinigų skaityk. Grįždamas iš pievų, pa-
galvojau ... Pasakysiu jai, sakau sau, kad už-
sidarytų langą ...

Prilaikydama kibirą ant rentinio krašto, šyp-
telėjo ir Agota. Ji nieko neatsakė, tik pirštų ga-

A. GALDIKAS

ZIEMOS PEISAZAS

lus ikišo į kibirą ir kelis vandens lašus tekstelėjo jam į veidą.

O apypietė jis jau neskaitė savo knygos. Malčinėj kažinką tašė, drožė, o iš akmenų krūvos išrankiojo visas lango stiklo šukes. Kitą dieną aštriai išsitekino kalčiuką ir peilį.

Penktadienį Agota rengėsi eiti pas upę skalbti. Atsirėmęs į darželio tvorą, Mikas laukė jos išeinant į kiemą.

— Tai jau eini? Palauk, ką pasakysiu. Kad žinotum, šitą seną kultuvę tu mesk į skiedryną, Agotėle. Sunki, pajuodus. Aš tau naują... Ve!

Iš po skverno jis ištraukė naujutėlę kultuvę ir atkišo ją Agotai.

Agota iš džiaugsmo net padėkoti užmiršo. Tai kultuvė, tai darbelis! Pakraščiuos išpiaustyti dobilų lapai ir linų žiedai, vidury žvaigždės, o tarp tų žvaigždžių skraidė paukščiai. Tų paukščių uodegos ilgos, pilnos taškučių ir ratukų. Prie pat rankenos dvi žuvytės sukišo snukučius ir žiūri į viena kitą.

Žvilgtelėjusi pro langą, į kiemą išėjo ir Tumosienė. Pavarčius kultuvę rankoj, ji pakraipė galvą.

— Oi, tu sviete, svieteli! Tai nagai! Ir linai žydi, ir žuvytės plaukia. O tų paukščių gražumėlis!

— Gražumėlis, dėdiene, — pritarė Agota.

Ji buvo visai sumišus.

Bet Mikas neklauso jų. Jis jau ėjo per kiemą arklidės link.

Šeštadienį Mikas grįžo iš pieninės kiek pavėlavęs. Agotai jis parvežė tamsiai mėlyno stiklo vazą. Ant tos vazos buvo baltai išrašyti vyšnių žiedai.

— Man? Gražus tai gražus butelis, bet ką aš su juo veiksiu?

— Pamerk gėlių ir pastatyk ant savo lango. Aš einu art, tavęs lange nematau, bet vistiek... tavo gėlės ten žydi. Kad žinotum, gražu pažūrėt, smagu atsimint. Tai taip, radastėle.

Sekmadienį Mikas užsirišo naują tamsiai raudoną kaklaraištį, o ant kairės rankos piršto užsimovė žiedą su raudona akute.

— Kad nežinotum, tai sakytum, kad koks raštininkas, — stebėjosi Tumosienė.

— Tikrai sakytum, — sušnibždėjo Agota nu-stebusi.

Per pusryčius ji nenuleido akių nuo Miko rankos.

Jau seniai buvo laikas eiti, bet Mikas vis kažinko stovinėjo prie darželio vartelių. Nuėjo iki kiemo vartų ir vėl sustojo. Agotos lange žibėjo toji tamsiai mėlyna vaza. Diemedžio šakelė buvo įmerkta, rausvi karkliukų žiedai ir tamsiai žalia rūtos šakelė.

— Ko neini? — paklausė Agota, išeidama į kiemą ir į plaukus smeigdamą naujas šukas su žibančiom akutėmis.

— Nėmu. Galvoju. O kad taip, Agotėle, tu ir man gėlele...

— Luktelk. Aš tau broliuką. Jis aksominis, ir jo akutės labai gražios.

— Ir rūtelę, Agotėle. Tiks prie broliuko.

— Negaliu. Juoksis... Supyks...

— Kas juoksis? Kas supyks?

— Žmonės. Neskinsiu.

— Nebūk maža, Agotėle.

Broliuku ji papuošė jo atlapą, nuleido rankas ir žiūrėjo į šalį — į šulinį.

— Aš ne maža... Tu pats nusiskink... — šyptelėjo ji nenoroms ir, lyg ko nusigandus, straktelėjo į trobą.

O vėlai vakare, kai jau visi rengėsi gulti, Mikas dar nuėjo į pagirį arklių perkelti. Tamsu buvo, kai grįžo. Agotos langas buvo atdaras. Mikas stabtelėjo, paklausė, priėjo arčiau.

Langas neužsidarė.

Kažinkas taukstelėjo ir cinktelėjo į grindis.

* * *

Dar buvo labai anksti, kai Mikas girdė upėj arklius ir žiūrėjo į saulę, raudonuojančią toli už žolių pievų. Iš daugaus į arimus krito vieversiai. Jie pailso bečiulbėdami.

Sodo patvoriu, kibirais nešina, ėjo Agota. Ji pasuko į paupį. Išėmusi iš kibiro, į vandenį ji sumetė mėlynas stiklo šukes, o paskui įmetė puokštę gėlių. Gėlės pasisupo upės bangose ir lėtai lėtai nuskendo.

— Kam tu jas dar čia atnešei? — stebėjosi Mikas, priėjęs arčiau. — Reikėjo numesti kur į pašalę. O aš tau nupirksiu kitą tokį butelį.

— Ne, ne, ne! Nereikia. Nepirk. Tik šukės liko...

Abudu nutilo. Agota žiūrėjo į tą vietą, kur nuskendo gėlės. Iš vandens išsoko sidabrinė žuvytė, pavandeniu skrido paklydus žuvėdra.

— Į pašalę reikėjo numesti? — prašneko ji, vis nepakeldama akių. — Kad dėdienė užteitų? Ji gudri. Suprastų. Tu sumynei jas. Eik sau.

Agota ravėjo daržą. Keleliu ėjo nepažįstama mergina. Prie daržo ji sustojo.

— Padėk, Dieve!

— Dėkui, dėkui.

— Tai ravit? Tų balandų šiomet tai pilni daržai. Sitą, ar čia tarnauja Totorių Mikas?

— Čia. Bet dabar jo nėra namie. Išvažiavo į Šunskus. Grįš vėlai vakare.

— Ar negalėtumėt jam pasakyti, kad sekmadienį ateitų pas mus?

— Gerai, pasakysiu. Jūs... sesuo?

— Ne, bet... Ne sesuo, tik aš norėjau pasitarti su juo. Nauja valdžia dalins žemes. Mikas irgi gaus. Sakau, būtų gerai, kad jam atrėžtų iš Liepinio, šimtamargio. Mūsų trobelka visai prie Liepinio laukų, tai galėtume ir gyvent pas mano tėvus, iki ką įsitaisysim. Po Kalėdų bus mudviejų vestuvės.

Agota iš rankų išmetė balandas.

— Ves? Mikas ves? — sušuko ji, prijuoste šluostydama žemėtas rankas. — Jis meluoja! O, Viešpatie... Tai kodėl? Kaipgi čia dabar? Ir... ves? Meluoja! Jis viską meluoja. Nėra jam nei Dievo, nei teisybės. Trobelka? Tai dvi trobelkos! Ir Šunskai, ir Gižai! Aha, ir žemės prireikė! Ir žiedas ant piršto! Ir kultuves margina!

Nepažįstamoji mergina žengė žingsnį atgal. Ji išsigando Agotos dešinioios akies. Atrodė, kad ta akis tiesiog šokinėja. Kaip baltas kamuoliukas.

— Gerai, aš jam pasakysiu, kad sekmadienį... — tęsė Agota, eidama iš daržo. Ji kalbėjo jau kitokių, kiek dusliu balsu. — Aš pasakysiu, o tu grįžk.

— O gal jis paliko kokį laišką? Sakė — aš parašysiu prašymą, o tu ateik ir nuneši į Gižų komitetą. Sakė — jei nebūčiau namie, tai palikčiau kam nors iš namiškių.

— Nepaliko, — nukirto Agota.

— Gal jis ką kita sugalvojo...

— Nepaliko. Eik sau. Grįžk — mūsų šunys labai pikti.

Per pietus Agota srėbė tik porą šaukštų barščių ir atsikėlė nuo stalo.

— Nevalgai? Kas tau yra, Agotėle? Sergi?

— susirūpino Tumosenė.

— Negaliu. Galvą skauda.

— Matau, kad veideliai užkaite. Prigulk, dukrele.

— Nereikia...

Ji pavaikštinėjo po sodą, paskui nuėjo į paupį, atsisėdo ant kranto ir ilgai žiūrėjo į vandenį. Į tą vietą, kur ryte nuskendo gėlės.

Skraidė kregždės ir savo smailus sparniukus vilgė į upės vandenį, o jų čypsėjimas ir čirenimas buvo toks švelnus ir graudus, kad Agotai net ašaros pasirodė akyse.

Po vakarienės Tumosenė turėjo daug vargo su ja.

— Aš žinau, ką sakau, Agotėle. Tik karštas vanduo! Gerai išmirkyk kojas ir tuoj gulk. Visas ligas kaip ranka atims.

Agota ne, ir gana. Kam čia to visko. Kam to karšto vandens. Ir taip karšta.

Į kiemą įdardėjo Mikas.

Agota tik žvilgt pro langą, čiupt už dubenio su garuojančiu vandeniu ir tuoj į savo kambariuką.

— Nekinkyk, — šuktelėjo Tumosa pro langą. — Eik vakarienės.

Mikas įėjęs apsidairė po kambarį ir atsisėdo gale stalo.

— Tegu arkliai atspučia, o tu valgyk. Aš pagirdysiu ir išvesiu.

— Aš pats išvesiu. Tai čia. Tamsoj nė grandinės nerastumėt.

Šiandien Mikas buvo labai geras.

O Agota sėdėjo ant krašto lovos ir klausėsi griezlės. Keleliu prajojo Mikas ir tyliai švilptelėjo. Agota dėšine ranka stipriai sugniaužė pagalvės kampa.

Arkliai savo pasagomis garsiai taukšėjo į kelio akmenis. Tos pasagos sukapojo ramų ir vienodą griezlės kryksėjimą.

Atdaras langas darėsi vis tamsesnis ir tamsesnis.

Nenusirengusi Agota įspaudė veidą į pagalvę. Griezlė nutilo.

Po kokios valandos —

— Agotėle... Agočiuk... Miegi?

Balsas buvo šiltas ir drebėjo.

Agota pakėlė galvą — tamsiai mėlynam lango keturkampy juodavo Miko galva. Ji tyliai nuleido kojas ant grindų, tyliai pakėlė dubenį ir visą vandenį šliukstelėjo Mikui ant galvos. Dubuo išslydo iš rankų, atsimušė į palangę ir garsiai suskambėjo. To skambėjimo buvo pilnas kambarėlis ir pilnas kiemas.

Šlept, šlept pasigirdo basų kojų žingsniai — į kambarėlį įkišo galvą Tumosienė.

— Kas čia pasidarė, Agotėle? Sudaužei ką?

— Katiną apliejau vandeniu.

Tumosienė valandėlę tylėjo.

— Ki, ki, ki, — staiga sukikeno ji tamsoj. — Tai Agotėlė, tai mergelė! O tu, mano rūtele! Tave ir kunigėlis už tai pagirtų, o aš jau nė nežinau... Rytoj aš tau parvešiu kokią dovanėlę. Bet tu tylėk. Nei kitiem, nei jam pačiam nieko nesakyk. Ir aš tylėsiu. Iširdęs jis nežinia ką padarytų. Nes — aš tau pasakysiu — žmonės labiau pakenčia mušimą, nekaip pajuokimą.

Pusryčių Mikas atėjo pavėlavęs. Du kartu reikėjo šaukti. Į trobą įėjo garsiai juokdamasis ir Tumosai papasakojo, kaip jis, piaudamas dobilus, išgąsdino zuikį. Kad nērė tas zuikis! O kad jis ėjo, kad ėjo...!

Tumosa nustebeš pažvelgė į savo berną.

Nei iš šio, nei iš to Mikas Tumosienei padėjo nukelti puodą.

Valgydamas jis paklausė, ar vakar nebuvo atėjęs tokia mergina.

— Ne, nebuvo jokios merginos. O kas ji? Iš kur ji?

Ir juokdamasis, ir klausinėdamas Mikas nė karto nepažvelgė į Agotą. Lyg jos nė troboj nebūtų buvę.

Tumosienė parvežė Agotai gražią dovaną. Tai buvo skarelė. Ji visa buvo raudona, tik pakraščiųuos balti serbentų lapai ir juodos uogos. Agota negalėjo atsigrožėti, žiūrėdama į mažą veidrodėlį. Apypiete, ravėdama gėles, neiškęsdavo nepasikraipiusi prieš praviro lango stiklą. Upėje

mazgodamosi kojas, visai apsalė: skarelė vandeny atrodė dar gražesnė — tamsiai raudona.

Šiandien namie buvo daug darbo. Saulė jau arti laidos, o karvės dar nemelžtos. Tumosienė irgi ėjo Agotai padėti.

Beržo šešėlis papievų jau buvo ilgas ir žolė tame šešėly pajuodo.

Iš paupio su pilna vandens statine važiavo Mikas. Ganyklos tolokai nuo upės, tad karves ten vedžioti girdyti neapsimokėjo.

Kai moters prisiartino prie ganyklos, juodmargis bulius pakėlė galvą ir garsiai sušvokštė pro šnerves. Krestelėjęs galvą, jis koja pradėjo kasti žemę ir baubti. Žemės kilo aukštai ir krito jam ant nugaros. O baubė jis tokiu balsu, kad abidvi melžėjos išsigandę sustojo.

— Kas gi čia dabar? Agotėle, skarelė! Nusi-rišk skarelė!

Agota savo raudoną skarelę pasikišo po prijuoste.

Mikas nusikvatojo ant visų laukų.

Bulius vėl pakėlė galvą, įtempė grandinę, apėjo vieną ratą ir, nususukęs į mišką, subliovė. Jo balsas buvo užkimes ir sumišęs su spiegiu. Miške subliovė kitas bulius, po akimirksnio trečias, bet jau toli ir neaiškiai. Juodmargis paklausė, paklausė, pajudino ausį ir treptelėjo koja.

O Mikas vis tebekvatojo. Net susiriesdamas.

— Kvailys, — širdo Tumosienė. — Brudas. Aš negaliu pakęsti, bet pamėgink išvaryti! Ne tie laikai... Agotėle, niekad, o niekad su raudonu daiktu nei artyn prie buliaus. Neduok, Dieve... numuštų grandinę...

Sekmadienį Mikas iš Gižų grįžo vėlokai. Parėjęs valandėlę stovėjo prie darželio tvoros ir žiūrėjo į žvirblius, kurie straksėjo patvartėje. Nuispiovęs į darželį, įėjo trobon ir riktėlėje Agotai:

— Kur prašymas?

Agota tylėdama išėjo į savo kambarėlį.

— O klausiau! Klausiau, ar nebuvo pusseserė atėjusi. Kur tau pasakys! Prašymo buvo atėjusi. Turėjo nunešt į Gižų komitetą.

Agota sugrįžo ir tylėdama ant stalo padėjo gelsvą voką.

— Ve! Ve tas prašymas! Iš anksto parašiau, visus vargus išdėsciau. Prašiau, kad atrėžtų iš Liepinio, o dabar jau per vėlu. Šiandien parašiau kitą prašymą. Gausiu, tai gausiu žemės, bet kur! Trys kilometrai nuo plento! "Man reikia Liepinio žemės", sakau. "Iš kito atimkit ir man duokit". Kur tau! "Visi lygūs", sako. "Pavėlavai. Čia nė Kaunas nepadės".

— Vežk į Maskvą, — metė Agota ir nusisuko į sieną.

— Žvaire!

— Dėdiene! — suspiegė Agota ir pribėgusi atsistojo šalia Tumosienės. Toks baisus buvo Miko balsas. O Agotos riksmo buvo ir išgąstis, ir nuskriausto kūdikio maldavimas.

— Tu pati galėsi vežt prašymą į Maskvą, kai tavo vaikas paaugs, o sviete vietos neturės.

O gal dėdienė ir nežino, kad tu turi vaiką. Teta Sunskuos augina.

— Dėdiene! Jis meluoja! Jis viską meluoja! Totorius! Tu suėdi žmones. Tu esi... tu... Tu biaučių biaučiausias kiauulė!

— Liaukitės — šuktelėjo Tumosienė. — Tu, Mikai, nemeluok. Neskriausk mergaitės. Nege-
rai, negražu.

— Tavęs ir nauja valdžia nepagirtų, — isiki-
šo ir Tumosa. — Ir nauja valdžia draudžia varg-
šui vargša būti.

Mikas tik mik, mik... Valandėlę tylėjo. Žvilgtelėjęs į gelsvą voką, vėl ėmė siusti.

— Tai ji mane suėdė! Mazgotė. Dar rūtas laisto! Kurgi! Jos net galvijai baidosi. Nieko... nieko... Aš visam kaimui papasakosiu apie jos... rūtas! Aš ir jums parodysiu, ko vertos jos rūtos, — pabaigė jis, voką kišdamas kišenėn.

Išėjęs tiesiai patraukė į arklidę, o netrukus grįžo per kiemą, ant keturnagės šakės nešdamas arklių mėšlo. Priėjęs prie darželio, mėšlą metė ant rūtų eželių.

— Tu verčiau išrauk jas, tu sumindžiok jas! Į ugnį mesk! — klykė Agota visa išbalusi. — Mirsiu, o neužmiršiu. Rūtų nė gyvulys neliečia! Springdama ašaromis, ji įbėgo į savo kam-
barį.

Saulė jau buvo nusileidusi. Juodam praviro lango stikle raudonavo ugnies ir kraujo dėmės.

Pro ašarų miglas žiūrėdama į tas raudonas dėmes, Agota sugriežė dantimis.

Ryte ji atėjo pusryčių, kai Mikas jau buvo pavalgęs ir išėjęs į kiemą. Per pietus irgi nesi-
rodė. Tumosienė kalbina ją, o ji tyli ir sukasi į sieną. Tik prijuostės raiščius tai suveržia, tai vėl atleidžia.

Tumosa šiandien irgi buvo piktas. Prireikė brūžeklio — nēr! Aiškiai atsimena — buvo pa-
dėjęs dėžutėn, kur plaktukai, replės ir skaptukas. Nēr. Klausė Miką, klausė žmoną — neturėjo ir nematė. Gal Agota? Paklaus, kai sugrįš su pienu.

Pavakare karvių melžt ji išėjo gerokai per anksti. Tumosienė nieko jai nesakė. Tegu, tiek to. Tegu kiek apsiramina ir apmiršta. O toks at-
simainęs jos veidas!

Agota sėdėjo ant akmens, kai Mikas atvažia-
vo į ganyklą su vandens statine.

— Ko nemelži, varna?

— Jau pamelžiau, — atsakė ji ramiai. — Tik Ilgaragei tarp kojų nagų įlindęs šipulys. Tokia

skiedra. Norėjau išimt — nestovi. Aš palaikysiu už ragų, o tu išimk.

Mikas priėjo prie Ilgaragės.

— Stovėk, stovėk, karvute, — kalbėjo jis pa-
silenkdamas.

Agota, kaire ranka laikydamosi už karvės rago, dešine iš po prijuostės išsitraukė raudoną skarelę. Skarelė buvo keturlinkai suklostyta, o prie keturių palaidų kampų prisiūtas meškerės kabliukas. Agota skarelę vikriai užmetė Mikui ant pečių, atsargiai truktelėjo, ir kabliukas už-
sikabino už triniųčių.

— Tu ko čia glaudaisi? Laikyk, kad laikai. Kai paglostysiu, tai ir motina, prisikišusi žiburį, nepažins. Hm... Skiedra visai nauja. Sakyčiau, iš pačio skiedryno. Norėčiau žinoti, koks velnias čia ja atnešė į dobilus.

Prileidęs du kibirus vandens, Mikas nuėjo prie buliaus. Pastatęs kibirus, jis nusigriebė ir žiūrėjo į rusų virtuves, besileidžiančias pakalnėn į paupį. Staiga bulius sumaurojo ir numušė grandinę. Mikas šoko bėgti, bet nubėgo tik kelis žingsnius. Rodos, kas galą rasto pamėtėjo tolyn — toks buvo buliaus smūgis. Net viena koja pri-
klaupė, bulius trynė ir raičiojo Miką, o Agota stovėjo.

Kada bulius, retkarčiais subaubdamas, nuė-
jo pas karves, Agota pribėgo prie Miko ir nuo pečių nuplėšė raudoną skarelę. Atsargiai, kad nesusikrūvintų rankų, ji pasikišo ją po prijuos-
te.

Čirškė žiogai, visuos laukuos ir padangėj, ir Agotos smilkinius.

Subliovė bulius. Atrodė, kad koks nemokša papūtė išklėrusį klarnetą.

Per pievą bėgo Tumosa, iš paupio bėgo rusų kareiviai.

Mikas mirė ant kareivių rankų prie pat var-
tų.

Agota grįžo namo toli atsilikusi nuo visų. Iš tolo atrodė, kad tie kibirai per sunkūs jai. Atro-
dė, kad ji svyruoja eidama. Lyg girta.

Bulių sugavo paupy ir atvedė priišti. Gran-
dinę pakėlęs nuo žemės, Tumosa krūptelėjo — grandinės žiedas iki pusės buvo lyg piaute įpiautas ir tik toliau nulaužtas. Tumosa atsimi-
nė brūžeklį. Grandinę surišęs viela, jis tuoj nu-
skubėjo namo. Brūžeklis buvo dėžutėj tarp rep-
lių ir plaktukų.

O Agota dingo. Kaimynai matė ją einant pa-
upiu su dideliu ryšuliu rankoj.

KŪRYBOS PASAULY

LITERATŪRA

RAUDONI BATUKAI

arba

JURGIS SAVICKIS

Pirmoji Jurgio Savickio novelių knyga „Šventadienio Sonetai“ išėjo 1922 metais (rodos, Berlyne), t. y. tais pačiais metais, kaip ir Vinco Krėvės „Šiaudinėj pastogėj“. Vinco Krėvės knyga tuoju susilaukė visuotinio įvertinimo, ir jos autorius buvo pripažintas lietuvių literatūros klasiku. Tuo tarpu Jurgio Savickio „Šventadienio Sonetai“, pasipuošę šauniais vakarietiškais drabužiais, praėjo visiškai nepastebėti ir niekam nereikalingi. Vadinasi, Savickio knyga pasirodė nelaiku, kitaip sakant, laiku, bet tai mūsų literatūroje labai dažnai atvejais reiškė „nelai-ku“. Savickis nesilaikė beveik privalomos tuomet (ir šiandien!) atsilikimo nuo savo epochos distancijos ir buvo nubaustas, kam drįso pasirodyti, dar ne visiems lietuvių literatūros „seniesiems“ klasikams savo pagrindinius veikalus išleidus. Aš visai čia nemanau ironizuoti nei Vaižganto, nei Krėvės, tik noriu konstatuoti patį faktą, kad jų kūryba, normalios visuotinės literatūros istorijos chronologijos prasme, tektų nukelti į Balzako laikus.

Savickio „Šventadienio Sonetai“ pas mus būtų buvę „laiku“ tik apie 1930 metus. Žiūrint ir šiandien turimos didesnės laiko ir tam tikra prasme erdvės perspektyvos, debiutinis Savickio veikalas mūsų naujosios beletristikos peizažo horizonto linijoje stovi kaip milžiniškas medis neaiškios ir gana skurdžios augmenijos plotuose. „Šventadienio Sonetai“ buvo, galima sakyti, pirmas realus lietuvių dailiosios prozos kontaktas su Vakarų literatūra, pirmas

literatūrinis šuolis iš balanės gady-nės, atnešęs Europoje vykusią literatūrinių revoliucijų atgarsius ir džiaugsmą. Tuo tarpu mūsų klasikų tų revoliucijų visiškai nepastebėjo.

Keistas dalykas! Man ir šiandien tebeatrodė, kad toks Krėvės kubizmo, futurizmo ir įvairiarūšio ekspresionizmo siautėjimo laikais buvo jau veterano amžiaus sulaukęs. Tačiau datos kalba visai ką kita. Marcel Proust, James Joyce, Franz Kafka ir t. t. yra arba vyresni, arba vienmečiai. Dėl šio labai savotiško nesukubėjimo kalti ne vien patys mūsų klasikai. Faktiškai jie tik pakluso literatūrinės raidos kontinuiteto dėsnui, kuris nepakenčia spragų, ir XX a. pradžioje sukūrė tai, kas kitur buvo daug anksčiau padaryta.

Taigi, Savickis buvo pirmas mūsų prozininkas, mėginęs sulaužyti aukščiau minėtą apgaulingą „istorinę iliuziją“ ir atsistoti ant savo epochos platformos.

Adomas Jakštas, nepermaldaujamas bet kokio modernizmo priešas ir tradicijų saugotojas, recenzuodamas „Šventadienio Snetus“, pastebėjo, kad autorius (Savickis), nors ir turįs talentą, bet klaidžiojais pavojingais modernizmo šunkeliais. Nuo šios recenzijos praėjo nemaža laiko. Išėjo „Ties aukštu sostu“, „Atostogos“, „Truputis Afrikos“, „Kelionės“, bet Savickio „situacija“, t. y. jo santykis su publika mažai ką tepasikeitė. Esmėje buvo pasilikta prie jėkštiosios tezės. Vėlesnieji Savickio vertintojai visuomet pabrėždavo jo aristokratiškumą, stiliaus kultūrą, ori-

ginalumą, bet taip pat, nors ne taip aiškiai, jo nereikalingumą mums, muzikų vaikams. Tačiau dauguma jį vertino vien tik etiketo sumetimais, vadinasi, kaip jiems nesuprantamą ir jų interesų sferon neįeinantį reiškinį: „Kas žino, o gal jis ko nors ir vertas?“

Nedaug aiškesnė Savickio situacija ir šiandien, „Raudonų Batukų“ pasirodymo metais. Ir šiandien Savickio kūryba tebėra pažymėta kažkokiu fatališku ženklu, ir šiandien jis tebėra „biaurusis ančiukas“ mūsų literatūros tvenkiny.

Jieškant gilesnių čia tik ką nurodytos „biauricio ančiuko“ situacijos priežasčių, tektų tūkstantąjį kartą priminti ir kaltinti amžiais mums nepalankią istorijos mūžą Klio, vertusią mus šimtais atvejų išlikti tik atsilikimo kaina ir tuo būdu sukūrusią nesugriaujamą argumentą prieš modernizmą, argumentą, kurį mes taip dažnai vartojome ir tebevartojame. Dėl to, mes ir esame toki atsargūs, perdėtai atsargūs. Lietuviška sėmėga kitados herojiškai atsilaukusi prieš svetimuosius ir niekados savo tautos neišdavusi, nepadėta laiku į muziejų, nepriklausomo gyvenimo laikais, dažnai mus saugojo ir nuo kultūros. Savickio kūryba kaip įtartinas dalykas neišvengiamai turėjo į ją atsimušti. Be to, Jurgis Savickis priklausė pirmajam ir paskutinei mūsų rašytojų kartai, kuri susiformavo europinės kultūros dvasioje ir, nepriklausomybę atgavus, kontakto su šia kultūra nenutraukė, nes turėjo šiam reikalui pakankamai priemonių. Tuo tarpu pirmosios nepriklausomos Lietuvos rašytojų kartos minėto kontakto nebeturėjo, o atramos, bent iki naujų ryšių sudarymo, turėjo jieškoti kitur. Dviprasmiškas šūkis grįžti atgal į kaimą turėjo didelį pasisekimą ir išaugino nepriklausomybės epochoje dominavusį miestiečio gyvenančio kaimiečio tipą, kuris, valdžios remiamas, patriotizmo vardan, gana sėkmingai kovojo su įvairiais keliais prašmugeliuojama Vakarų Europos dvasia ir kultūra. Šio-

je atsilikimo dramoje taip pat žymų vaidmenį suvaidino nuolatos brukamos lenkų romantizmo seniai mirusios idėjos ir bekraujų šešėlių bei simbolių miglose ir budistinėje stagnacijoje skendinti Vydūno filosofija, naikinusi realybės pajutimą ir raginusi garbinti abstrakčią „amžinąją ugnį“, rizikuojant niekad nepajusti tikrosiosios — šaltiniai, iš kurių ištisos kartos sėmėsi dvasinės stiprybės. Čiurlionio tapyba, Herbachiauskas ir Balio Sruogos kontratakos nepajėgė sulaikyti šios atavizmo bangos — ir ji išsiliejo daugelio mūsų smegenyse. Ir pasekmės, kaip visiems žinoma, buvo gana liūdnos: savąją kultūrą mes vertiname tik kaip žodį, kaip mitą ir kiekvieną naują, realią kultūrinę kūrybos apraišką naikiname ikonoklastų įnirtimu.

Šitokiam fone išėjęs Jurgis Savickis ir negalėjo tikėtis geresnio sutikimo. Jis buvo ir liko panašus į susišukavusį inteligentą, kaimo purvynuose besikankinantį. Savickio likimą mūsų literatūroje gerai galima palyginti su likimu jo paties personažo — fleitininko Žiogo, stokiškai baigiančio dienas niekuomet jo nesupratusių kaimiečių tarpe.

Jurgis Savickis nieko bendro su kaimu neturi. Tik atsiminimai, kažkada matyti spektakliai. Jis yra apsisprendęs disidentas, savo kultūros pobūdžiu priklausęs retai pas mus besipašaukiančiam buržuazinės inteligentijos tipui. Savickio intelektualinis lopšys, galima sakyti — tėvynė, yra Europa, arba toji epocha, kurioje Stravinskio muzikos, Picasso tapybos, Rene Clair filmų ir poezijos revoliucijų fone pražydo ir išsigimė buržuazinė kultūra. Jo gerokai oporūnistišinė filosofija, vengianti taip vadinamą „prakeiktą“ problemų, jo idealas — kultūringas, rafinuotas, ironiškas ir skeptiškas žmogus — dar ryškiau pabrėžia ryšį su minėta epocha ir kultūra.

Savickio, kaip rašytojo, laikysenoje nieko nebėra iš romantiškai suprastos šios profesijos atstovų pozos. Jis yra greičiau vienas iš tų, kurie parausta, pavadinti rašytojais ar poetais, kuriems, Jean Paulhan žodžiais tariant, „atrodo, kad neįmanoma būti garbingu literatu, neįmanoma pasibjaurėjimo pačia literatūra“. Titulo ir realybės galima disarmonija yra aktuali kiekvienam rašytojui. Gi pas mus per didelis literatūros meilės akcentavimas ne kartą reikė talento stoką. Tačiau vėlgi tenka pabrėžti, kad Jurgis Savickis yra kone vienintelis europietiško rašytojo tipas mūsų literatūroje.

Po šių bendrų pastabų norėtusi bent akies kraštelį žvilgtelėti, ką gi konkrečiai naujo davė mūsų prozai Jurgis Savickis. Atsakymas trumpas ir aiškus: Savickis atliko pirmąją lietuvių dailiosios prozos reformą, pradėdamas naują, „poklasikinę“ jos epochą, kuri dar ir šiandien tebėra gyva kasdienybė. Savickio reformos esmę sudaro sekantieji trys momentai: a) mūsų dailiosios prozos pakėlimas iš pusiau etnografinės literatūros į grynosios literatūros rangą; b) tradicinių etninių personažų pakėlimas bendrai žmogiškais ir c) atkreipimas dėmesio į formos problemas.

Senieji mūsų beletristai, kaip Vaižgantas, Žemaitė, „nurašinėjo“ lietuvišką buitį, mažą ką nuo savęs tepridėdami. Visą jiems diktavo tradicija ir natūralūs ryšiai su aplinka, kurie amžių bėgyje buvo virte beveik aiškiai apibrėžtomis formulėmis. Jurgis Savickis lėjo į mūsų literatūrą ir buitį visiškai kitu būdu. Vietoj natūralinės senųjų estetikos Savickis atnešė naują, teoretiniais samprotavimais pagrįstą estetiką. Nebepripažino modelio neliečiamybės ir „matė kitaip“, t. y. savomis, nebe tradicijos akimis. Savickis yra griežtas antinaturalistas, nepripažįstąs gamtai jokių grožinių kvalifikacijų, tuo tarpu beveik visi mūsų senieji yra gamtos vaikai ir jos garbintojai. Kūrybinio proceso metu jis yra daugiau panašus į teatro režisierų, organizuojantį savo spektaklį, negu į tradicinį lyriką. Savo novelės „organizuojamas“, Savickis pirmoje eilėje pakeičia senas „dekoracijas“ ir senovinį „apšvietimą“. Scenovaizdis irgi naujas — miestas. Jam visiškai teisingai priklauso vienintelio autentiško miesto ir jo žmogaus vaizduotojo vardas lietuvių literatūroje. Keturvėjininkų miestas tebuvo butaforija, tradicinių banalybių rinkinys, svajonių miestas, pasaka. Jurgio Savickio miestas yra tikras, ekspresionistinėmis linijomis pagyventas, su visomis epochos spalvomis ir nuotakomis. Tai nėra vien miesto ilgesys, kurį sukeldavo nublukę rusiški romansai arba neužmirštos „Sous les toits de Paris“ prieblandos, Albert Prejan ir Annabella. Tai yra miestas, stovintis šiaurės, ant žemės. Metaforiškai išsireikiant, galėtume tvirtinti, kad vienintelis miestas Lietuvos teritorijoje tuomet ir buvo tik Savickio knygoje.

Tose novelėse, kuriose veiksmas vyksta kaimo aplinkoje, Jurgis Savickis davė ir keletą labai ryškių gamtovaizdžių. Jų spalvos ir linijos iš esmės skiriasi nuo ankstyvesnių

šios rūšies pavyzdžių mūsų literatūroje. Jis ir čia yra daugiau dekoratorius, negu aprašinėtojas. Ir tų dekoracijų nedaugiau, negu reikia jo rodamai dramai. Jų nuotaika suderinta su personažo psichologija. Fleitininkas Žiogas, žiemos vakaro peizaže nematydamas saulės, mąsto: „Prožektorius netvarkoje!“ Lygiai taip jis būtų galvojęs, dar tebegrieždamas Žydriosios Tulpės teatre. Kitur, ypač jo vakaro peizažuose, tiek daug linijų ir spalvų, žaismo, kaip ekspresionistiniame paveiksle. Ir viskas, rodosi, čia tebekvepia šviežiais dažais, bet ne gamta.

Ypatingą dėmesį Jurgis Savickis skiria formos problemai. Šis dalykas ilgą laiką mūsų literatūroje nebuvo judinamas. Praktiškai nė laiko neturėta šioms klausimams. Savickis kone pirmas (jei neskaityti Igno Šeinaus) nueina formalistinių eksperimentų keliu mūsų dailiojoje prozoje. Visi didieji mūsų literatūros stilistai — Donelaičiai, Valančius ir iš dalies Vaižgantas su Krėve — savo stilių susikūrė instinktyviai, jokiais eksperimentais ar teoretiniais samprotavimais nesiremiam. Savickis, priešingai, sąmoningai ieško ir stengiasi sukurti savo paties interpretacijai tinkamą instrumentą. Jeigu senųjų mūsų literatūros stilistų charakteristikai pakaktų tradicinės Buffono formulės, tai kalbant apie Savickio stilių, reiktų dar pridėti, kad stilus yra dar ir tam tikra kultūra.

Savickis šiuo požiūriu ypač išskirtinas dar ir dėl to, kad visa mūsų posavickinė beletristika pasižymėjo totaliu stiliaus neįėjimu. Tik retos išimtys — Tarulis, Vaičiulaitis, Pulgis Andriūšis ir dar vienas kitas neleidžia šiam tvirtinimui virsti griežta taisykle. Daugeliu atvejų tegalima būtų kalbėti tik apie patriotinį, sentimentalinį, romantinį, realistinį ir dar kitokį, bet ne apie individualų x ar y stilių. Galima net būtų tvirtinti, kad visa mūsų literatūros istorija, nuo pačių jos šaknų, stovi stilistinio dekadanso ženkle, nes vargu kas mūsų literatūroje galėtų prilygti Donelaičiui ar Valančiui kaip stilistai.

Jurgis Savickis, be abejo, lietuvių literatūros istorijoje priklausys didžiųjų (mūsų mastu) stilistų eilei, nes jo balsas buvo ir pasiliko vienišas, nepamėgdžiojamai autentiškas, koki vieniši ir nepamėgdžiojami buvo Kristijono Donelaičio ir Motiejaus Valančiaus balsai.

Sunku būtų kalbėti apie Savickio pasaulėžiūrą. Jisai savo novelėse ją kaip tik galėdamas slepia. Vis dėlto galima teigti, kad pasaulėžiūrinį jo

pagrindą sudaro tam tikra estetizmo rūšis. Estetiniai motyvai yra ir jo etikos normos. Kiekvienas jo kūrybinio pasaulio aktas yra daugiau ar mažiau subordinuotas estetiniam momentui. Gyvenimas jam tėra teatras, cirkas, pramogų vieta, su gerai ir blogai vaidinančiais aktoriais, su įdomiomis ir mažiau įdomiomis situacijomis. Jam mažai įdomūs "kiti" jo stebimųjų dramų ar komedijų motyvai, išskyrus konstruktyvinius. Savickio humanizme taip pat žymiai daugiau estetinių argumentų negu artimo meilės ar užuojautos.

Po ilgos atostoginės intermedijos, kurią sudarė jau minėta kelioninė literatūra, Savickis šiais metais išleido naują novelių rinkinį — "Raudonus Batukus". Tai žymus įvykis mūsų literatūros gyvenime, ir ypač šiais jos nuopuoliu metais. Ši plona knygelė verta platesnės kritikos, bet mes ją atidėsime patogesnei progai ir pasitenkinsime keliomis pastabomis.

Rinkinyje išspausdintos 6 novelės: "Klevienė", "Nukryžiuotoji", "Mėnesiena", "Jono Grauzos nuotykiai", "Kapinėse" ir "Raudoni batukai", parūpiną ir visos knygos pavadinimą.

Paliesime čia tik penkias, mūsų galva, pačias būdingiausias: "Kapinėse", "Nukryžiuotoji", "Mėnesiena", "Jono Grauzos nuotykiai" ir "Raudoni batukai". Pirmojeje autorius parodo šurpią savo materialistinių šaltumų "menschliches Elend" dramą ekspozicijoje Savickis supažindina su pagrindiniais personažais, nelyginant moderninėje dramoje, parodydamas visus juos prie duobės kaimo kapinėse, visam vaidinimui realybėje jau pasibaigus. Fonas — kontrastingai nykus peizažas:

"Dvi moterys su gobtuvais, du vaikai, kunigas pryšakyje, duobkasiai, sulindę į duobes, ir dar keli pripuolamai asistuoja žmonės, kaip ir mes.

"Drėgnas, raudonas molis. Duobė. Išsiskiria balti moterų gobtuvai ir baltas kunigo drabužis. Kūdrėlė. Joje atsimuša mėlynas dangus ir plaukia balti debesėliai, laivai. Tolimesniame kapinių kampe yra palaidoti vien tik nusižudėliai, nekrikštai, pančiais pasikorę bernai ir kiti iškrikėliai. Ten vien jaunos drebulaitės, joms ten patogiau — daugiau vietos, jos ošia ten daug garsiau savo skambiais lapais.

"Ši iškrikėlių zona yra apkasta giliu grioveliu, kad neįvyktų klai-

da. Tarytum kokie apkasai, paruošti mūšiu!" (92 psl.).

Toliau autorius pasakoja ir rodo, kaip pats buvo įsimašęs vienoje iš šios dramos peripetijų, sutiko su pagrindiniais personažais, kurie čia yra: jauna kaimietė, ištėkėjusi už kuprio, jos vyro tėvas, žiaurus despotas, ir raktas panašus į sulenktą virbalą. Savickis rodo, kaip šis primityvus žmogus (tėvas), savo tamsumo ir rasto padedamas, beviltiškai kovoja prieš nepermaldaujamą santarvę, žmonos, sūnaus ir marčios sudarytą prieš jį, ir pagaliau, Savickio žodžiais tariant, griūva, kaip žiaurais determinizmo ir istorinės bei socialinės logikos auka. Tai yra faktiškai to paties Vaizganto ar Krėvės vaizduojamo gamtos žmogaus portretas. Tik į jį pažiūrėta iš kito taško ir kitais metais jis čia matuojamas. Ne tradicijos paneigimas nužudo Savickio personažą, bet žmogiškų aistrų susikirtimas. Savickis savojo personažo neidealizuoja. Jis jam yra baises primityvas, ir visi šio žmogaus veiksmai jam tėra įdomus spektaklis. Savo reagavimo būdu jis čia stovi vis dėlto daug arčiau Maupassant ar Flaubert, negu Krėvės ar Vaizganto. Dar toliau jis stovi nuo daugelio antraeilės ar trečiaeilės reikšmės mūsų buities vaizduotojų, kurių rankose Vaizganto ir Krėvės tradiciniai tipai labai dažniais atvejais yra virtę tautinių ansamblių šokėjais.

Pasakoja Jurgis Savickis lakoniškai, šaltai, nesuinteresuotai, tarytum mėgintų tik įvairias mizanscenas ir įieškotų sunkiai išgaunamos harmonijos, aiškiai žinodamas, kad moralisto ar sociologo šešėlis sunaikintų ir taip sunkiai sugaunamą grožio iliuziją šioje niaurioje istorijoje, nes jos personažai "laidoja žmogų, sugrįžę vėl įmis lauko darbų".

"Nukryžiuotiesios" pagrindinė tema nėra ekskursija į Prancūziją, kaip gali iš pirmo žvilgsnio atrodyti. Faktiškai tai yra ekskursija iš tragiškai pilkos kasdienybės, mažas spindulys pikto voro materialistiniame tinkle laikomos moters gyvenime. Jos giliai pasiėptos, vos tesuokiamos svajonės staiga ima ir realizuojasi, bet po to ir vėl reikia grįžti į tinklą. Nors Jurgis Savickis kiekviena proga ir dievagojasi nesąs psichologas ir dvasios gyvenimo analizė esanti tik specialistų reikalas, jis čia pasirodo gilus "mažojo žmogaus" žinovas. Iš šito pažinimo ir kyla jo keistai švelni nuotaika, kurios negalėtum geriau pavadinti, kaip tik optimistiniu pesimizmu.

"Mažojo žmogaus" moters restorane sutiktasis fatas, savotiškas "voleur d'etincelles", visų jos dvasioje prisi-

sunkusių skurdo įvaizdžių fone iškyla iki laimės simbolio ir svajonių realizavimosi aukščio.

Visa ši novelė, man rodos, švelni ir tyra, kaip vakaras impresionistiniam paveiksle, kaip naktis Esterelio kalnuose.

"Mėnesiena" yra pati "mopasaniškiausia" Jurgio Savickio novelė. Ji yra taip pat vienas iš pačių meistriškiausių šio žanro kūrinių. Banalus siužetas, banalus personažai. Viskas banalu. Bet taip pat ir meistriška. Ji gerokai primena daugelį Maupassant novelių, vaizduojančių šventadienines jaunų valdininkų iškylos ir pikantiškas meilės avantiūras, kurios dažniausiai taip pat prasideda: "Jis buvo valdininkas Paštų Ministerijoje. Ji — modistė viename madų salone..." ir t. t. "Mėnesiena" irgi panašiai prasideda. Bet Jurgis Savickis iš banalybės pilkumos ir beprasmiškumo ją iškelia į meno kūrinio aukštumas. Tai lyg ir parodomoji novelė. Savickis, tarytum, stovi estradoje ir moko, kaip stilistinės ir konstruktyvinės magikos pagalba iš nieko galima padaryti meno kūrinį ir dar kartą priversti publiką tikėti, kad "Ji buvo — viskas. Ji buvo nuotaika".

"Jono Grauzos nuotykiuose" Savickis pirmuoju asmeniu pasakoja savo herojaus išgyvenimus mažame pietų Lietuvos miestelyje, tik grįžus iš užsienio. Tai, galima sakyti, graudi ir lyriška istorija, kurią autorius tačiau praveda šiek tiek humoristinėje atmosferoje. O graudi ši istorija yra dėl to, kad tai yra ne vien tik Jono Grauzos, bet ir daugelio iš mūsų grįžimas, — grįžimas visų tų, kurie, kaip ir Jonas Grauza, išvenę "šiltos vietos" ir vedybų su ruse Olga, kuri "savo žirklėmis ir savo fasonu būtų įskirpusi, kaip koki žmogeliuką iš nudėveto popierio". Graudi ji yra ir dar dėl vieno dalyko, būtent, kad visus šiuos grįžusius sūnus palaidūnas sutikdavo familiariskos ir vaizdo nykumui būtinos nepriklausomo gyvenimo pradžios miestelių kaulės.

Pasinaudodamas Jono Grauzos nesėkme (visi traukiniai yra išėję), Jurgis Savickis piešia kasdieniškas šio ramaus miestelio scenas karštą vasaros dieną. Tie nykūs vaizdai ir yra pats įdomiausias dalykas visoje novelėje. Skaitant stebiesi autoriaus pastabumu ir be galo šilta piešinio linija, savo skambėjimu išliejančia visą šio peizažo ilgesį ir liūdesį.

Pagrindinė novelės tema — senos meilės istorijos atomazga — šiuose rėmuose palieka kartų blukimo jausmą.

Antraštinė knygos novelė "Raudoni batukai" skamba kaip šviesus prisiminimas iš dar šviesesnės impresionizmo epochos. Ji skamba šiandien kaip savotiškas disonansas, kaip per daug šviesi spalva tamsiame šių dienų "Litterature noire" fone. Dabartiniam skaitytojui sunku net beįsivaizduoti, kad Savickio vaizduojama epocha realybėje būtų egzistavusi — be rūpesčių, be skausmo, be konvulsijų. Šiandien mes šią novelę galėtumėm pavadinti, žinoma, ironiškai, fantastine, nes jos šviesa mūsų prie tamsos pripratusiom akim įgyja fantazijos vertę. Realybė gi visuomet tamsoka. Todėl, be kita ko, "Raudoni batukai" yra dar ir puikus anos optimistinio dekadanso epochos dokumentas, praskleidžiantis labai charakteringos jai diplomatinės komedijos absurdiškumą, komedijos, kurią mes dažnai laikėme ar buvome priversti laikyti rimčiausiu dalyku. Šią komedią (nors ji ir nėra pagrindinė novelės tema) Savickis rodo be mažiausio varžymosi ar baimės nusiikalsti diplomatiniam protokolui: pavasario veikimas legalizuoja viską, net ir diplomatią!

Aukščiau minėtu dokumentu "Raudoni batukai" virsta ne dėl specialios autoriaus tendencijos, bet, priešingai, dėl jo nesuinteresuotumo ir ištikimybės estetinei kūrybos principams.

"Raudonuose batukuose" Jurgis Savickis dar kartą pasirodo esąs negincijamas impresionistinės atmosferos sukūrimo meistras ir bene autentiškiausias lietuvių impresionistas, nors visą Savickį būtų sunkoka patalpinti šios literatūrinės sektos rėmuose. Vėlesnieji mūsų impresionistai arba tiksliau, rašytojai, davę impresionistinių bandymų, nesugebėjo atsiskirti didžiųjų šios srovės meistrų šampų. Jų personažai, nuotaika ir spalvos tebuvo smulkesni tų šampų variantai. Impresionistinius išgyvenimus jie dažniausia interpretavo tuo pačiu, tik kiek palaužytu, realistiniu instrumentu, kalbinių bei stilistinių davyčių specialiai šiam tikslui pritaikymu mažai tesirūpindami. Savickio stilius, priešingai, rūpestingai išstudijuotas, sugeria visas jo nuotaikas, visas emocijas ir, kontakte su skaitytoju, visa savo jėga išsiliesa sąmonėje.

*

Perskaicius knygą paaiški, kad Savickis ir čia pasiliko ištikimas savo keliui, kokį jis buvo pasirinkęs "Šventadienio sonetuose" ir "Ties aukštu sostu". O ištikimybė yra didelis dalykas. Ji ypač aktuali mūsų naujojoje literatūroje. Beveik visi mūsų novatoriai, jaunystėje kovoję

už naujas literatūrinės teritorijas, nepervirtę per keturiasdešimt, padarę atgailas, užsiaugino akademikų barzdas, paruošę išjieskotas pozas būsimam paminklo biustui ir atsistojo kandidatų į amžinybę eilutėje. Vadinasi, jie "susiprato". Jurgis Savickis ligi šiai dienai pasiliko už akademinės ribos, neįsirašė į esamosios tvarkos pranašų skaičių ir nei savo epochos, nei savo prigimties neįsivadė. Nepavirto Savickis nė tuo, ką mes vadiname klasikų. Jis, kaip buvo, taip ir pasiliko iš esmės antikliškas, laisvas ir nešampuotas.

Leonas Miškinas

1951. IX. 16.

JURGIO SAVICKIO "RAUDONŲ BATUKŲ" KALBA

Savickio kalba bei stilius įdomūs ne vien stilistai. Kai kurie kalbininkai čia irgi turės progos pamąstyti. Ortodoksiniai gramatikos bei "taisyklingumo" gerbėjai galėtų Savickiui prikišti, kad jo kalba nevisai taisyklinga, "žmoniška". Rašytojas dažnai iš vieno moka padaryti kelis sakinius, jeigu, žinoma, sakiniu laikysime kiekvieną žodį ar jų grupę, iš abiejų galų išskirtą taškais. Jo knygoje dažnai tarp pagrindinio ir šalutinio sakinio dedamas taškas, paprasta sakinio dalis skiriama ne tik kableliais, bet ir taškais ar skliaustais.

Norėdami kritikuoti tokį rašymo būdą, turėtume atsakyti į du klausimus: kas yra sakinytis ir koks pagrindinis skiriamųjų ženklų uždavinys aplamai, o Savickio knygoje specialiai. Neličiant sakinio problemos, reikia pabrėžti, kad skiriamieji ženklai yra ne vien gramatikos, bet ir stilistikos priemonės. Ir būtent tada, kai rašytojui ne tiek rūpi, kiek šioje pastraipoje yra pagrindinių, šalutinių sakinio, sakininių grupių, sakinio dalių ir panašių gramatinių dalykų, bet kiek joje yra psichologiškai svarbių momentų, kuriuos autoriui kaip tik rūpi išskirti. Jeigu rašytojui svarbu specialiai pabrėžti šalutinio sakinio pasakomą dalyką, ties juo vienu sulaikyti skaitytojo dėmesį, jis išskiria tą sakinio dalį ne įprastine, bet specialia priemone — tašku. Tokiais pat sumetimais rašytojas išskiria ženkla is kartais ir paprastas sakinio dalis, kurias skyrybos vadovėlis liepia neskirti. Pvz.:

Uošvis pikčiau berno mane laikė. Tik darbas, nuo tamsos iki tamsos (105). Kur užėdavai, niekas paso ir, ypač, užmokėsio nereikalaudavo (10). Dabar ji, tikriausiai, nesportuojanti (129).

Tačiau čia ir yra pavojaus pakliūti į kraštutinumą. Kai tokios pabrėžiamos vietos yra dažnos, kai vienas sakinytis suskaldomas į kelis, tada tokius sakinius turime skaityti dažnai stabčiodami, ir dėl to nenatūraliai. Tada gauname nebe stilių, bet manierą. Taip ir atrodo, kad rašytojui rūpi neatidų, subtilių niuansų pastebėti nemokantį skaitytoją nuolat skirtukais baksnoti, kad jis štai šio ar ano dalyko nepažiopsotų. Pvz.:

Ponia irgi valgė sriubą, ir težiūrėjo į tą sriubą (ir į jį). Ji niekur kitur nesižvalgė ir nepažiūrėdavo. Nei į dešinę, nei į kairę. Ji gražiomis akimis kartais pažiūrėdavo ir nusišypsodavo (savo vyru). Ir gėrė vandenį. (42)

Šitoks rašymo būdas galima teisingai pripažįstant, kad raštas yra minčių eisenos, mąstysenos išraiška. Vadinasi, kaip žmogus mąsto, kaip jam mintys plaukia, taip jis ir rašo. Juk stilius tai žmogus. Tuo atžvilgiu kiekvienas stilius gali būti pateisinamas. Tačiau skaitytojų požiūriu — ne kiekvienas. Skaitytojai, mat, turi senų tradicijų, daugelio rašytojų įskiepytų "natūralaus" pasakojimo stiliaus supratimą ir skonį. Dėl to dažnas stabčiojimas, per taškų kelmus bei skliaustų tvoras šokinėjimas, dažnas ji, ji, ji kartojimas ne visiems patiks. Laimė, kad Savickis didelių kraštutinumų yra išvengęs.

Paliečiant kitas kalbines smulkmenas, galima nebent pastebėti, kad kartais rašoma: "nešinas buteliukas", kartais "duona vežini" ar "duonos bakanu ritini". Kitur "poetingi miškeliai", "tuolygios", "sodžionys", "betvarkė", "suokalbis", "šukosena", "ant visados" ir k. vietoj įprastų "poetiški miškeliai", "tolygios", "sodiečiai", "netvarka", "sąmokslas", "šukosena", "visam laikui". Šiaip jau knygos kalba graži ir taisyklinga.

L. Dambriūnas

Aloyzas Baronas: ŽVAIGŽDĖS IR VĖJAI. Novelės. Išleido Venta. 240 p.

Naujosios lietuvių literatūros meistras Grūšas, Vaiciulaitis, Jankus ir liūdną atminimo Cvirka kiekvienas sukūrė savo novelės charakterį. Laimėti naujas pozicijas, reiškia — ateiti su kuo visai nauju, nepakartojamu. Ant tokio bandymų kelio yra atsistojęs A. Baronas.

Aloyzas Baronas ilgai jieškojo savęs. Pradžioje jis pasireiškė kaip eilinis rašytojas. Tik gana vėliai, tremtyje, pasirodė jo nežymūs beletristiniai dalykai. Amerikoje jis dviejuose novelių konkursuose laimėjo premijas, ir tai jam padėjo "susidaryti

vardą", dar neišleidus knygos. Išėjęs rinkinys "Žvaigždės ir vėjai" duoda progos kritiškai į tuos darbus pažūrėti ir pajieškoti, kas čia yra nauja ir autoriui charakteringa, kas pasieta, kas tobulintina, nuo ko visai nusikratytina.

Didžiausias knygos minusas yra tas, kad autorius per mažą atrinko. Atranka tų pačių dalykų, aišku, nebūtų pakėlus, bet būtų davusi jiems ryškiau išskirti, o priekabiems kritikiams atėmusi progą atrasti per daug blogų dalykų. "Pavėlavimas", "Išdavimas", "Srovė", "Priežastis", "Didžioji dovana" ir dar keletas su nedidelėmis korektūromis sudarytų tą didžiąją A. Barono dovaną mūsų jaunajai kartai ir iš viso beletristikai, kuri naujais talentais negausi, nes ir pats laikas jiems išaugti ir subręsti nepalankus.

A. Barono novelių tematika įvairi, bet daugiausia veiksmai sukasi apie praėjusio karo, okupacijų metus, tremties dienas. Personazai — daugiausia jaunimas. Gyvenimas ir žmonės imami ne iš fantazijos, bet iš realaus gyvenimo. Gerą dalį užima meilė. Kartais ji nelaiminga ir priveda prie išdavimo, kaip "Srovėje", kartais neištikima, baigiasi savižudybe ("Pirštinės"). Kartais nesuprasta ("Mėlynas švarkas") ir t. t. "Paskutiniam žvilgsniui" ji baigiasi laimingai, o "Vaškinės lėlės" Liucija nueina su svetimais kareiviais. Asmenys daugiausia vyrai. Jų gana daug. Vadinami jie paprastai tik vardais, o kartais dar paprasčiau — tik įvardžiais "jis" ir "ji". Tad paskaičius visas noveles, nelengva net išskirti. Keletui duota "tikresni" vardai, kaip "Bailys" ar "Valkata". Tačiau ir autoriui svarbiausia kol kas ne žmonės vaizduoti, ne charakterius kurti, ne psichologines problemas spręsti, o parodyti, į kokias idėjų, laikų, sąlygų, įstatymų painiavas šių dienų žmogus yra patekęs. Jo žmonės susitinka su tokiais klausimais, kurie yra įstatymų ribose ir teismo kompetencijoje ("Pavėlavimas", "Išdavimas", "Vagis"). Savo sprendimuose ir galvosenoj jie yra teisingi, bet eina prieš įstatymus. Jie pasiūlo taip, kaip nusprendžia, ir jų likimas aiškus: arba jie sušaudomi arba teisiami. Tik tie išvengia įstatymų neteisybės, kurie žūsta. Kartais žūsta atsitiktinai arba tik dėl to, kad autoriui reikalingas toks novelės užbaigimas. Nužudyti herojų nesunku, bet tuo nei problema neišsprendžiama, nei težė neįrodoma.

Teisingo sprendimo, priežasties ar meilės įieškojimas ir yra pagrindinis ir charakteringas A. Barono novelės bruožas. Jo personazai savo

sprendimuose taip įklimpsta, taip susipainioja, kad neužčia įvelia į tuos samprotavimus ir skaitytoją, kuris taip pat jau linksta prie tų klaidingų, sakysim, neįprastų sprendimų. Toliau reiktų vengti trafareto, novelę pradedant, ir moralų jos pabaigoje. Banali pradžia: vienas galvoja, galvoja, ateina kitas, abu pasikalba, dėl ko nesutaria, ir vienas kuris pradeda savo "istoriją". Geresnėse novelėse A. Baronas to išvengė, — čia jis sudaro ir gerą fabulą ir užmezga stiprią intriją. Jei atomazga ir silpnėnė, tai ją atperka lyrinė nuotais.

Neapgrasai sunkus ir neramus A. Barono gyvenamasis laikotarpis. Jo akivaizdoje viskas buvo sugriauta, idealai nuvertinti, paminti, neteisybė viešpatauja, smurtas laimi ir valdo. Tas fonas ir jame veikią žmonių pavaizduoti nėra lengvas dalykas. Dėl to ir Baronui ne visada pasiseka tas uždavinys be priekaištų atlikti: čia jis schematiškai sutvarko veikėjų elgesį ir įvykius, kad pateiktų pasiimtą tezę ("Geras žmogus", "Bailys"), čia per lengva ranka atsikrato veikėjo ("Bėgiai", "Pirštinės", "Pasitikėjimas"; net "Srovė", kur Algis nelemtingai paskandinamas šuliny). Gal tai atsitinka dėl to, kad autoriui per lengvai nori įvykdyti novelės "atomazgą"; o gal iš tikrųjų tuose dalykuose, kurie rašyti pradžioje. Vėlesnieji, daugiau išgyventi, išstudijuoti, labiau psichologiškai ir logiškai pagrįsti, su didesniu literatūrinio įgudimo parašyti, to staigumo nebeturi ir rodo rašytojo rimtą pažangą.

Neaiškus pasaulis, klaidus gyvenimas, sukti įstatymai ir neteisingi visokių valdžių reikalavimai ir potvarkiai — dėl to ir A. Barono veikėjai, norėdami viską išsiaiškinti, daug kalba, ginčijasi, filosofuoja. Laimė, kad jo kalba graži, stilus poetingas, — skaitytojui nekelia nuobodulio. Gausumas minčių, jų originalumas — nėra minusas, bet novelėje reikia vengti perkrovimo. Kur surandama stipresnė intrija, kur plačiau atskleidžiami veikėjų vidaus pergyvenimai ir sudaroma turiningesnė fabula, tos novelės rodo gražų A. Barono beletristo talentą ("Pavėlavimas", "Išdavimas"). Daug šilumos ir jausmo prideda tokios lyrinės vietos, kaip "Pavėlavimo" gale už lango dainuojančių beržų vaizdas. Ir tas Vytauto noras juos perkelti ant nuėstojo Lapinsko kapo.

Pakanka paskaityti bet kurią pasiūlytą Barono novelę, kad pamatytume jo stiliaus puošnumą. Štai ištrauka iš "Srovės":

"Ji lydi saulę. Lapai, kaip dienos, krinta žemėn ir saulės laidoje atrodo dar geltonesni. Stačiai degantys, kaip rudens laukais beklaidžiojančios liepsnelės. Žmogus mina šias liepsneles į purvą, prisimindamas, kad šitokiais rudeniais jis išvažiuodavo tuo pačiu vieškeliu pro beržus, kaip jo lagaminas, ligi pačių viršūnių aptaškytus juodais taškais, kur kranksėdavo varnos. Jų kranksėjimas jam visada primindavo mirtį, ir atrodė, kad ne šalna, atėdavusi kas rudeni, balta, kaip jo tėvo galva, bet šis beprotiškas varnų kranksėjimas barstė lapus." (123). Puikių palyginimų gausybė:

"Prietema, kaip mėtina, ji tamšion skaron baigia įsupti, ir jam taip gera".

"Prie vartų stovi lietaus išprausti šermukšniai, vis stipriai tebelaiką savo šakose, kaip rąkose, raudonas uogas".

"Žmogus stovi pakelėje, kaip užmiršta žagrė, tikėdamas, kad jo niekas nemato".

"Rudens vėjas, kaip šuo, puola jam drabužius ir plaukus".

"Stasė uždarė duris. Durų trinkelėjimas, rodos, jos širdį uždarė į nedegamąją spintą ir raktus įmetė į ežerą."

Kaip stiliaus puošmenomis, taip autorius mėgsta žaisti ir aforizmais. Jų gausumu kadaise yra pasižymėjęs savo kūrybos pradžioje J. Grušas. A. Baronas randa jų gražių, naujų, reikšmingų. Bet netaupymas ir neatrinkimas gali juos nupiginti. To reiktų vengti. Žinia, pamažu viskas nusistovės, susiformuos, įgaus saiką ir savikritiką. Jau ir dabar galima pasidžiaugti, kad mūsų beletristika nesibaigia Jurgiu Jankum, o susilaukė jaunos, kūrybingos jėgos.

Jonas Brazaitis

ATSIŪSTA PAMINĖTI

Nelė Mazalaitė: MĖNUO, VADINAMAS MEDAUS. Apysaka. Išleido "Gabijs" 1951 m. Dail. B. Vilkutaitytė-Gedvilienė. 220 psl. kaina \$2.50.

Aloyzas Baronas: DEBESYS PLAUKIA PAZEMIU. Išleido Anatolijus Kairys. Chicago, 1951 m. 224 psl. Kaina \$2.50.

A. Giedrius: TEVŲ PASAKOS. Pirmosios knygos. Ilustravo J. Kačinskas. PLB Vokietijos Krašto Knygų leidyklos leidinys. 1951 m. XXIII + 150 p.

A. Vaičiulaitis: VALENTINA. Antrąjį laida. Vanta 1951 m. 141 p.

MOKSLAS

KURIE PLOTAI TURĖTŲ PRIKLAUSYTI ATSTATOMAI LIETUVAI?

Pernai metų gruodžio "Aidų" numeryje prof. K. Pakšto straipsnyje "Lietuvių Tautos ir Valstybės sienos" pasiliko keletas esminio pobūdžio korektūros klaidų. Viena jų pusl. 441 palietė Vilniaus apskr. ir miesto lietuvių skaičių, kuris turėjo būti 111,488, gi buvo išspausdinta 11,488. Psl. 443 klaidingai buvo atmuštas plotas 62,200 kv. km., gi turėjo būti 65,200 kv. km. Be to, buvo praleista Seinų sritis. Visas šias pataisas prašome skaitytojų įnešti į savo turimus "Aidų" egzempliorius, kad, vėliau pasinaudojant, nebūtų apsirikiimų. Norėdami duoti skaitytojams teisingą tekstą, čia minima dalį atmušame iš naujo su žemėlapiu ir atitinkamais paaiškinimais. O didžiai gerb. prof. K. Pakštą atsiprašome dėl visų šių nemalonumų ir sutrikimų.

Red.

Per pastaruosius kolonialinio imperializmo amžius įvairiose konferencijose mažosios valstybės vis buvo mažinamos, o didžiosios — dar labiau didinamos. Tai mes vadintume megalostatizmu gadyne, nešančia vis daugiau priežasčių naujiems karams sukelti. Juk niekas neverčia taip dažnai kariauti, kaip didžiųjų kraštų teritorinis gobšumas ir nuolat daromos skriaudos, vis mažinant negausių ar silpnųjų tautų gyvenamąją erdvę.

Kai kada vienas kitas Amerikos politikas ar diplomatas pasišauna idealizmo ir moralumo kryptimi, užstodamas ir mažesniųjų tautų gyviniui interesus. Jei pasaulinis karas kuomet pasibaigtų ir būsimoj, dar tolimoj, taikos konferencijoj didžiųjų valstybių delegatai suprastų, kad griežtas teisingumas yra taikytinas didžiųjų su mažaisiais santykiuose, kad mažiesiems padarytos teritorinės skriaudos turi būti atitaisytos, kad mažųjų laisvės pagerbimas ir mažų išlikimas yra pats svarbiausias, būtent, moralinis, būsimų taikos rūmų pamatas, tai tuomet manytume, kad greta megalostatizmo bus leista gyventi ir mikrostatizmui, ir pati taika jau bus tapusi paremta daug gausniais ir net stipresniais stipulais.

Jei tokia humanistinė pakraipos taikos konferencija pirmą kartą susirinktų pasauliniam karui pasibaigus, tai ji duotų žodį ir mažų Baltijos valstybių atstovams. Kokių gi sienų tuomet Lietuva turėtų sau reikalauti?

Ideališkas teisingumas mažosioms tautoms greičiausia nebus taikomas net ir visai padorioj taikos konferencijoj. Tad labai būtų sunku Lietuvai ginti tuos 114.000 kv. km., kurie lietuvių buvo gyvenami šešioliktame ir aukstyvesniuose amžiuose. Tačiau būtų lengviau ginti nors bent kartą nesėnų konferencijų ir sutarčių priimtas ar patvirtintas ribas.

Lietuvos siena su Latvija (apie 500 km. ilgumo) pravesta 1921 m. ir demokratinių seimų ratifikuota.

letenis. Nr. 7-9. 1951 m. Redaktorius — Aleksandras Ružancovas.

J. Žilevičius: TĖVYNEI LAISVĖS! Mišriam chorui. Išleido "Pašvaistė", New York, 1951.

Vladas Jakubėnas: ŽEMĖ KRYŽIŲ IR SMŪTKELIŲ. Žemam balsui. "Pašvaistė", New York, 1951.

Vytautas Kerbelis: LIETUVIŲ LIAUDIES DAINOS JAUNIESIEMS PIANISTAMS. Išleido K. Deveikis-Pipiras. Buenos Aires, 1950, 32 psl.

Petronėlė Orintaitė: VILIGAILĖ. Legenda. Ilustravo Paulius Augius. Išleido Julija Bičkūnaitė, Chicago, 1951. 46 p.

Alfonsas Giedraitis: DAINOS APIE LAISVĘ. Los Angeles, 1951. 32 p. Kaina \$0.75.

BULLETIN LITHUANIAN. N. 2-4. Paris, 1951. 36 p.

KNYGŲ LENTYNA. Vyriausiojo Lietuvos Išlaisvinimo Komiteto leidžiamas lietuvių bibliografijos biu-

Ji, atrodo, pasiliks tokia, kokia ji yra.

Lietuvos siena su Gudija nelabai patenkino Lietuvos visuomenę. 1920 m. liepos pradžioje ji buvo sutarta Maskvoje, abiejose delegacijose (Lietuvos ir Rusijos) dalyvaujant žydams, o Sovietų delegacijoj — ir gudams. Lietuva bandė Maskvoje labiau prasipiešti į pietus nuo Nemuno, apimant Slonimą, Naugarduką ir Volkovyską ir pasiekiant Bieloviežos girių vidurį. Lietuva rėmėsi tuo, kad minėtas kraštas 1919 m. per savo valstybių delegatus pareiškė noro priklausyti Lietuvai, kad, anot N. Lebedkino tyrinėjimų 1861 m., Gardino gubernijoj 201,897 gyv. laikė save lietuviais (taigi ketvirta dalis visos Gardino gubernijos); kad ekonominio požiūriu šiaurinė Gardino gubernijos dalis ir Naugarduko apskritis labiau yra susirišusi su Lietuva per savo geležinkelį ir plukdomų upių tinklą. Lietuvių reikalavimai šia kryptimi gerai yra išreikšti Jono Žiliaus brošiūroje, išleistoje Amerikoje 1920 metų vasarą ir sudarytoje iš Lietuvos Misijos Amerikoje memorandumo Valstybės sekretoriui B. Colby. ("Lietuvos Rubežiai": istoriškai etnografiška studija; 20 psl. ir spalvotas žemėlapis). Senųjų jotvingių žemės Lietuva nebeatgavo derybose Maskvoje. Ten ji turėjo gudams užleisti ir Vilniaus gubernijos dvi apskritis: Dysnos ir Vileikės. Kai kurie gandai dabar įgavo dar didesnių apetitų: jie nori vėl kelti viso Vilniaus krašto klausimą, reikalaudami jo sau. Jeigu gudams pavyktų pameigti 1920 m. sienų teisėtumą, tai Lietuva tuomet privalėtų atsakyti padarytų kompromisų Gudijos naudai ir vėl reikalauti jotvingių žemės ir platesnės zonos palei Dauguvą, Dysnos kryptimi. 1920 m. Lietuvos-Gudijos ribų Lietuva savo ncu niekuomet dar neatsisakė. Jeigu gandai tas sienas ir toliau pripažins, tai susidarys labai nuoširdus dviejų tautų bendravimas, naudingas abiem pusėm. 1920 m. siena labai panaši į Lordo Curzono liniją 1920 m. liepos 11 d. Jis tuomet kalbėjo vakarinių sąjungininkų vardu.

Aštrus ginčas su gudais gali kilti (gudų jis jau pradėtas) dėl Vilniaus krašto ir ypač dėl Ašmenos ir Svyrių apskričių. Jiems labai nepatogios Koeppeno, Korevos, Lebedkino ir D'Erkerto statistinės studijos apie tautinę to krašto sudėtį 1857-1863 m. Jie norėtų remtis tik dabartiniais, naujų laikų daviniais. Bet paskiausia statistiką ten pravedė vokiečiai 1943 metais kovo mėn. Tačiau ji gudų irgi nepatenkins. Paklauskim, ką ji sako:

Vilniaus apskr.	Lietuvių	lenkų	gudų	rusų	žydų	visų
ir miestas	111,488	164,986	9,566	8,511	15,507	304,058
Trakų apskr.	82,232	28,850	1,997	2,884	?	115,993
Švenčionių apskr.	71,988	22,186	5,841	7,514	1,956	109,485
Svyrių apskr.	15,984	27,726	30,516	3,163	2,383	79,772
Ašmenos apskr. ...	13,321	37,908	29,248	509	5,134	86,220
Eišiškių apskr. ...	29,221	27,171	4,089	221	?	60,692
Viso labo	324,234	308,927	81,257	22,792	24,980	756,230

Šnekan specialiai apie Ašmenos apskritį, ten matome 1943 m. lietuvių 16,5%. Čia gyvenas apytambis gudų arba sugudėjusių lietuvių procentas vis dėlto yra ne Gudijoje, bet seniausioje Tikrosios Lietuvos daly. Tas pat pasakytina ir apie kitų Lietuvos dalių gudus: jie: gyvena Lietuvoje, taip kaip Sudetų vokiečiai gyvena Čekijoje, bet ne Vokietijoje, ir todėl neturi teisės Čekijos skaldyti. Ir gudi neturi teisės Lietuvos skaldyti. Jie gali jį gyventi ir džiangtis jos laisvėmis ir visų piliečių lygybe.

1920 m. derybose Maskvoje, matyti, naudotasi senesniais (prieš 1915 metus leistais) žemėlapiams, kuriuose nebuvo pažymėta siaurojo geležinkelio nuo Dukšto, per Apsą, Brėslaują į Dauguvą arti Drujos. To geležinkelio dalis liko už Lietuvos ribų. Mažutė pataisa (apie 150 kv. km.) Lietuvos naudai padarytą tą geležinkelį naudingą krašto gyventojams. Prie geros valios šita mažutė pataisa galima būtų realizuoti, gudų naudai užleidžiant kur kitur panašų žemės sklypėlį.

Lietuvos valstybės siena su Lenkija eina maždaug pagal Curzono seniau pasiūlytą (1919-20) liniją, koalicinės lenkų valdžios patvirtintą 1945 m. Jei sugrąžintų Lietuvai mažą, siaurą Seinų, Punsco, Vižainio ruožą (apie 750 kv. km.), beveik vienų lietuvių gyvenamą, tai tokia siena sutaptų su etnografinė riba ir patenkintų Lietuvos reikalavimus.

Lietuvos siena buvusioje Rytų Prūsijoje. 1919 m. Versaly lietuvių delegacija reikalavo Mažosios Lietuvos pagal liniją Krantas, Labguva, Girduva ir Galdapė, taigi nesiekė paties Karaliaučiaus, nes labai gėl jautė, kad Paryžiaus-Versalio konferencija nesutiks panaikinti vokiečių kolonijų lietuvių-prūsų žemėse. Rytprūsių susisiekimo su Vokietija problema sukėlė antrą pasaulinį karą. Tadgi dabar jau daugelis Vakaruose suprato, kad Rytprūsių nebegalima Vokietijai palikti, jei nenorima dar vieno didelio karo. Sov. Rusija gan greit nujautė čia sau puikų grobį, kurio niekuomet istorijoje jai ir nesisvajėjo.

Bet šiaurinėje Rytprūsių daly niekuomet nėra buvę nei vieno rusiško ar lenkiško kaimo. Patys pirmieji žinomi šio krašto gyventojai buvo lietuviai ir jų artimi giminės prūsai. Jie vieni čia gyveno (pagal archeologus ir kalbininkus) per kokius 3000 metų. Pirmieji, ir tai negausūs, vokiečiai čia pasirodė tik 1231 m., kai jų ordinas pradėjo prieš prūsus ir lietuvius 180 metų trukusius imperialistinius karus. Vokiečiai šiame krašte sustiprėjo, kai 1708-11 m. didysis maras labai sunaikino lietuvių kaimus: tuomet mirė per 150,000 lietuvių. Jų vieton pradėta kolonizuoti vokiečius, įvairiais įsakymais apsaugant juos nuo sulietuvėjimo.

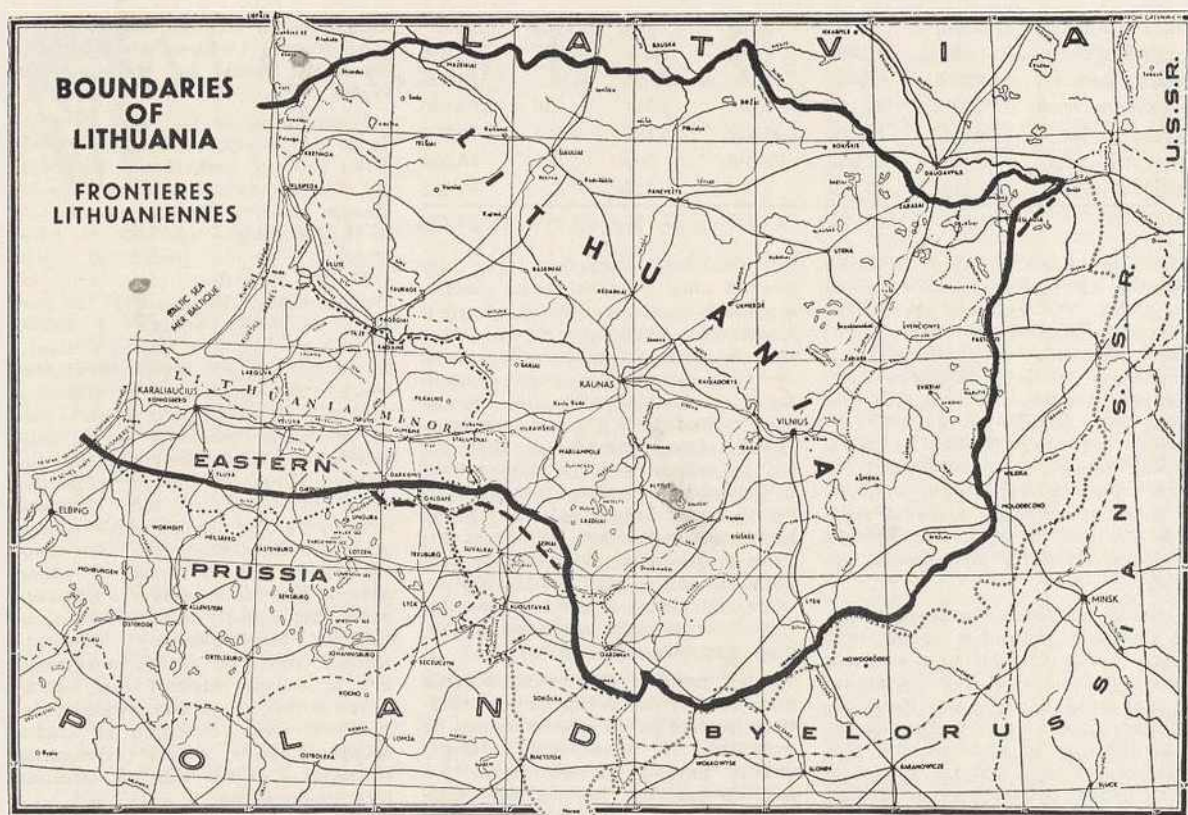
Jeigu pasilikis Vakaruose dabartinis nusistatymas nebegrąžinti Vokietijai jos kolonijų prie Nemuno ir Priegliaus, tai šitos žemės teisingai galima pavesti tik seniesiems jos savininkams, bet ne naujiems ateiviams-kolonistams slavams. Sovietai, ruošdamiesi į konferenciją su Vakarais (Potsdamą), labai gerai žinojo, kad jie jokių būdu neįjėdys, jog Karaliaučiaus kraštas kuomet nors bent iš dalies buvo rusiškas ar slaviškas. Jau kiek anksčiau prieš Potsdamo konferenciją Sovietai pristatė labai gausią medžiagą dviem sovietiniams dienraščiams, einantiems Amerikoje lietuvių kalba. Tai buvo daugybė straipsnių smulkaus sovietinio komisaro Pevilo Pakarklio, įrodančio Karaliaučiaus ir Tilžės krašto seniau tvirtą, dabar nusilpnėjusį lietuviškumą. P. Pakarklis jau anksčiau buvo rašinėjęs Mažosios Lietuvos klausimais ir pusėtinai įsigilinęs į jos istoriją. Tad 1944-45 m. Sovietų diplomacija, matyti, nusprendė pasinaudoti P. Pakarklio žiniomis apie šiaurinių Rytprūsių lietuviškumą, reikalaujant to krašto Sovietų okupuotai Lietuvai. Potsdamo rusams pasirodė daug lengviau gauti Karaliaučių (nors ir laikinu titulu): užtenka tik paprašyti, ginčytis apie krašto lietuviškumą nei nereikia, nes tokių ginčų Vakarų sąjungininkai ir nekelia. Lengvai gavę Karaliaučių Sovietų okupuotai Lietuvai, per keletą mėnesių jų centrinės įstaigos Maskvoje net ir laikė tą kraštą Lietuvos dalimi ir dar ilgokai siuntinėjo iš Mas-

kvcs užsienin informacijas įvairiems metraščiams, Lietuvos plotą apskaičiuodami kartu su Karaliaučiaus kraštu.

Žinomiausia knyga, kuri surenka daug informacijų iš tiesioginių valdiškų šaltinių kiekvienoje sostinėje, yra "Statesman's Year-Book", spausdinama Londone ir redaguojama Dr. S. H. Steinbergo. Jos 1948 m. laida atiduota spaudon balandžio mėn. 1305 psl. paduodami plotai visų sovietinių respublikų: Lietuvai ten priskirta 31,500 kv. mylių, t. y. 80,900 kv. kilom. Ogi toks plotas susidaro tik tuomet, jei prie seniau sovietizuotos Lietuvos pridėdame ir Mažosios Lietuvos (Karaliaučiaus zonos) plotą. Vėlesnėse laidose ši knyga, naujais sovietiskais nurodymais, Lietuvai jau atima Karaliaučių ir jai palieka tik 65,200 kv. km. Vadinasi, Sovietų valdžia ilgokai buvo įsitikinusi, kad Karaliaučiaus krašto nesena praeitis yra lietuviška ir tikino pasaulį, kad tas kraštas yra Lietuvos dalis. Bet Vakarų demokratijoms nesisidomint Karaliaučium ir Lietuvos ribomis, rusai, po kai kurių svyravimų, tą kraštą prijungė prie Leningrado srities. Tačiau laisvėje esą lietuviai ir toliau tebelaiško tą kraštą Mažąja Lietuva, kurios prijungimas Didžiąja Lietuvai bus tik istorinio teisingumo aktas.

Tiesa, dabartinis Potsdamo aprėžtas M. Lietuvos plotas kiek kitoniškas: dabartinė Mažosios Lietuvos siena prasideda prie Baltijos ir Aistmarų, trupučiuką į šiaurę nuo Braunsbergo, paskiau eina tiesia linija į rytus beveik iki Vižainio, pietuose nuo Vištyčio ežero. Mažosios Lietuvos pasienio miesteliai yra: Heiligenbeilis, Yluva, Girduva, Darkiemis, Raminta ir Mielkiemis. Pagal lietuvišką žmonių kilmę, Lietuvai priklausytų dar Žydkiemis, Dubinkai ir Galdapė. Mažiau lietuviškumo aplink Heiligenbeilį. Tai gali pakišti mintį apsimainyti mažais sklypais su Lenkija. Pagal Lenkijos oficialinę statistiką, 1948 m. balandžio mėn. Galdapės apskritėlė turėjo 613 kv. km. ir 2600 gyv., t. y. 4 žmonės 11 kv. km. Taigi bent dešimtį kartų mažiau, negu prieš karą jų ten buvo.

Dabartinių ribų Mažąją Lietuvą prieš karą buvo per 1,000,000 gyv. Dabar, pagal Shabado geografią, ten esą 600,000 gyv. Bet daugumas gyventojų — tai kareiviai ir laikini kolonistai, kurie po karo greit sugrįš į savo mielus namus Rusijon. Vietinių gyventojų mažąją Lietuvą (tarp Nemuno ir Potsdamo linijos) dabar spėjama esant apie 60,000 vokiečių ir apie 40,000 lietuvių kilmės: kartu

ZEMELAPIO ŽENKLŲ PAAIŠKINIMAS

Stora vientisa linija ženklina tas dalis Lietuvos etnografinių ribų, kurios sutampa su tarptautinių sutarčių pripažintomis Lietuvos valstybinėmis sienomis: su Latvija 1921 m., su Gudija 1920 m.; su Lenkija — Curzono Linija 1919—1920 m. Taip pat paženklinata ir Potsdamo Linija 1945 m., sudaranti pietinę ribą Mažajai Lietuvai, kurią rusai priskyrė Leningrado sričiai.

Brūkšneliais paženklintos dvi mažos Lietuvai reikalingos pataisos etnografiniais ir ekonominiais motyvais: Galdapės—Vizainio—Punsko—Seinų ruožas pietuose ir sklypelis prie Brėslaujos šiaurės rytuose.

Plonesniais brūkšneliais ir taškais ženklinama Lietuvos valstybinė siena su Vokietija, patvirtinta Lietuvos—Vokietijos sutartimi 1928 m. ir einanti į pietus nuo Nidos, per Kuršių Marias, žemutinį Nemuną beveik iki Sudargo ir į pietus per Vištyčio ežerą iki Curzono Linijos. Šita valstybinė siena eina per etnografinę lietuvių žemę, atskirdama nuo D. Lietuvos beveik visą Mažąją Lietuvą, dabar rusų pavadintą "Kaliningrado sritimi".

Šiuo metu dar niekas negalėtų atspėti, kokias sienas Lietuva gaus būsimoje taikos konferencijoje pasauliniam karui kuomet nors pasibaigus ir taikos sąlygoms nusistovint.

apie 100,000 vietinių, turinčių teisės ten likti.

Galutinės išvados. Tenka apgailestauti, kad daugelis lietuvių rašytojų ir leidėjų nežino ar nesidomi Lietuvos plotu, tą plotą dažnai mažina kaimynų džiaugsmui. Štai vertinga informacinė knyga "Lietuvos Žemės ūkis ir Statistika", išleista "Mūsų Kelio" ir Žemės ūkio Darbuotojų Sąjungos Dillingene, 1948 m. Lietuvos plotui duoda 62,349 kv. km., vadinasi šios knygos autoriai Lietuvai atima Klaipėdą ir rytinius pakraščius: Gardiną, Lydą, Ašmeną. Tremtinio Kalendorius 1951-1952 metams Lie-

tuvai duoda tik 59,478 kv. km., taigi atima aukščiausiai minėtus kraštus ir dar švenčionis, Druskininkus, Dieveniškį. Tai labai negerai.

1951 metų vasaros gale apvažiavau keletą miestų ir buvau keliuose gausenyse lietuvių intelektualų su buvimuose. Visur užvedžiau kalbas apie Lietuvos ribas. Prisipažinsiu, kad niekur negirdėjau linkimo atsisakyti nuo jau esamų sutarčių.

Didžiosios ir Mažosios Lietuvos plotas pagal dabartines tarptautines sutartis (99,350 kv. km. arba 38,363 kv. mylios) yra beveik toks pat, kaip ir Lithuania Propria nuo 1566 iki

1793 m., ir tik truputį daugiau, kaip visas Nemuno baseinas (98,100 kv. km.). Mūsų tautai tai simboliška ir reikšminga.

Šiame plote prieš sovietinį genocidą 1941 m. galėjo būti per 5 milijonus gyventojų; dabar čia bus likę 3,200,000 vietinių gyventojų, žymioje daugumoje lietuvių su stambesniu priedu sugudėjusių ir su trupčiu lenkų, vokiečių, rusų ir žydų. Galima apytikriai spėti, kad vietinių gyventojų tarpe lietuviai dar sudaro dabar šiame plote apie 75%. Žinoma, rusų atvežti valdininkai ir kolonistai šion apyskaiton neįeina.

POLITIKA

PASAULIS ANT SVARSTYKLIŲ

(1951 metų politinė apžvalga)

Trečiasis pasaulinis karas

Penkiasdešimtieji metai buvo pažymėti kaip persilaužimo metai, kada vakarai suprato, jog taikaus gyvenimo tarp komunistinio ir demokratinio pasaulio iliuzija mirė be vilties prisikelti. Šiai naiviai iliuzijai sugriauti reikėjo net tokio didelio trenksmo, kaip Kinijos revoliucija bei jos įtraukimas į Rusijos sovietų orbitą ir Korėjos karas. Raudonosios Kinijos išėjimas prieš Jungtines Tautas sugniuždė visus JT laimėjimus šiaurės Korėjoje ir tuo nutęsė Korėjos karą dar nežincomam laikui, nors jo galas tada rodėsi esąs labai arti.

Kinijos įsikišimas į Korėjos reikalus iš pradžių buvo norima suprasti tik kaip atsargumo priemonė prieš galimą grėsmę Mandžiūrijai, tačiau tai buvo tik tuščios politikų pastangos dūmti sau ir pasauliui akis. Tikrumoje tai jau buvo ginkluotas komunistinio internacionalo žingsnis pasauliui užkariauti. Vakarai nedrįso to pavadinti trečiuoju pasauliniu karu, nors ir buvo priversti sutikti priešą kruvino karo lauke.

Taigi, trečiasis pasaulinis karas jau vyksta. Kai kas jo pradžią mėgina nukelti net į 1947 metus, kai JAV prezidentas Trumanas paskelbė savo doktriną, pažadėdamas pagalbą Graikijai, kurią tericjo sovietų remiami partizanai, ir Turkijai, kurią visu svoriu gulė Rusija, mėgindama per jos kūną prasiveržti į šiltuosius Viduržemio jūros vandenius. JAV pinigai, ginklai, kariniai ekspertai keliavo Graikijon, ginklai plaukė Turkijon. JAV pasižadėjo "sustabdyti" komunizmą. Maršalo planas ištiesė pagalbos ranką JAV draugams vakarinėje Europoje.

Visa tai rusai laikė trečiojo karo pradžia ir jie nusprendė kariauti savo stilium. Po antrojo karo savo sferon įjungė ne tik okupuotas Baltijos valstybes, bet Lenkiją, Rumuniją, Bulgariją ir pusę Vokietijos, rusai vasario m. 1948 m. suorganizavo ko-

munistinį perversmą Čekoslovakijoje, ir 1949 m. gegužės m. Vengrijoje. To pat siekė per balandžio mėn. rinkimus Italijoje 1948 m. ir tų pačių metų lapkričio mėn. rinkimuose Prancūzijoje, drauge spausdami lauk iš Berlyno vakariečius ir užkirsdami jiems kelią susisiekti su savo okupaciniais daliniais Berlyne (nuo kovo m. 1948 m.).

Kai nieko nelaimėjo su Berlyno blokada nei Prancūzijoje nei Italijoje, rusai nukreipė dėmesį Azijon. Malajaus komunistinis sukilimas įtraukė darban britus, o raudonųjų kinų laimėjimas 1949 m. spalio mėn. Kremlui atidavė visą Kiniją su milžiniškais turtų ir žmonių ištekliais. Maskva tada manė, kad jau laikas pastūmėti savo įtaką Japonijos link ir čia birželio gale 1950 m. prasidėjo Korėjos karas, kuris įklampino JAV, pareikalaudamas daug materialinių išteklių ir žmonių aukų.

Oficialiai nepaaukodamas nė vieno rusų kareivio, Kremlius savo imperijon pajungė apie 600 milijonų naujų vergų ir sėkmingai grasina Azijos likučiams, kurstydamas Pakistaną, Iraną, Jordaną, Egiptą, ir kariaudamas Indokiniją bei užgrobdamas Tibetą.

Kel kas trečiojo karo laimėjimai rusų pusėje. Paskatindami laisvąjį pasaulį ginkluotis, rusai tikisi, kad demokratija sužlugs ekonomiškai ir laisvasis pasaulis kris į komunistinį krepšį, kaip supuvęs obuolys. O kad tas obuolys tiesiai į jį pataikytų, tuo rūpinasi penktoji kolona. Vakarai stiprinasi gintis nuo priešo, kuris nesikėsina kelti ginklo, kol laikas veikia jo naudai.

Tokios rusų politikos dėka, pasaulis 1951 metais atsidadė ant svarstyklių, kur tėra tik du svorsčiai: JAV su vakarais ir Kremlius su satelitais. Tų svarstyklių svyravimas sudaro praėjusių metų politikos turinį, į kurį mėginsime pažvelgti pasaulio įvykių šviesoje.

Korėjos reikalai

Kinams tiesiogiai įsikišus į Korėjos karą, sąjungininkai buvo priversti trauktis. Frontas paio gana greitai ir 1950 metų gale daug kam rodėsi, kad sąjungininkai Korėjoje neišsilaikys. Kad ir traukdami, jie taip smarkiai skynė kiniečių gaujas, jog kinai tuoj apsižiūrėjo, kad yra netekę pačių geriausių savo karinių pajėgų. Tai kiek sulėtino žygį, ir karo frontas vėl stumdėsi apie 38 lygiagrete, kur buvo sena šiaurės ir pietų Korėjos siena.

Jieškodamos išėities, Jungtinės Tautos stengėsi karą užgnaužti derybomis. Sausio 13 JT politinė ir saugumo komisija pasiūlė paliaubų planą, sutikdami tartis su kinais visos Azijos reikalais. Raud. kinai sutiko kalbėtis tik tada, kai bus priimti nariu į JT. Tada JAV ėmė daryti pastangas Kiniją paskelbti agresorium. Prancūzija ir Anglija bijojo pasėkų ir šiam sumanymui nenorėjo pritarti. Pagaliau sausio 30 d. JT visuotinis susirinkimas paskelbė Kiniją agresoriumi, Sovietų blokui ir Indijai balsuojant prieš.

Fronte nuo to niekas nepasikeitė ir vyriausias sąjungininkų vadas gen. MacArthur neslėpė savo reikalaavimo bombarduoti kinų bazes Mandžiūrijoje. Diplomatai jam to neleido. Jis tada paskelbė, kad Korėjos karas būsiąs ilgas stumdymasis ir, neiškentęs, kovo 24 d. savo atsakomybe pasiūlė kinams derėtis, o jei ne, tai pasieksiąs ir juos. Washingtonas tuojau paskelbė, kad generolo pareiškimas išėjęs be jų žinios ir pritarimo.

Balandžio 6 d. respublikonų lyderis Martin paskaitė atstovų rūmuose gen. MacArthuro laišką, kuriame jis išreiškė pageidavimą tuojau įtraukti karan gen. Čengkaišeko armiją, nes Europos karas tikrumoje dabar einas Azijoje ir negalys būti laimėtas diplomatų žodžiais. Kelioms dienoms praslinkus, bal. 11 d. pasaulis išgirdo netikėtą prez. Trumano sprendimą: gen. MacArthur atleidžiamas iš JT kariuomenės vadų, iš Japonijos okupacijos viršininko pareigų ir visų karinių vadovybių tolimuose rytuose. Jo vieton visoms toms pareigoms paskirtas lt. gen. Mathew B. Ridgway.

Kai gen. MacArthur apleidęs Japoniją ir triumfališkai priimtas visame krašte, išdėstė savo reikalą Kongrese, raudonieji bal. 22 d. pradėjo smarkią ofensyvą, kuri per keletą dienų jau grėsė Seului.

Korėjos frontui svyruojant ir kongreso komisijai vedant ilgą Azi-

jos politikos tyrinėjimą, Paryžiuje nuo kovo 5 d. posėdžiavo keturių didžiųjų užsienių min. pavaduotojai, kurių uždavinys buvo paruošti dienotvarkę keturių didžiųjų susitikimui. Sovietų atstovas Gromyko smarkiai puolė Atlanto pakta ir vakarus apšaukė agresoriais. Per 74 posėdžius niekur nesutarus, birželio 21 d. vakariečiai nutarė posėdžius nutraukti, tiesiog siūlydami sovietams, kad, jeigu jie nori, keturių min. konferencija gali susitikti liepos 23 d.

Europoje nieko nepesę, rusai sumanė vėl dėmesį nukreipti Korėjon, ypač po to, kai Saugumo Taryba ir JT geg. 14 ir 17 nubalsavo embargo ginklams į Kiniją ir Korėją. Rusų atstovas JT Malikas pasakė per radiją kalbą, kurioje pasiūlė tartis dėl paliaubų Korėjoje, pirmiau pasitraukus prie 38 lygiagretės. Nors sąjungininkai ir turėjo virš 2,000 kv. mylių į šiaurę, vis tik amerikiečiai tuo susidomėjo ir po poros dienų prezidentas savo kalboje pareiškė, kad derėtis durys visada atdaros.

Birž. 27 d. JAV ambasadorius Maskvoje kreipėsi į užsienių min. pasiteirauti, ką reikštų Maliko žodžiai. Gromyko paaiškinęs, kad turį derybas pradėti patys karo vadai. Birž. 30 prezidentas iš JT pusės paskyrė gen. Ridgway. Po ilgų derybų dėl delegacijos sudėties ir derybų vietos, pagaliau liepos 10 d. paliaubų derybos prasidėjo Kaesonge, kuris buvo raudonųjų žinioje. Iš abiejų pusių buvo po penkis generolus. Dėl dienotvarkės tartasi dvi savaites. Paskui ėjo ilgi ginčai dėl demarkacijos linijos, raudoniesiems reikalaujant ją ištieti ant 38 lygiagretės. Po abipusių incidentų dėl neutralumo sulaužymo, raudonieji rugpjūčio 22 d. derybas visai nutraukė.

Rugsėjo mėnesį raudonieji mėgino vienur kitur pulti. Derybos dėl paliaubų nenutrūko ir, gen. Ridgway reikalaujant, buvo parinkta kita, neutrali, vieta. Paliaubų derybos atnaujintos Pamunjume spalio 24 d. Po mėnesio derybų buvo priimta laikinoji demarkacijos linija fronto vietoje, sąjungininkams gaunant gerokai teritorijos į šiaurę nuo 38 lygiagretės. Nesutarė dėl linijos kontrolės, ėmėsi svarstyti belaisvių apsikeitimo reikalus. Raudonieji ilgai delsė pasakyti, kiek jie turi sąjungininkų belaisvių. Ta proga išliko kaltinimai, kad raudonieji išžudė daug amerikiečių ir korėjiečių belaisvių. Gruodžio mėn. vidury abi pusės pasikeitė belaisvių sąrašais. Iš 70,000 sąjungininkų belaisvių sąrašuose rasti tik 11,559 vardai, kurių du trečdaliai — korėjiečiai. Sąjungininkai pasigenda apie 77%. Be to, gruodžio 27 d. bu-

vo priimta kaip galutinė data susitarti ar derybas visai nutraukti. Priėjus šios dienos ribą ir niekam ypatingai nepasikeitus, derybos buvo pratęstos.

Derybų metu vis pasitaikydavo stipresnių bei silpnesnių sausumos ir oro pajėgų susidūrimų. Sąjungininkai vis labiau įsitikina, kad raudonųjų oro jėgos didėja ir kad joms vadovauja rusai. Tad kyla klausimas, kas su kuo kariauja. Nesant vilčių greitai išspręsti šio karo kovos lauke, abi pusės nori susitarti, tačiau kiekviena ir čia nori išeiti laimėtoju. Manoma, kad kinai norėtų išlįsti iš tos bėdos, bet jų bosai Maskvoje nesutinka. Taigi, normaliai kariškiai paliaubas galėtų padaryti per vieną savaitę, bet politikai jas užtesė ištisą pusę metų ir dar nematyti galo, o karo dievaitis vien tik iš amerikiečių jau yra pareikalavęs apie šimtą tūkstančių aukų. Korėjiečiai neteko dvigubai, o raudonieji apie vieną milijoną.

Atlanto paktas

Korėjos karas pažadino iš snaudulio tuos, kurie vis dar manė, kad taika galima įgyvendinti gražumu. Ir dėl to JAV prezidentui jau buvo lengva tarti į savucesius, kad dėl ginklavimosi teksią susivaržyti, nes apsigynimui JAV turinčios kasmet gamintis 35 tūkstančius lėktuvų ir 50 tūkst. tankų. Sausio 8 d. prezidentas paskelbė kongrese savo State of Union programą užsienio klausimais, kurią spauda pavadino State of World programa. Prezidentas nedviprasmiškai pasakė, kad reikia ginkluotis prieš komunistinės Rusijos grėsmę ir kovoti išvien su sąjungininkais, suteikiant jiems reikalingas pagalbas. Korėja esanti tik dalis Rusijos kėslų pasauliui užvaldyti.

Gen. Dwight Eisenhoweris sausio 6 d. išvyko Europon susipažinti su pakto sąjungininkų kariniu potencialu, tuo tarpu vidaus kritikai ėmė šaukti, kad JAV riedančios į karą. Sausio 28 d. grįžęs gen. Eisenhoweris pranešė, kad Europa pasiryžusi gintis ir kad jai reikia padėti. Vasario 21 d. jis jau paskiriamas vyriausiu Atlanto sąjungos karinių pajėgų vadu ir įkūrė savo štabą prie Versalio Prancūzijoje. Atlanto laivyno vadu paskiriamas adm. William M. Fichteler.

Atlanto pakto narių konferencija, prasidėjusi rugsėjo 15 d. Ottavoje, Kanadoje, nutarė priimti Graikiją ir Turkiją, tuo būdu užtikrindama Europos saugumą iš rytinio Viduržemio jūros pakraščio. Lapkr. 24—

28 d. konferencija Romoje stengėsi aptarti ir pasidalinti ekonominę ginklavimosi našta.

Bazėms užtikrinti liepos 15 d. Ispanijoje ir kituose kraštuose lankėsi JAV laivyno vadas adm. Sherman. Besirengdamas grįžti su raportu atgal, jis mirė širdies smūgiu Neapolyje, liepos 22 d., sulaukęs 54 m. amžiaus. Laivyno vadu jo vieton paskirtas adm. Fichteler, ėjęs Atlanto laivyno vado pareigas.

Egiptui pradėjus reikalauti, kad iš jo žemės pasitrauktų anglai, Atlanto pakto vadovybė susirūpino Suezio perkaso saugumu. Dėl to JAV, Anglija, Prancūzija ir Turkija spalio 12 d. pasiūlė Egiptui sudaryti bendrą gynimosi sutartį, pagal kurią Egiptui žadama pagalba, o iš jo reikalaujama leisti pasilikti britų bazėms. Egiptas atmetė. Tačiau vakarai su Turkija visvien nusprensdė ištieti Atlanto pakto sparną ligi Raudonosios jūros.

Artimųjų Rytų neramumai.

Palietę Egipto reikalus, turime iš viso pažvelgti į vadinamuosius artimuosius rytus, kurių centre stovi Iranas arba Persija. Iranas užtvėria Rusijai kelią į Indijos vandenyną ir dėl to jis jau nuo senų laikų kuteina maskolių širdis. Ką bekalbėti šiais laikais, kai išaugo sovietiškas imperializmas ir kai žibalo šaltiniai moderniniame pasaulyje įgijo tiek svorio?

Tuoju po karo rusai mėgino okupuoti dalį Irano (1946), bet tai jiems nepavyko. Dabar, kai Atlanto pakto žiedas ėmė supti iš vakarų, ir kai rytinės Azijos pakraščiuose formuojasi kita vakarų atspara, Maskva mato, kad patogiausius kelias jos ekspansijai vis dar eina per artimuosius rytus, kur britų įsigalėjimas per ilgesnį laiką išugdė nusistatymą prieš vakarus. Kurstydami neva tautines ambicijas, Kremlius vadai nori sukelti ten nesantaiką ir pasėti savo komunistiškas bacilas. Dirva tam kaip tik labai patogi.

Pagal ilgalaikę sutartį su britais, persai už savo žibalo šaltinius, net piršto prie jų neprikišę, gaudavo nemažai pinigų. Bet kaimynai juos vis kursto, kad jie patys galį tuos žibalo šaltinius išnaudoti ir pasimti visą pelną, ne tik nuobiras. Persų patriotams tai patiko ir jie išplėtė šūkį: pašalinti svetimtaučių žibalo koncesijas. Pirmas smurto žingsnis ta linkme buvo padarytas kovo 7 d., nužudant Irano min. pirm. gen. Ali Razmarą. Jo įpėdinis dar stengėsi surasti vidurio kelią, bet turėjo pasitraukti ir nuo kovo 27 d. nauju

premjeru tapo Mossadegh, kuris privedė prie paskutinio akto: bal. 28 d. Irano parlamentas (Majlis) nutarė nusavinti britų žibalo šaltinius ir rafinerijas.

Tarptautinės sutarties vienašališkas paneigimas sukėlė viso pasaulio dėmesį. Kadangi niekas neabejojo, kad šios ugnelės kurstytojai yra rusai, tai jau buvo panašu, kad pasaulinio karo gaisras gali kilti čia. Skaudus britams smūgis turėjo būti sutiktas labai atsargiai ir jie negalėjo čia veikti patys vieni, kaip to reikalautų įžeistos imperijos garbė bei materialiniai interesai. Dėl to britai siūlė derėtis, kreipėsi į tarptautinį Hagos teismą, siuntė į Abadeną karinius pastiprinimus, atplukdė į Raudonąją jūrą savo karo laivus, bet persai laikėsi atkakliai. Nieko nepadarė nė JAV įsikišimas. Specialus JAV prezidento pasiuntinys Harman išbuvo Teherane nuo liepos 15 ligi rugp. 23 d. ir darė visas pastangas sutaukinti. Jam pavyko suorganizuoti derybas tarp Irano ir Anglijos valdžios atstovų, bet viskas baigėsi nesėkmingai, nes persai niekur nenusileido. Rugsėjo 6 d. britai pasiskelbė, kad su persais daugiau nesiderėsia. Rugsėjo 27 d. Irano kariuomenė užėmė Abadenos rafinerijas ir byla liko išspręsta jėga.

Britų valdininkai turėjo iš Irano išvykti spalio 1 d. Kelios dienos turėjo nulėmti, ar jėga stos prieš jėgą. JAV spaudžiami, britai nusileido ir nutarė įieškoti teisybės Saugumo Taryboje. Savo reikalą ginti atvyko pats Irano premjeras Mossadegh ir čia jis pareiškė, kad sutinkas su britais derėtis Irano siūlomomis sąlygomis... Saugumo Taryba nerado nieko protingesnio, kaip tik "padėti bylą ant lentynos" ir spalio 19 d. nutarė atsiklausti tarptautinio Hagos teismo, ar Saugumo Taryba gali spręsti šią bylą.

Suprantama, kad toksai žibalo bylos finalas įžeidė britus ir sukėlė jų pyktį prieš JAV, kurios britų neparemišė tokioje sunkioje valandoje. Konservatorių vadas Churchillis apkaltino vyriausybę už koncesijų praradimą ir tai jam padėjo laimėti rinkimus spalio 25 d. ir tapti Anglijos premjeru.

Mossadegh išbuvo Washingtone ligi lapkr. galo. Lapkr. 14 Washingtono komunikatas pranešė, kad visos pastangos suvesti britus ir persus į derybas nuėjo niekais. Dar prašęs 120 mil. dol. paskolos, Mossadegh tuščiomis grįžo namo. Abadenos rafinerijos, netekusios britų specialistų, "uždirbo" tiek, kad gruodžio 25 d. Irano vyriausybė pranešė, jog dėl užsienio valiutos stokos

ji atšaukia net 26 savo užsienio tarnybos tarnautojus, kurių tarpe net trys ambasadoriai: Romos, Londono ir Dehli...

Pastebėję, kad persai lengvai iškraptė britus iš Abadenos, egiptiečiai sumanė pasinaudoti proga. Juos jau seniai kuse pagunda išstumti iš Suezos britus. Spalio 8 min. pirmininkas iškėlė tą reikalą savo kalboje, o sp. 15 parlamentas vienbalsiai nutarė nutraukti sutartis su britais ir pareikalauti ištraukti britų įgulas iš Suezos ir panaikinti bendrą britų ir egiptiečių valdymą Sudane. Tačiau Egiptas sutiko griežtą Anglijos pasipriešinimą ir už jų pečių pamatė dėdės Samo šešėlį. Nedviprasmiškai buvo pareikšta, kad Suezas yra gyvybinis vakarų gynimosi punktas. Sudaniečiams taip patiko Egipto nutarimas atsisakyti nuo bendro britų-egiptiečių valdymo Sudane, kad jie tuojau pareikalavo nepriklausomybės.

Laikas nuo laiko įvyksta susidūrimai tarp britų karių ir egiptiečių policijos ginčai tik kiek paastrina, bet jo sprendimas, aišku, nepaseks Irano pavyzdžiu. Gruodžio 13 Egiptas atšaukė savo atstovą iš Londono, bet gruodžio 26 karalius Farukas paskyrė vyriausiu savo patarėjus žymų bankininką ir britų bei vakariečių šalininką Dr. Hafez Afifi Paša. Dėl to tuojau kilo nacionalistų organizuoti protestai, bet jie, reikia tikėtis, atslugs į realius išsikačiavimus.

Artimųjų rytų neramumai palietė ir kitus kraštus. Liepos 20 d. nužudytas Jordano karalius Abdullah, kai jis žengė į Omaro mečetę Jeruzalėje. Jis buvo vakarų šalininkas ir siekė sujungti Siriją ir Libaną ir taikos su Izraeliu.

Sirija taip pat nelieka įvykių šešėly. Lapkr. 10 atsistatydinus ilgametį premjerui Hassan Hakim, valdžia teko populistams, kurie reikalauja susiartinimo su sovietų Rusija. Dėl to populistų premjeras valdė tik vieną dieną. Lapkr. 28 jį pašalino karinis perversmas su plk. Abid Shishekly prašaky.

Pakistano min. pirm. nužudžiusi kulka, aišku, nėra atsietą nuo visų šių neramumų, kurių autoriai ne taip seniai susikraustė į "išlaisvintą" Tibetą.

Propaganda ir Jungtinės Tautos

Sustiprinus Atlanto Sąjungą, antras pagrindinis uždavinys buvo suverti apsaugos grandį tolimuose rytuose. Tam reikalui JAV mėgino visus būdus susitarti su Rusija dėl Japonijos taikos, bet nieko iš to neišėjo. Korėjos karas įtikino, kad reikia veikti nors ir be rusų, ir net prieš

jų interesus. Sutarties paruošiamasis darbas buvo pavestas specialiam įgaliotiniui John Foster Dulles, kuriam paskui spauda suteikė Japonijos taikos sutarties architekto vardą.

Viską iš anksto paruošus, beliko tik sutarties pasirašymo ceremonijos, kurios buvo paskirtos rugsėjo 4 d. San Francisco mieste. Taiką pasirašyti buvo sukviešti 51 tautos atstovai — tiek yra dalyvavę kare su Japonija. Kadangi rusai iš anksto buvo griežtai pasisakę prieš sutarties turinį ir jos pasirašymą, tai buvo manoma, kad Rusija ceremonijose nedalyvaus. Tačiau į San Francisco atvyko virš trisdešimties žmonių Gromyko vadovaujama rusų delegacija.

Atidaromoje kalboje prez. Trumanas sutartį įvertino kaip labai svarbų žingsnį tolimųjų rytų ir pasaulio taikai ir pareiškė, kad taikos sutarties pasirašymas įrodys, kurios tautos tikrai nori taikos. Gromyko reikalavo, kad tuč tuojau čia būtų pakviesta raud. Kinija ir kad iš Japonijos tuojau būtų atitraukta JAV kariuomenė. Niekam nesileidžiant su juo į ginčus, nes sutarties tekstas jau anksčiau priimtas, pasirašymo ceremonijos įvyko rugsėjo 8 d. Rusai su lenkais ir čekais pasirašyme nedalyvavo. Gromyko tos pačios dienos rytą sukvietė korespondentus ir pareiškė, kad tokios taikos sąlygų priėmimas veda prie karo Azijoje, už kurį būsią atsakingi sutartį pasirašiusieji.

Pasaulis labai įtemptai sekė San Francisco įvykius ir pamatė, kad JAV pirmą kartą taip atvirai ir drąsiai nesiskaito su Rusija. Tai buvo bene svarbiausias 1951 metų įvykis, ženklinais reikšmingą persilaužimą ir rusų prestižo smukimą pckarinio pasaulio politikoje.

Tuojau pat pasirašius savitarpinės JAV ir Japonijos apsaugos paktą, garantuojantį teisę laikyti Japonijoje JAV bazes bei karines įgulas, buvo lyg ir pridėtas antspaudas tolimųjų rytų gynimosi tinklui, kuris buvo sumegztas savitarpio gynimosi ir apsaugos paktais su Filipinais, Australija ir Naująja Zelandija.

Japonijos taikos sutartis

Ginkluodama šimtus divizijų ir jas kaisiodama vakarų sąjungininkų panosėje tiek Europoje, tiek Mandžūrijos pakraščiuose, Sov. Rusija nesiliovė kitus vadinus karo kurstytojais, o save garsinus kaip vienintelę taikos ištroškusią ir dėl jos kovojančią šalį. Ant to "taikos arkluko" rusai mėgino jodinėti ir praėjusiais metais, tačiau vakarų kantrybė išsi- baigė ir jie ėmė atsikirsti tuo pačiu

būdu. Ne vienoj vietoj ir ne vienu atveju vadovaujantieji JAV vyrai atvirai pareiškė, kad tikruoju karo kurstytoju yra Sovietų Rusija ir kad ji yra tikras JAV ir laisvojo pasaulio priešas. Atvirumas nuėjo ligi to, kad prez. Trumanas pasakė, jog sutartis su Rusija yra nevertos to popierio, ant kurio jos pasirašomos.

Beliko tad dar viešai atsiskaityti pasauliniame forumė — Jungtinių Tautų visuotiniame susirinkime, kuris prasidėjo lapkr. 6 d. Paryžiuje. Vakarai pateikė savo taikos planą — nusiginklavimą. Jį dar iš vakaro paaiškino savo kalboje pasauliui prez. Trumanas. Pagal tą planą visos didesnės valstybės praneša savo ginkluotų pajėgų ir ginklų kiekį specialiai JT komisijai. Paskui palaipsniui einama prie nusiginklavimo visose ginklų rūšyse, atominę bombą įskaitant. Ginkluotų jėgų dydis paliekamas minimalinis proporcingai gyventojų skaičiui. Nusiginklavimo priežiūra ir kontrolė pavedama specialiai JT komisijai. Nusiginklavimą pradėti tuojau, kai tik baigsis Korėjos karas. O jo pabaiga priklausanti nuo rusų.

Atsakydamas į šį planą sovietų užsienio min. Višinskis rytojaus dieną pareiškė, jog paskaitęs Trumano kalbą jis visą naktį negalėjęs užmigti — taip jį ėmęs juokas. Esą, kalnas pagimdęs pelę, bet šį kartą negyvą... Jis pasiūlė savo planą: tegul JT paskelbia, kad Atlanto paktas yra neteisėtas, tegu uždraudžia atominę bombą, tegu paliaubas Korėjoje nustato ant 38 lygiagretės, tegu taikos pakta pasirašo keturi didieji ir raud. Kinija, ir paskui tegu būna sušaukta pasaulinė nusiginklavimo konferencija 1952 m. vidury už JT ribų.

Kai niekas jo planui, išskyrus satelitus, nepritarė, Višinskis "atsipeikėjo" nuo juoko (Maskva bakstelėjo) ir pasiūlė kitą planą: sumažinti vienu trečdaliu visų didž. valstybių ginkluotąs pajėgas ir uždrausti atominę bombą, bet tarptautinės kontrolės jis neminėjo.

Nusiginklavimo planams pakibus ore, JT įtraukė savo darbų eilėn tautinės Kinijos ir Jugoslavijos skundus prieš Sovietų Rusiją, nutarė sudaryti komisiją studijuoti Vokietijos suvienijimo ir balsavimo klausimus ir atmetė Rusijos reikalavimą priimti į JT raud. Kiniją. Panašūs dalykai pagal nusistojusią JT tvarką būdavo atiduodami svarstyti Saugumo Tarybai, o dabar jų ėmėsi JT

pilnatis, kur nėra rusų veto. Tokiai padėčiai esant, rusai sutiko tartis tarp keturių didžiųjų dėl nusiginklavimo. Po dešimt dienų tuščių ginčų nutarta tik pasiūlyti, kad būtų sudaryta nusiginklavimui studijuoti komisija.

Prieš išsiskirstant kalėdinėms atostogoms, gruodžio 19 d. Višinskis apkaltino JAV palaikant raudonųjų priešus anapus geležinės uždangos ir reikalavo, kad JT uždraustų tai daryti. Tai nuskambėjo kaip beviltiškas šauksmas auditorijoje, kuri jau nebenori klausytis įgrisusių tauškalų.

Vokietijos reikalai

Sprendžiant Europos gynyimosi klausimus, negalima aplenkti Vokietijos. Karinė jos pagalba yra būtina Atlanto pakto sistemoje, tačiau vokiečių karinio atkūtimo baidosi prancūzai. Iš kitos pusės, ir vokiečiai nori išsiderėti daugiau teisių už savo dalyvavimą Europos gynyboje, kuri, kitų akimis žiūrint, vokiečiams yra daug svarbesnė, negu kam kitam.

JAV prez. Trumanui spalio 19 d. pasirašius kongreso priimtą nutarimą baigti karo stovį su Vokietija, ir lapkričio 22 d. kanclerį dr. Adenauerį iškvietus Paryžiui pasikalbėti su vakarų atstovais, vis buvo reikalaujama, kad vokiečiai greičiau apsispręstų. Adenaueris net pasiekė Londoną, norėdamas pasikalbėti su angliais.

Gerokai suveržus Atlanto Sąjungos grandį, vakarai pasidarė stiprūs, vienok vokiečių įjungimas pasiekia vienas iš būtinų dalykų.

Kai kurie kiti dalykai

Politiniai interesai per praėjusius metus sutraukė Washingtonan eilę oficialių lankytojų. Sausio 28 lankėsi Prancūzijos premjeras Plevien ir karinis viršin. gen. Julin. Kovo 28 atvyko Prancūzijos prezidentas Auriol su užs. min. Schumanu. Rugsėjo 24 lankėsi Italijos premjeras Dr. Alcide De Gasperi. Spalio 31 d. svečiavosi Anglijos princesė Elzbieta su savo vyru Pilypu.

Taip pat keliuose kraštuose įvyko seimo rinkimai: birželio 17 — Prancūzijoje, liepos 1 — Suomijoje, liepos 31 — Izraelyje, rugsėjo 1 — Naujoje Zelandijoje, spalio 25 Anglijoje ir lapkričio 11 išsiskindino Argentinos prezidentu Peronas. Išskyrus Angliją, rinkimai esminių pakeitimų neatnešė.

JAV turėjo visą eilę atominų sprogdinimo mėginimų. Rusai spalio pradžioje išsprogdino antrą atominę bombą, o po trijų savaičių ir trečią.

Vasario 16 Voice of America pradėjo radijo transliaciją lietuvių kalba.

Nepabaigiamuose valymuose ir įtarinėjimuose, bolševikai apkaltino išdavikais čekų užs. min. Clementis ir buvusį partijos vadą Slanskį, nu teisė vengrų arkiv. Groesz ir keletą vienuolių. Lenkijoje likvidavo devynis aukštus kariškius. Gale metų užkliuvo ir už Amerikos lakūnų, kuriuos lapkričio 19 privertė nusileisti Vengrijoje ir nubaudė už sienos peržengimą mokėti po 30 tūkst. dol. JAV tuos lakūnus gruodžio 28 d. išpirkė ir uždarė vengrų konsulatą Clevelande bei New Yorke. Bet tai dar ne galas.

Pasaulis per 1951 metus neteko keleto įžymių asmenybių. Bal. 14 mirė bemaž šešerius metus buvęs Anglijos užs. ministeris Ernest Bevin, vienas drąsiausių kovotojų prieš komunizmą. Balandžio 18 mirė senatorius Vandenbergas, respublikonas, bepartizaninės politikos kūrėjas. Liepos 23 Prancūzija neteko savo kalnomo maršalo Pilypo Petaino. Tą pačią dieną Lenkijoje mirė kardinolas Adomas Sapiega. Spalio 25 d. lietuviai neteko vysk. Pranciškaus Petro Būčio. Gruodžio 22 lėktuvo nelaimėje žuvo amerikiečių ketvirtinio punkto vykdytojas Dr. Bennett.

Kitokiais laikais prezidento rinkimai JAV būtų beveik vien naminiai šio krašto rūpesčiai. JAV tapus galingiausia pasauly valstybe ir atsi stojus laisvo pasaulio vadovybėje, tie rinkimai liečia visą pasaulį. Demokratai kol kas nėra parodę aiškaus kandidato. Spėliojimai sukasi apie Trumaną ir vyr. teisėją Vinstoną. Respublikonai jau turi tris: senatorių Taftą, gubernatorių Warreną ir Pennsylvanijos un-to prezidentą Staseną. Daugelio akys krypta į gen. Eisenhowerį, kuris taip pat sutinka būti kandidatu.

Dėl būsimos savo politikos, jei būtų išrinktas, aiškiau pasisakė tik sen. Taftas. Atlanto pakta jis laiko nesuderinamu su JT statutu. Jis tuojau norėtų išbraukti pagrindinį Atlanto pakto punktą, automatiškai įpareigojantį ginti betkurį užpultą narį. Gynimąsi prieš komunistinį imperializmą jis mano bazuoti vien angliška kalbančiomis tautomis.

A. K.

DARBININKAS IŠEINA DU KARTU SAVAITEJE

Jis sklinda plačiai ne tik Jungtinėse Amerikos Valstybėse ir Kanadoje, bet ir kituose užjūrio kraštuose. Subūręs daug bendradarbių, jis puoselėja pirmoje vietoje lietuviškus reikalus, duoda plačias lietuviškų kolonijų korespondencijas, svarsto tarptautinės politikos, kultūros ir religijos klausimus. DARBININKAS turi kūrybos, moterų, jaunimo, sporto ir kitus skyrius. DARBININKAS eina 36 metus. Nuo praėjusių metų yra sujungtas su buvusiais "Amerikos" ir "Lietuvių žinių" savaitraščiais.

Prenumerata metams:

JAV	\$5.00
Brooklyne, N. Y.	\$5.50
Kanadoje	\$5.50
Užsienyje	\$5.50
Pusmečiui	\$3.00

Susipažinimui siunčiama dvi savaitės nemokamai.

Užsakymus su pinigais siųskite:

DARBININKAS,
680 Bushwick Ave., Brooklyn 21, N. Y.

DRAUGAS — GERIAUSIAI INFORMUOTAS DIENRASTIS

Jis turi savo korespondentus daugelyje kraštų ir didesniuose užsienio politikos centruose ir plačiai informuoja apie viso pasaulio lietuvių, gyvenimą pavergtoje Lietuvoje. Mokslo, meno literatūros, architektūros klausimais sutelkę specialistus ir šeštadieniais išleidžia kultūros priedą. DRAUGAS turi lietuvių kalbos, sveikatos, teisės patarėjo, statybos, moterų ir sporto skyrius. Šiuo metu DRAUGAS yra pigiausias lietuvių dienraštis.

DRAUGO prenumerata:

Chicagoje ir Cicero:

metams	½ m.	3 mėn.	1 mėn.
\$9.00	\$5.00	\$2.75	\$1.25

Kitur JAV ir Kanadoje:

\$6.00	\$4.50	\$2.50	\$1.00
--------	--------	--------	--------

Užsienyje:

\$11.00	\$5.50	\$3.00	\$1.35
---------	--------	--------	--------

Užsakymus su pinigais siųskite:

DRAUGAS,
2334 So. Oakley Ave., Chicago 8, Ill.

Redaguoja — Antanas Vaičiulaitis • Meninė priežiūra — Telesforas Valius
Leidžia — Tėvai Pranciškonai

Redakcijos adresas: Ant. Vaičiulaitis, 85-64 144th St., Jamaica 2, N. Y.
Dailininko adresas: Tel. Valius, 84 Pine Crest Rd., Toronto, Ont., Canada
Administracijos adresas: AIDA, Kennebunk Port, Maine

MALONUS LIETUVI,
besirūpindamas savo tautos likimu,
skaityk, platink ir palaikyk
kultūros žurnalą

A I D U S

AIDAI savo puslapiuose atskleidžia religijos, mokslo, meno ir literatūros turtus;

AIDAI puoselėja lietuvišką kultūrą ir telkia aplink save žymiausias mūsų tautos pajėgas;

AIDAI gvildena visuomeninius klausimus, vertina naujus veikalus ir tiesia kelius į vieningą tautos gelbėjimo žygį.

AIDAI
yra žiburys šių dienų klaikumoje,
todėl 1952 metais
tegul šviečia jie kiekvieno lietuvio inteligento
pastogėje!

PRENUMERATOS KAINA: JAV ir Pietų Amerikoje 5 doleriai.
Kanadoje — 5.50 (kanadiški 6 doleriai).
Kituose kraštuose — 6 doleriai.
Paskiras numeris: JAV — 50 centų, kitur — 55 centai.

ADMINISTRACIJOS ADRESAS:
AIDAI, Kennebunk Port, Maine